

**Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
Egyházzenei Doktoriskola**

**AZ 1948-AS ÉNEKESKÖNYV
A REFORMÁTUS EGYHÁZI ÉNEKLÉS
TÖRTÉNETÉBEN**

KÉSZÍTETTE

BÓDISS TAMÁS

TÉMAVEZETŐ: DR. FEKETE CSABA

**DOKTORI ÉRTEKEZÉS
2004.**

TARTALOM

BEVEZETÉS	3
I. A XVIII. SZÁZAD ÉNEKESKÖNYVE	5
1. A debreceni énekeskönyv tartalma	6
2. A debreceni énekeskönyvek és a reformatori énekörökség	7
3. A debreceni énekeskönyvek kisugárzása	8
4. Liturgia és gyülekezeti éneklés a XVI–XVIII. században	9
5. A debreceni énekeskönyvek anyaga az gyülekezeti használatban	12
II. REFORMÁTUS ÉNEKESKÖNYVEK A XIX. SZÁZADBAN	15
1. Változások a XVIII. század első felében Erdélyben	15
2. A magyarországi énekeskönyvreform okai és megvalósulása	16
3. A Benedek-énekeskönyv tartalma	18
4. A Benedek-énekeskönyv hatása	20
5. A gyülekezeti éneklés válságának elmélyülése	20
6. A Baltazár-énekeskönyv	25
III. AZ 1948-AS REFORMÁTUS ÉNEKESKÖNYV ELŐZMÉNYEI	28
1. A belmissziói mozgalom szerepe az egyházban és az éneklésben	28
2. A történelmi kálvinizmus és az énekreformra gyakorolt hatása	29
3. Istentiszteleti rendtartás megújítása és az énekeskönyv	31
4. A régi énekeskönyvek anyagának megismerése	33
5. Reformtörekvések a 30-as években	34
6. A jugoszláviai énekeskönyv	35
7. Egyházzenei konferencia a 30-as években	37
8. Az énekeskönyv szerkesztési munkáinak megindulása	38
9. Elvi alapvetés és szerkesztési munkák a háború után	39
IV. AZ ÉNEKESKÖNYVEK SZERKEZETÉRŐL	48
V. AZ 1948-AS ÉNEKESKÖNYV ÉNEKEINEK EREDETE	57
1. Az Öreg Debreceni énekanyaga az 1948-as énekeskönyvben	57
1.1. Megjegyzések a XVI. századi dallamok értelmezéséhez	59
2. A Benedek- és a Baltazár énekeskönyvekből átvett énekek	62
3. A XX. század első felének énekgyűjteményeiből átvett énekek	63
3.1. Különböző gyűjteményekből átvett énekek	63
3.2. Evangélikus forrásból átvett énekek	65
3.3. A jugoszláviai énekeskönyvben szereplő énekek	66
4. Református énekeskönyvben először szereplő énekek	66
ÖSSZEGZÉS	70
FÜGGELÉK	72
Az Öreg Debreceni Énekeskönyv és kapcsolatai	72
A Benedek-énekeskönyv tartalma és kapcsolatai	84
A Baltazár-énekeskönyv új énekei	90
A Jugoszláviai énekeskönyv anyaga és kapcsolatai	93
Az 1948-as énekeskönyv tartalma	100
Énekeskönyvek szerkezeti összehasonlítása	104
ÉNEKESKÖNYVEK, ÉNEKGYŰJTEMÉNYEK	107
FELHASZNÁLT IRODALOM	109
Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai	115

Bevezetés

„Azt a nagy elhajlást az „első szeretettől”, amely a magyar református kegyesség történetében az uralkodó világi és egyházi eszméáramlatok hatására a múlt század elejétől fogva beállott, gyülekezeti éneklésünkben is nyomon követhetjük. A debreceni típusú énekeskönyvek anyaga 1730 körül kiteljesedett... De már egy évvel azelőtt, hogy a legteljesebb, dicséreteiben is hangjegyes „öreg debreceni” énekeskönyv (1778) megjelent, Erdélyben, az 1777-es kolozsvári énekeskönyvvel megkezdődött a régi énekek felszámolása és nagyrészt a késő pietizmus, valamint a kezdődő racionalizmus termékeivel való helyettesítése, a XVIII–XIX. századforduló énekköltésének érvényesülése, amely első diadalát az 1806. évi, de csak 1813-ra megjelent, és az 1877. évi revízióval 1921-ig érvényben volt énekeskönyvvel aratta...

Viszont az első nyomaiban már két emberöltő óta kimutatható, de egyre erősebben századunk folyamán, a két világháború nyomán jelentkező lelki ébredés igényeit ez az 1921-es énekeskönyv már kezdetben sem elégíthette ki, de nem felelhettek meg annak azok a belmissziói énekeskönyvek és gyűjtemények sem, amelyek hitből, komoly szükségérzetből és jószándékból jöttek ugyan létre Isten Szent Lelkének segedelmével, de nem a hívő magyar múlt megszentelt és gazdag örökségére épültek fel, és mind külföldi, mind magyar anyagukban hiányzott a szerves összefüggés és a céltudatos válogatás.”

A fenti két bekezdés az 1948. évi református énekeskönyv bevezetőjének részlete,¹ mely egyben a dolgozat témájának rövid summázata. Értekezésünkben először a magyar református egyházi éneklésben két évszázad alatt végbement válságfolyamat történelmi, egyháztörténeti és zeneműveltségi okait és a dolgozat címében szereplő énekeskönyv létrejöttének körülményeit ismertetjük. Mindezeket követően vállalkozhatunk arra, hogy az énekeskönyv mai jelentőségét és szerepét meghatározzuk, jövőbeni megújítását segítve.

A téma kitűzésére a közvetlen indítást 1999 őszén kaptam, amikor az egyházzenei doktoriskola vezetője, Dobszay László biztatására felkerestem a Ráday levéltárat és megismerkedtem Csomasz Tóth Kálmán ott őrzött levelezésével, jegyzeteivel. Itt találtam rá az énekeskönyvvel összefüggő levelezésre és más írásokra, dokumentumokra. Az előkészítő munka kezdetben két irányban haladt: Csomasz Tóth Kálmán életműve és az énekeskönyv keletkezésének története egyaránt foglalkoztatott. Az első doktoriskolai beszámoló 2000 tavaszán Csomasz Tóth Kálmán 1946-ban leírt elképzeléseit ismertette,² majd egy évvel később időben visszalépve az énekreformot elindító Árokháty Béla munkásságáról tartottam előadást.³ A közbeeső év folyamán a régi protestáns dallamok énekeskönyvi közlését kezdtem vizsgálni. 2002 tavaszán újból levéltári munkák kezdődtek elsősorban Csomasz Tóth Kálmán publikált és kéziratok írásainak összegyűjtése és kötetbe rendezése céljából. A hagyatékban talált, eddig ismeretlen kéziratokkal és további, a negyvenes évekből származó sajtócikkkel kiegészítettem a korábbi, Szücs Endre lelkipásztortól származó bibliográfiát,⁴ és ennek alapján szerkesztettem az életmű legfontosabb írásait és tanulmányait egybegyűjtő, 2003. decemberére elkészült könyvet.⁵ Közben 2002. november első napjaiban lezajlott Pápán a Csomasz Tóth Kálmán születésének centenáriuma alkalmából rendezett egyházzenei konferencia, melyre a rendezvény megszervezésén túl a hagyaték kéziratok jegyzetanyagát, fényképeket és könyveket bemutató kiállítást állítottam össze.

¹ REF/48 5–6. old. és [Csomasz Tóth](#), 2003. 98–99.

² [Bódis](#), 2000.

³ [Bódis](#), 2003.

⁴ Ld. [Szücs](#)

⁵ [Csomasz Tóth](#), 2003.

Dolgozatom végül magát az énekeskönyvet helyezi előtérbe. Szerkesztője, aki élete delén alkotta meg a XX. század egyik irányt mutató énekeskönyvét, élete hátralevő idejét is a magyar zenetörténet, azon belül is a protestáns egyházi éneklés tudományos feldolgozásának szentelte. A magyar református énekeskönyvek történetének kutatása tehát elválaszthatatlanul összekapcsolódik Csomasz Tóth Kálmán nevével.

Az értekezés első része visszatekint a XVIII. századig, amikor még a reformációt követően kialakult énekrepertoár és tradíció töretlenül élt. Részletesebben foglalkozom a XVI–XVIII. század éneklési gyakorlatával és az énekanyagot legteljesebben megőrző kottás énekeskönyvvel, mert a XX. század énekreformja alapvetően ehhez a mintához kívánt visszanyúlni. A második részben megvizsgálom a hagyománytól való eltérés okait és az ezen elvek szerint megalkotott XIX. századi énekeskönyvet. A harmadik részben a XIX–XX. század fordulójának változásaival foglalkozom, melyek közvetlenül előzték meg és készítették elő az énekreform elindulását, majd az énekeskönyv szerkesztési munkálatait ismerteti. A negyedik rész az énekeskönyvek szerkezetét, az ötödik a tartalmukat vizsgálja, végül a záró rész a dolgozat eredményeit foglalja össze.

Vizsgálatom különösen az első három fejezetben áttekintő jellegű, aránylag nagy történelmi időt és több énekgyűjteményt ölel fel, ezért a téma szempontjából fontos kérdésekre helyezi a hangsúlyt. A korai protestáns énekanyag összefoglalásának az 1778-as Öreg Debreceni énekeskönyvet tekintem és az abban található liturgikus és gyülekezeti énekanyagot, XVI. századi forrásokhoz csak az összehasonlítás miatt nyúltam vissza. A különvált erdélyi énekléssel és énekeskönyvekkel nem foglalkozhattam behatóan a magyarországra gyakorolt hatásaitól eltekintve.

A téma tárgyalása során öt énekeskönyvet mutatok be részletesebben, ezekkel összefüggésben említem meg az erdélyi énekeskönyveket, illetve a XX. század elején az egyházhoz kötődő megújulási mozgalmak körében elterjedt és népszerű énekgyűjteményeket. A felhasznált irodalom centrumában Csomasz Tóth Kálmán 1950-ben írt kézikönyve,⁶ a *Hagyomány és haladás* cím alatt megjelent válogatott írásai⁷ és a hagyatékban található ide vonatkozó levelek, írások és egyéb dokumentumok állnak.

Munkám célja az öt évtizedes református énekeskönyv jelentőségének, egykori és mai szerepének értékelése. Dolgozatommal a magyar református éneklés és az énekeskönyv megújulásához szeretnék hozzájárulni.

---

⁶ Csomasz Tóth, 1950.

⁷ Csomasz Tóth, 2003.

I. A XVIII. század énekeskönyve

A himnológia történet az 1778. évi *Öreg Debreceni Énekeskönyvet*⁸ a magyar reformáció gyülekezeti énekanyagát átfogó, összefoglaló jellegű hangjegyes gyűjteményként értékeli. Mai ismereteink szerint 1723-tól csaknem száz esztendőn keresztül változatlan utánnyomásokban jelent meg.⁹ Utolsó kiadása 1816-ból ismert,¹⁰ amikor az új (Benedek-féle) énekeskönyv kiadási engedélyén már három éve ott száradt a pecsét.¹¹

Létrejöttének körülményeiről, szerkesztésének elveiről sem előszó nem tájékoztat, sem levéltári adatok, határozatok nem ismeretesek. Az énekeskönyvet gyakran említik „gradual” néven¹² éppúgy, mint a szintén XVIII. századi evangélikus *Új Zengedező Mennyei Kar*-t. Utóbbinak címében is szerepel a graduál szó, amit mai szóhasználatunkban kizárólag a protestáns egyházak magyar nyelvű szertartási énekekeit tartalmazó könyvtípus megnevezésére tartunk fenn.

A debreceni kiadású énekeskönyvek Huszár Gál kiadványa¹³ óta hangjegyek nélkül jelentek meg. Ezt a szokást törte meg az egyháztanács 1777. augusztus 31-én született következő határozata: „El végeztetett, hogy a Graduale vagyis nagyobb Énekes Könyv újonnan ki nyomattassék, és a Ditséreteknek első versei Kotákkal együtt nyomtattassanak. Procuratiója ezen új Editionak bízattatik T. Professor Varjas János Uramra.”¹⁴

Maróthi György utóda kapta tehát a feladatot a dallamok írásba foglalására, aki elődjének és mesterének három korábbi posthumus zsolnári kiadását gondozta. Nem pusztán utánnyomások voltak ezek, mert az énekeskönyv dallamaira még Maróthi által készített négyszólamú letétek és a „mesterségesebb nótájú” tercettek sorát Varjas – szerzői mivoltát szerényen háttérbe rejtve – összesen 14 darabbal szaporította. Mindezek felül az utolsó, 1774-es kiadásban a Debrecenben használatos énekeskönyv 95 dicséretének hangjegyes lejegyzését közölte öt szöveg nélküli német koráldallammal együtt. A dallamok alakja teljesen megegyezik a négy évvel későbbi énekeskönyvi formával.¹⁵

Az 1778-as énekeskönyvben a dallamok köre némileg bővült, sőt a dicséret rész végén található, szöveg nélküli német korálok száma is négyvel szaporodott. Varjas az írásba foglaláshoz – a német dallamokat kivéve – valószínűleg nem használt fel más forrást, „feltehetően ... élő táji gyakorlatot foglalt írásba.”¹⁶ Csomasz Tóth Kálmán Bartha Dénesre utalva arra gondol, hogy a néha szembetűnően következtelen ritmikájú lejegyzés mögött talán olyan, „a magyar szöveghez kapcsolódó éneklésmód” rejlik, amit a lejegyző megpróbált hangjegyekben kifejezni.¹⁷ Nem tudjuk, ismerte-e vajon és kezébe vehette-e Varjas a 30 évvel korábban készült, szintén hangjegyes kolozsvári énekeskönyvet? Mindenesetre a két, kottás énekeskönyv azonos dallamú lejegyzéseit egybevetve¹⁸ már Csomasz Tóth Kálmán is megállapította,¹⁹ hogy a kolozsvári általában jobban közvetíti a XVI. századi formát, a debreceni énekeskönyv viszont mintegy 70 énekkel – de csak 3 dallammal – többet tartalmaz erdélyi társánál. A dallamközlésekre a későbbiekben még visszatérünk, bár ezek behatóbb elemzése nem lehet feladatunk. Megjegyezzük azonban, hogy a dallamlejegyzők²⁰ íráskészségének,

⁸ A továbbiakban: [ÖD](#). A hivatkozott és megemlített énekeskönyvek jegyzéke a FÜGGELÉKben megtalálható a rövidítések magyarázatával együtt.

⁹ [Fekete](#) Csaba, 1996/1

¹⁰ i.m.

¹¹ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 544–545.

¹² Ld. a debreceni egyháztanács alább idézendő döntésének szövegét, a Peremartoni Regula utolsó lapját ([Csomasz](#) Tóth, 2003. 544., valamint 332–333.), valamint egy 1816-os egyházlátogatási jegyzőkönyvet ([Fekete](#) Csaba, 2000/1). A XIX. század közepén Kálmán Farkas ez énekeskönyv dicséreteit értékelvén a könyvre szintén a graduál megnevezést használja. Ld: [Kálmán](#), 1879. 696.

¹³ [HG/1560](#)

¹⁴ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 472., uő, 1978. 78–79.

¹⁵ i.m.

¹⁶ i.m.

¹⁷ i.m.

¹⁸ A dallamok összehasonlító elemzését lásd [Csomasz](#) Tóth, 1958.

¹⁹ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 495–496.

²⁰ A kolozsvári 1744-es énekeskönyv dallamlejegyzéséről ld: [Benkő](#).

forrásismeretének vizsgálata, a két énekeskönyv illetve más újabb adatok elemzése további ígéretes kutatási eredményeket rejt magában.

1.1. A debreceni énekeskönyvek tartalma

A debreceni énekeskönyvek nemcsak a reformáció korának strófikus énekeit tartalmazták. Az ünnepi részben néhány középkori eredetű népének (kanció) is található, e mellett azonban sokkal jelentősebb a protestáns szertartáskönyvekből (graduálokból) átvett 63 himnusz és 15 egyéb szertartási eredetű tétel. (Ld. a FÜGGELÉK 1. sz. táblázatát.)

Az énekeskönyv első fejezete önmagában is zárt egység,²¹ mely ünnepek szerint rendezett, majd teremtési, úrvacsorai és más himnusokat tartalmaz.²² **ÖD**-ben minden himnusztípushoz egy-egy – összesen hét – dallamot találunk, melyek közül mindössze kettő hozható a graduálokkal rokonságba.²³ A legnagyobb számban képviselt ambrozián forma dallama a *Rex Christe, factor omnium* egy távolra került variánsaként került **ÖD** 1. száma alatt lejegyzésre. Más ismert himnuszdallamok lehettek „Az Istennek szent angyala” (ÖD 174.), „Ó ártatlanság Báránya”, (ÖD 213.), „Mennyei Atyánk, Úr Isten...” (ÖD. 299.), „A pünkösdek jeles napján” (ÖD. 233), valamint a 100. és 134. genfi zsoltár dallamai, melyek használatát a Peremartoni Regula is ajánlja, mégpedig egyes ünnepekhez igazítva.²⁴ A további hat hangjegyes himnuszdallam más versformájú szövegekhez használható, melyek között a *Vater unser* dallamának egy alkalmazását²⁵ és a *Christ lag in Todesbanden*²⁶ dallamát is megtaláljuk. Ez utóbbi himnusz előtt egy számozás nélküli, kétsoros antifónaszerű ének is helyet kapott,²⁷ a fejezetet pedig az eredeti gregorián dallammal rokon lejegyzést tanúsító himnusz: a *Te Deum laudamus* zárja.

A XVIII. század debreceni énekeskönyveiben kétféle zsoltársorozatot találunk. A könyv végén külön címlappal és számozással, mintegy függeléként közölt *Genfi zsoltárok* mellett a második fejezetben 103 zsoltárparafrazis kapott helyet *Soltarokból való isteni ditsérete* cím alatt. Ezek a gyűjtemény legterjedelmesebb fejezetei.

<p style="text-align:center">ÉKES RHYTHMUSU HYMNUSOK, Az Esztendőt-szakai Innepeknek rendjek szerint 1–64.</p> <p style="text-align:center">A' 'SOLTAROKBOL VALO ISTENI DITSÉRETEK 65–167.</p> <p style="text-align:center">INNEPI ÉNEKEK 168–243.</p> <p style="text-align:center">INVOCATIOK 244–251.</p> <p style="text-align:center">A KERESZTYEN TUDOMANYNAK Első Tzikkelyeiről (Catechismusból való) DITSÉRETEK 252–268.</p>
---

²¹ Az énekeskönyv 485. oldalán kezdődő tartalom-mutatóban is a többi énektől elkülönítetten szerepel.

²² Bárdos Kornél és Csomasz Tóth Kálmán az átvizsgált graduálokból együttvéve 132 féle himnuszszöveget találtak. Felmérésük szerint a himnusok száma „az egyes könyvekben 82 és 22 között váltakozik.” A debreceni énekeskönyvek a protestáns graduálok himnuszszövegeinek mintegy felét örökítették tovább. Ld. erről [Bárdos](#)–Csomasz Tóth, 137., 141.

²³ [Bárdos](#)–Csomasz Tóth, 141.

²⁴ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 538–539.

²⁵ **ÖD 13. sz.**.. A dallam eredeti szövegével a zsoltárfüggelék végén is szerepel.

²⁶ **ÖD 39. sz.**

²⁷ **ÖD 39. sz.** előtt található. Mindkét ének bővebb ismertetését ld: [Fekete](#) Csaba, 1997/2.

**KÜLÖMB-KÜLÖMB-FÉLE
DITSÉRETEK
269–362.**

**SZENT
DÁVID
KIRÁLYNAK
ÉS
PRÓFÉTÁNAK
SZÁZÖTVEN
'SOLTÁRI**

[további 9 ének zsoltárok függelékeként]

A debreceni énekeskönyvek szerkezete

A zsoltárparafrázisokat követő harmadik fejezet a himnuszok mintájára ismét az egyházi év szerint sorakoztat 76 ünnepi dicséretet. Itt találhatóak a legősibb énekek. A karácsonyi ünnepkörben két középkori kanció (*Dies est laetitiae*,²⁸ *Puer natus*²⁹) mellett két szekvencia (*Mittit ad virginem*,³⁰ *Grates nunc omnes*³¹) érdemel figyelmet. A nagyheti anyag három liturgikus eredetű éneket tartalmaz: a virágvasárnapi himnuszoként ismert *Gloria laus*³² valamint a Filippi 2,8-at idéző *Kyrie puerorum*³³ mellett egy dallam nélküli – (*Örülj és örvendezz...* szövegkezdetű – húsvéti introitust.³⁴ A graduálok anyagából az énekeskönyvbe bekerült énekek egyrészt arról tanúskodnak, hogy a liturgiába a nép is bekapcsolódott, másrészt igazolják azt a feltevést, miszerint a szertartási hagyományt legtovább a nagyheti énekek őrizték meg.

Az első három fejezet teszi ki az énekeskönyv genfi zsoltárok nélküli énekanyagának mintegy kétharmad részét. Azt ezt követő két rész (invokációk és katekizmusból való énekek) kevesebb éneket ad, a következő évszázadban azonban e két énektípus annál jelentősebb szerephez jut. A katekizmusból való dicséretetek ekkor még a Miatyánk, a Hiszekegy és a Tízparancsolat 2-2 énekparafrázisát jelentik, majd a két sákramentomhoz kapcsolódó énekek következnek. A keresztségről egyetlen ének szól, míg a 10 úrvacsorai ének közül kettő inkább tanító jellegű, az utolsó négy pedig a szertartás végeztével mondandó elbocsátó ének. Köztük található a graduálok két – dallam nélküli – *Benedicamus*-szövege.³⁵

A debreceni énekeskönyvek dicséret-részének utolsó nagy fejezete *Külömb-külömb-féle dicséretetek* címszó alatt 93 éneket foglal egybe. Különböző témájú, máshova be nem sorolt szövegek mellett itt kaptak helyet egy tömbben a reggeli és esti dicséretetek.³⁶ Meg kell még említeni a *Bizonyos alkalmatosságokra való énekek*-et, mert az ekkor még csak 11 dicséretet tartalmazó csoport a későbbi énekeskönyvekben szintén jelentős szerephez fog jutni. Az énekeskönyv dicséret-részét graduális eredetű énekek zárják: négy rövid *Adjutorium*, három *Invocatio* – melyekre később még visszatérünk – , valamint a dallam nélkül közölt nagy könyörgés: a *Litania Major*. A külön címlappal következő 150 genfi zsoltárt számozás nélkül követi a függelékként hozzá kapcsolt 9 további ének.

1.2. A debreceni énekeskönyvek és a reformátori énekörökség

Már kezdetben megállapítottuk, hogy a debreceni énekeskönyvek a reformáció gyülekezeti énekanyagát tartalmazzák. Csomasz Tóth Kálmán szerint az őstípus a Gönczi Kovács (Fabricius)

²⁸ [ÖD. 181. sz.](#)

²⁹ [ÖD. 195. sz.](#)

³⁰ [ÖD 170. sz.](#)

³¹ [ÖD 190. sz.](#)

³² [ÖD 201. sz.](#)

³³ [ÖD 205. sz.](#)

³⁴ [ÖD 214. sz.](#)

³⁵ [ÖD 367–368. sz.](#)

³⁶ [ÖD 290–311. sz.](#)

György előszavával először 1592-ben megjelent gyűjtemény.³⁷ Vizsgálatunkban összevetettük a XVI. század közepéről ma ismert három teljes énekeskönyv közös anyagát (89 ének) ÖD-vel és azt találtuk, hogy azok 85 %-a (76 ének) megtalálható a két évszázaddal későbbi énekeskönyvben.³⁸ HG/1574 és ÖD összevetésével további 92 közös éneket, köztük 22 himnuszszöveget találtunk. A két adatot összeadva és hozzáérve ÖD összes dicséretanyagához azt találjuk, hogy annak 45 %-a már a XVI. század folyamán biztosan kész volt.

A protestáns énekeskönyvek kezdettől fogva egészen a XVIII. század végéig külön fejezetbe gyűjtötték a zsoltárénekeket *A psalmusokból való isteni dicséretetek* vagy más hasonló cím alatt. Huszár első énekeskönyvében 37 zsoltárparafrázis, a 14 évvel későbbiben pedig 25-tel több, összesen 62 zsoltár szerepel, melyek mindegyikét megtaláljuk ÖD-ben is. A zsoltárparafrázisok terén tehát még kedvezőbb megállapítást tehetünk, miszerint ÖD 103 zsoltárának legalább 60 %-a a reformáció első századából származik. Különbség csak abban van, hogy ez a rész a könyv legelején, avagy a második felében az ünnepi énekek után nyer-e elhelyezést? Előbbi SZEG-től kezdve a debreceni típusú kiadásokra jellemző, utóbbi pedig többek között VÁR-ra és Huszár Gál két énekeskönyvére. A Szegedi Gergelytől a Gönczi típusú énekeskönyveken keresztül ÖD-ig húzódó református énekeskönyvek a zsoltárok elé helyezték a szintén egyházi év szerint rendezett himnuszokat, a genfi zsoltárok ugyanakkor egészen 1806-ig külön egységként az énekeskönyvek végén kaptak helyet. Ezt követően kerül előre a Szenci-zsoltárkönyv, de ez nem a zsoltárok fokozottabb megbecsülését jelzi, mint ahogyan azt később látni fogjuk.

Az egymás után megjelenő énekeskönyveket az anyag állandó bővülése jellemzi. Csak az egyes gyűjtemények kanciós anyagát vizsgálva HG/1560-ban 104, VÁR-ban 115, SZEG-ben 136, HG/1574-ben 187, a Bártfai énekeskönyvben³⁹ pedig 270 ének található. Elfogadva Borsa Gedeon véleményét,⁴⁰ miszerint az időrendben egymás után, de különböző helyeken megjelent gyűjtemények nem feltétlenül épültek egymásra, úgy látjuk, a folyamatos számbeli emelkedést tekintve mégis a megőrzés és bővítés kettős elvét követték az énekeskönyv-szerkesztők. Az új énekek egy része először helyi használatba került például az énekszerző-prédikátor saját gyülekezetében, a szövegek más része magánhasználatú gyűjteményekben jelent meg először. Így találkozunk például Kanizsai Pálfi János és Pécselyi Király Imre énekeivel először a népszerű „Istenes énekek” kiadásaiban.⁴¹ Pécselyi nagy népszerűséget elnyert karácsonyi éneke (*Krisztus Urunknak áldott születésén*)⁴² csak halála után 10 évvel, 1654-ben jelent meg először nyomtatásban.⁴³ Szenci Molnár Albert zsoltárai is ugyanezt az utat járták be. 1607-től kezdve előbb a Károli Biblia függelékeként váltak ismertté, majd először felvidéki kiadású gyűjteményekhez csatolták a *Psalterium Ungaricumot*, míg a debreceni énekeskönyv valószínűleg csak a század második felében fogadta be a genfi zsoltárokat.⁴⁴

1.3. A debreceni énekeskönyvek kisugárzása

Az ÖD ősei közt számon tartott Gönczi-típusú énekeskönyvet nemcsak helyben nyomtatták ki számos további alkalommal, hanem – az előszó reprezentatív célú megtartásával együtt – ez a kiadvány vált a következő évszázad löcsei és bártfai kiadású, evangélikus használatú énekgyűjteményeinek alapjává is. Még ekkor sem vált el markánsan a lutheri és a kálvini egyházak énekrepertoárja, amit a jelentős számú közös énekek is bizonyít.⁴⁵ Az Eperjesi graduált használó evangélikus gyülekezet Csomasz Tóth Kálmán szerint a löcsei énekeskönyvből (1635) énekelt.⁴⁶ A graduál (1635) liturgikus tételei között található *Cantiones* feliratú énekrubrikák címeit ÖD énekananyagával összevetve meggyőződhetünk a közös énekananyag nagyságáról. A felvidéki

³⁷ Csomasz, 1950. 147., uő. 1958. 71–79.

³⁸ Az énekek összevetésével Botta István is foglalkozott. Ld. Botta, 384–395.

³⁹ Csomasz Tóth, 1958. 84.

⁴⁰ HG/1560 hasonmás kiadása bevezető tanulmányában.

⁴¹ Csomasz Tóth, 2003. 494.

⁴² ÖD 172, BEN 78, BAL 81, REF 315. sz. alatt

⁴³ Papp, 27. Csomasz Tóth Kálmán megjegyzi, hogy az ének az 1630-ra datált kézirat Csurgói (Csurgai) graduálban található, ld. Csomasz Tóth, 1971. 174.

⁴⁴ Csomasz Tóth, 1967. 151.

⁴⁵ Fekete Csaba, 2000/1, 328.

⁴⁶ Csomasz Tóth, 2003. 388.

énekeskönyvek viszont előbb függelékyszerűen, majd a főanyagba beolvasztva⁴⁷ fölvettek szlovák és német evangélikusoktól átvett és magyarra fordított énekeket is, tovább színesítve az énekrepertoárt.⁴⁸

A korábbi debreceni énekeskönyvekhez hasonlóan – a kassai, pozsonyi és győri nyomdáknak készült utánnomásoknak köszönhetően – a hangjegyes ÖD is nagy területen elterjedt, ha ezek nem is mindig a nagyalakú, teljes hangjegyes formát vették át.⁴⁹

1.4. Liturgia és gyülekezeti éneklés a XVI–XVIII. században

Régóta tudjuk, hogy a reformáció korának istentisztelete a mainál jóval tagoltabb volt és a gyülekezet tevékenyebb részvételét igényelte,⁵⁰ a protestáns graduálok és azok liturgikus tételeinek, valamint szöveges anyagának vizsgálata azonban csak félszázada kezdődhetett el.⁵¹ A szertartási könyvek behatóbb megismerése eleinte nem hozott biztató eredményeket. A nyilvánvaló, mégis javíthatatlanul maradt kottahibák és a kevés fennmaradt történeti adat kételyeket ébresztett a szertartási könyvek valódi használatát illetően, a graduálokkal foglalkozó Czeglédy Sándor és Csomasz Tóth Kálmán pedig a református egyházi zenekultúra XX. századi elesettségét látva eleve reménytelennek vélte az istentiszteleti célú graduáléneklés feltámasztását.⁵² Az utóbbi másfél évtizedben azonban mind az evangélikus, mind a református egyházzenei életbe új szintet hozott a szertartási énekek liturgikus keretben történő megszólalálása, a liturgia és éneklés kutatása terén pedig olyan eredmények születtek, melyek segítségével ma már jóval árnyaltabb képet alkothatunk az ÖD-t megelőző kor szertartási és gyülekezeti énekléséről. A korabeli és a mai gyakorlat különbségét itt az alábbi három megállapítással próbáljuk jellemezni, majd kissé részletesebben kifejteni:

- A gyülekezet éneklését nem orgona vezette, hanem a kántor és a diákok kórusa.
- Az istentiszteleti éneklés nem korlátozódott kizárólag a gyülekezet együttes énekére, de a kórus és a gyülekezet éneklése szervesen egybeépült.
- A református istentiszteleten nem csak strófikus gyülekezeti éneklés kapott helyet.

A XVI. században – lutheránus és katolikus területeken egyaránt – ismeretlen volt a gyülekezet énekének hangszeres kísérete, az éneklés vezetését mindenhol a kántor és az általa irányított kórus látta el. Geleji Katona István is erre utal az Öreg graduál előszavában,⁵³ ahol az orgonák liturgikus használata ellen tiltakozik. Ugyancsak a hangszer nélküli énekvezetésről tanúskodnak Dávid István kutatásai is, aki Erdély területén összeírta a részben még ma is megtalálható, részben csak levéltári adatokban, utalásokban fellelhető kántori kottatartó pulpitusok, az ún. éneklőszékek jegyzékét.⁵⁴ Az éneklőszék tárgyi bizonyítéka annak, hogy a közös éneket nem karzatról, orgona mellől, hanem a templom piacán elhelyezett éneklőszéktől irányította a kántor (rektor, mester) a maga köré gyűjtött gyermekek (diákok) segítségével. Erre utal Samarjai János megjegyzése a XVII. századból: „...éneklő Deáki sereget tartunk: mindazáltal a' kösségnek is velünk való éneklését javallyuk...”.⁵⁵ Az Öreg Graduál példányainak vizsgálata⁵⁶ alátámasztja azt az eddig is ismert tényt, hogy az iskolás gyermekek a középkori gyakorlathoz hasonlóan igényesebb szertartási énekeket (antifona, himnusz, responsorium stb.) is megszólaltattak.

Diákénekkar segítette a templomi éneklést Maróthi korában Debrecenben is, de nem többszólamú zsoltárt énekeltek, mint ahogyan azt ma gondolnánk. Két jegyzőkönyvi bejegyzés tanúskodik erről, melyekről egy-egy mondatban Fekete Csaba helyreigazításai kapcsán érdemes szót ejteni. Az 1743. július 7-én történt eset a deáki kórust, és ezzel talán magát Maróti professzort szólítja

⁴⁷ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 499.

⁴⁸ [Papp](#), 29.

⁴⁹ [Fekete](#) Csaba, 1996/1. 56. *Az exemplár kérdése.*

⁵⁰ [Czeglédy](#), 72.

⁵¹ Ennek egyik első komolyabb eredménye volt 1955-ben Huszár Gál úrvacsorai liturgiájának ismertetése, lásd [Csomasz](#) Tóth, 2003. 292–309.

⁵² [Csomasz](#) Tóth, 1950. 142. uő. 2003., [Czeglédy](#), 77.

⁵³ Az előszó kántorokkal és az orgonákkal kapcsolatos rész több helyen olvasható, pl. [Csomasz](#) Tóth, 2003. 606–607.

⁵⁴ Ld: [Dávid](#) László, [Dávid](#) István, 2000., uő. 2001. 72–79.

⁵⁵ *Az Helvetiai vallason levő Ecclesiáknak egyhazi ceremonijokról...* Lőcse, 1636. RMK. I. 662. 43–44.

⁵⁶ [Kurta](#), 2002; uő: 2000. 205–213.; [Fekete](#) Csaba, 2000. 207–355.; uő: 2000/2 187–204. uő: 2001. 35–45.

fel, hogy „addig a’ Kóták szerint a’ Templomokban ne énekelyen míg a’ Nép ezen Éneklésnek új Mesterségét meg nem tanulja.”⁵⁷ Csaknem pontosan két évvel később – ekkor Maróthi már nem volt az élők sorában – a Consistorium az istentisztelet előtti, harangozás alatti gyülekező énekléssel kapcsolatban hozott olyan határozatot, hogy vásár- és ünnepnapokon – feltehetőleg a környező tanyákról egybesereglett, vegyes összetételű gyülekezet miatt – a rendes istentiszteletet megelőző fél órában szűnjön meg a valószínűleg szervezetlen és gyakran botrányos éneklés, hanem rövid bevezető éneklés után folyamatos igefelolvasással teljen az idő!⁵⁸

Az orgona református templomi használatának engedélyezését Dávid István a bögyözi zsinat 1761-es határozatához köti.⁵⁹ Erdélyben a hangszer a magyarországinál korábban jelentkezik, Nagyenyeden már a 40-es években lehetett valamilyen orgona, mert az ott diákoskodó Zilahi Sebess József ezt írja egy levelében: „a hármóniás orgona mellett való concentust introducáltam”, valamint „a Soltárokat az orgonista számára a basszushoz megkívántató mesterségekkel elkészítettem...”⁶⁰ Ennek ellenére úgy tekinthetjük, hogy Magyarországon az **ÖD** használatának teljes ideje alatt ismeretlen az orgonás énekkíséret, a hangszer elterjedése az adatokból ítélve a XIX. században, már az új énekeskönyv idejében indult meg.⁶¹

Mind műfaji elnevezésben, mind szerepét és zenei stílusát tekintve elkülöníti a himnológia a gyülekezeti használatú kanciót, valamint a prédikátor és a kántor, illetve a kórus használatára szánt szertartási éneket: a graduált, de több énekeskönyvünk – így Huszár Gál mindkét énekes kiadványa, és az evangélikus használatú Eperjesi graduál is – vegyes anyagot tartalmaz, ami a műfajok és énekek átjárhatóságát és vegyes használatát tanúsítja.

Fentebb, **ÖD** anyagának elemzése kapcsán már utaltunk az énekeskönyvben helyet kapott csaknem 80 szertartási eredetű tételre. Himnuszok, benedicamusok, antifónák mellett fontos ünnepi tételek tanúskodnak az egykori liturgikus gyakorlatról. Graduál és kancionál együttes használatára utalhat mindenekelőtt Szilvás-Újfalvi Imre 1602-es forrásértékű előszava.⁶² Ezt megerősítik Hubert Gabriella kutatásai, aki szerint a szertartási éneket elvető puritánokat kivéve minden általa megvizsgált korabeli egyházi irat – prédikációs kötetek, teológiai művek, hitvallások, zsinati végzések – a szertartási és gyülekezeti énekek együttes használatáról tanúskodik.⁶³ Az Eperjesi graduál és a Somorján használt Öreg graduál teljes egyházi évre ajánlott énekrendje⁶⁴ ugyanezt erősíti, sőt utóbbiban további kapcsolódási pontok is fellelhetők. A Batthyány graduálból származó négy nagyünnepi introitusból **ÖD**-be csak három került be 191, 227. és 239. szám alatt. Az ének karácsonyi változatát *Karátson üdnepeben* kezdettel pótlólag a somorjai graduál-példány második kötetének lapszélére másolták be.⁶⁵ Ugyanitt – Fekete Csaba tájékoztatása szerint – a graduál végén⁶⁶ az *In simili casu* felirat alatt közölt „*Te Úr Isten, te Úr Isten* incipit át van húzva és helyette kézirással javítva *Szent Úr Isten, Szent Úr Isten* található”, nyilvánvalóan **ÖD** 359. sz. alatti szöveget átvéve.

A graduál és az énekeskönyv mellett az 1600-as évek elején megjelent *Psalterium Ungaricum*, mint teljes zsoltárkönyv képezte a magyar protestáns énekrepertoár harmadik pillérét. A genfi zsoltárokkal kiegészült hármass énektípus (graduál, dicséret és zsoltár) együttes használatával ért el a korai magyar protestáns gyülekezeti éneklés egy olyan csúcspontjára – ennek lehetőségét énekválasztás tekintetében az Eperjesi graduál mellett a somorjai graduálpéldány is tanúsítja⁶⁷ – mely a mai

⁵⁷ Az idézett rész hiányzik Csomasz Tóth Kálmán közléséből, ld. [Csomasz](#) Tóth, 1978. 23. Ezt igazítja helyre: [Fekete](#) Csaba, 1993. 410–411.

⁵⁸ Id. [Révész](#) 9–10. lapján hivatkozik az éneklés teljes eltiltására. Fekete Csaba helyreigazítását és egyéb, a témával kapcsolatos adatokat ld. [Fekete](#) Csaba, 1996/2. 319–324.

⁵⁹ [Dávid](#) István: Az orgona helye a református templomban. *Magyar Egyházzene* 10 (2002/03) 214., DLA dolgozat 80–85.

⁶⁰ Idézi [Benkő](#) 221.

⁶¹ [Dávid](#) István, 1998; uő.: DLA értekezés 2001. 144–145.

⁶² „Énekeskönyv, mely az Graduallal az Templomban szokot vitettetni.” Idézi többek között [Csomasz](#) Tóth, 1958. 72.

⁶³ [Hubert](#), 345.

⁶⁴ [Fekete](#) Csaba, 2000/1. 250–279.

⁶⁵ [Fekete](#) Csaba, 2000. 229.

⁶⁶ **ÖG** 266. lap

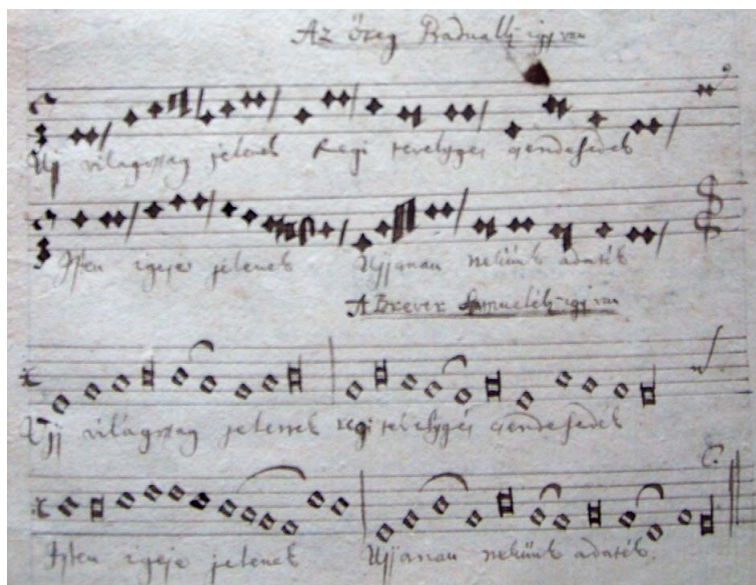
⁶⁷ [Fekete](#) Csaba, 2000. 229.

egyházzenei gyakorlatban a genfi zsoltárok (a XVII. században ismereteink szerint csak Eperjesen megvalósult) többszölamú éneklésével kiegészítve kitűzhető cél lenne. Erre Fekete Csaba és Gönczy Lajos mellett egy korábbi előadásomban magam is rámutattam.⁶⁸

A graduál, kancionál és psalterium hármas egységét a XVIII. századi debreceni, kolozsvári és felvidéki énekeskönyvek a maguk módján különbözőképpen tanúsítják.

A genfi zsoltárok szerepét nem szükséges bővebben kifejtenünk, hisz egyrészt az énekeskönyvekben helyet kapva ebben az időszakban mindig egy tömbben, külön címlappal szerepeltek. A Somorján használt Öreg Graduál példányában talált énekrend és az Eperjesi graduál – bár mindkettő XVII. századi, tehát a Szenci-zsoltárok legkorábbi elterjedésének tanúja – szerény mértékben, de megjelöl genfi zsoltárokat is.⁶⁹ Az Eperjesi graduál már 1635-ben 14 négyszölamú zsoltártételt tartalmazott, a reformátusok pedig 1743-tól vehették kézbe a harmóniás zsoltárt Maróthi György jóvoltából. A harmóniás éneklés a XVIII. század folyamán több helyen is gyökeret vert. Maróthi előtt mintegy másfél-két évtizeddel Szigeti Gyula István a későbbi püspök a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban már tanította a többszölamú zsoltárokat.⁷⁰ Itt tanult az ezt követő években Zilahi Sebess József, akinek hangszeres tudásáról az orgonák kapcsán már említést tettünk.

A XVIII. századi erdélyi református egyházzenei kultúra fontos tanúja az a levél, amelyről Benkő András 1991-ben a Református Szemle hasábjain ír. Benkő tanulmánya Zilahi Sebess József és Csider Szabó Pál levélváltását ismerteti, mely [Kv/1744](#) dallamainak helyes közlése körül forog. Csider szóvá teszi, hogy az *Új világosság* dallamánál nem vették figyelembe „Brever Lőrinc impressumát”. Zilahi válaszában magát igazolván egymás alatt közli a himnusz első sorát ÖG, a Brewer-kiadvány⁷¹ és [Kv/1744](#) szerint, majd így magyarázza ki magát: „A mienk is pontról pontra ezekkel igen szépen megegyez, ha a fűgákat is felrakjuk, de minthogy ilyen character a typographián nem volt, azokat elhagyván, megmaradtak csak azok a noták, amelyek a syllabákkal együtt járnak...”⁷²

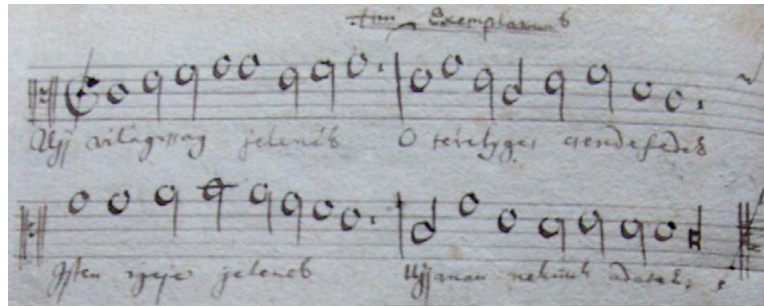
⁶⁸ i.m. 345., [Gönczy](#), 433., [Bódiss](#), 2001. 271.

⁶⁹ Mindkét gyűjtemény a genfi zsoltárkönyv korai használatának tanúja. Az eperjesi gyülekezet történetét a XVII. század hetedik évtizedéig követhetjük nyomon, a Fekete Csaba szerint a somorjai énekrend is a XVII. század második felének gyakorlatát tanúsítja.

⁷⁰ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 462., 507., bővebben pedig ld: [Benkő](#), 229.

⁷¹ Az 1652-ös vagy 1675-ös lőcsei énekeskönyvről lehet szó, mely a gregorián himnusz dallamokat is közli.

⁷² [Benkő](#), 224.

A Zilahi-levélben található kottapéldák részlete
(Teleki Téka, Marosvásárhely)

Első megállapításunk az, hogy a Brewer-dallam egyezik a Bárdos–Csomasz Tóth himnusztanulmányban bemutatottal.⁷³

Második megállapításunk, hogy a jó zenei ismeretekkel⁷⁴ rendelkező Zilahi még ismerte a szertartási éneklést és műfajokat, tehát ha nem túl széles körben is, de élhetett a szertartási éneklés. Az evangélikus löcsei énekeskönyv nemcsak eljutott Erdélybe Zilahi környezetébe, hanem vitaérvként is tudta használni, tehát ismerte és szavai szerint [Kv/1744](#) szerkesztésekor is kézben lehetett. Úgy véljük, liturgiátörténeti és egyházzenei szempontból fontos és kiértékelendő forrás a marosvásárhelyi Teleki Tékában és Seprődi hagyatékában egyaránt megtalálható levél.⁷⁵

Zilahi szavaiból végül az is kitűnik, hogy [Kv/1744](#) nyomtatásakor a még élő gregorián dallamot nem az akkori gyakorlat, hanem a nyomdatechnika miatt kellett ritmizáltan és egyszerűsített változatban közölni. Ahol tehát ismerték az eredeti himnusz dallamokat,⁷⁶ ott [Kv/1744](#) himnuszszövegei is segíthették a graduáléneklést oly módon, hogy a kántor megtanította a gregorián dallamot és az énekeskönyv segítségével még a graduálkönyv hiányában is tudták énekelni. Ahol a szertartási dallam már feledésbe ment, ott térhettek át a himnuszok egyszerűbb, népének dallamaira. [ÖD](#) és a Peremartoni Regulák,⁷⁷ de a XVI. század énekgyakorlatából is tudjuk, hogy a szövegek és a dallamok nem tartoztak szorosan össze, mint később. [Kv/1744](#) és [ÖD](#) anyagának nagy hasonlósága miatt talán nem járunk messze a valóságtól, ha az Erdélyben feltételezett gyakorlatot megfelelő zenei vezető esetén máshol is elképzelhetőnek tartjuk.

A szertartási énekek énekeskönyvbe kerülése a két műfaj szoros kapcsolatát és egymás mellett élését tanúsítja. Valószínűsíthetjük, hogy (1.) a gyülekezet részt vett bizonyos szertartási énekekben, (2.) a gyülekezetek egy része nem rendelkezett sem kézirat, sem nyomtatott graduálkönyvvel, (3.) az évtizedek során egyre kevesebb gyülekezet rendelkezett a szertartási énekek megfelelő szinten megszólaltató kántorral és kórossal. Utóbbi megállapítást látszik igazolni, hogy az új énekeskönyvet követelő reformisták egyik fő célja a szerintük használaton kívülre került himnuszok elhagyása volt.

1.5. A debreceni énekeskönyvek anyaga a gyülekezeti használatban

Az alábbiakban még néhány adattal megvilágítjuk, [ÖD](#) énekrepertoárja hogyan gyökerezett a gyakorlatban? Az [ÖD](#) énekeinek használatára utaló adatokat korabeli más gyűjtemények, egyéb utalások, írások és a néphagyomány segítségével próbáltuk meg felmérni.

A már eddig is többször említett somorjai Öreg graduál – Fekete Csaba feltételezése szerint – XVII. század második feléből származó, a teljes egyházi évet felölelő énekkönyvet áttekintve az énekek mintegy 80 %-át – pontosan 190-et – sikerült [ÖD](#)-ben megtalálni, köztük 15 genfi zsoltárt.⁷⁸

⁷³ [Bárdos–Csomasz Tóth](#), 150. (jegyz.:) 204.

⁷⁴ Zilahi ismerte a Goudimel-zsoltárok mindhárom feldolgozási módját, harmóniakíséretet tudott szerkeszteni és ezt tanította is Nagyenyeden. Ld. [Benkő](#), 221., 225.

⁷⁵ Pontos adatok: [Benkő](#), 221.

⁷⁶ A himnuszok elkülönített voltát [ÖD](#) tartalomjegyzékében külön csoportosításuk is kiemeli. Sajnos [Kv/1744](#) tartalomjegyzékéről nincs adatunk.

⁷⁷ Ld. [ÖD](#) I. oldalát e fejezet végén, valamint a *Peremartoni Regulák* ajánlásait in: [Csomasz Tóth](#), 2003. 539.

⁷⁸ Pusztán címléírás alapján nem lehetett minden éneket egyértelműen azonosítani, ezért akár 2-3 számmal is eltérhet az adat a valóságtól.

Részletesebb elemzéssel [ÖD](#) 64 himnuszából 34-et, a 103 zsoltárparafrázisból 40-et, a 76 ünnepi dicséretből 50-et találtunk meg az énekajánlásban. A genfi zsoltárok nélküli teljes énekeskönyv 47 %-os kihasználtságához képest kiugró az ünnepi dicséreték ismertsége (66 %), de a himnuszok választéka is átlagon felüli – ezeknek egy részét biztosan az Öreg graduálból, vagy más forrásból vehették, mert a 34 azonosított himnuszon kívül az énekrend még 19 [ÖD](#)-n kívüli címet tartalmaz.

A másfél évszázaddal későbbi időből, datálása szerint 1807-ből – tehát [ÖD](#) használatának utolsó periódusából – fennmaradt Peremartoni regula⁷⁹ is alkalmas betekintést ad egy falusi református gyülekezet énekrepertoárjába. Csomasz Tóth Kálmán szerint⁸⁰ a régi énekrepertoár jó része már eltűnhetett a használatból, mégis megnevez néhány dicséretet,⁸¹ melyek valószínű ismertségük ellenére nem kaptak helyet az 1806-os, megújított énekeskönyvben. Megjegyzi továbbá azt is, hogy „a felhozott példákban a dicséretelnél jóval gyakrabban szerepelnek zsoltárversek.”

Az 1744-es kolozsvári kiadású énekeskönyv „A gyülekezetben való éneklésnek egy néhány regulái” cím alatt a Litania Maior refrénjének helyes kiejtéséről szól, melyet nyilvánvalóan nem kellett volna megemlíteni, ha e szertartási eredetű tétel éneklése már kiment volna a gyakorlatból.⁸²

A Kolozsvár-Napocai Központi Egyetemi Könyvtárban őrzött *Kolozsvári Kálvinista Énekeskönyv* néven számon tartott többszólamú kézirat 61 ének többszólamú változatát tartalmazza az énekek első versszakának szövegével. A kézirat készítőjétől eredő 1766-os évszám egyértelműen mutatja keletkezésének idejét, az elszórta található későbbi bejegyzések – tollpróbák – pedig arra utalnak, hogy a XIX. század elején még használták a gyűjteményt.⁸³ Az utolsó 11 halottas éneket figyelmen kívül hagyva⁸⁴ a többi 50 ének teljes egészében megtalálható a XVIII. századi debreceni énekeskönyvekben, mégpedig majdnem az énekeskönyvbeli sorrendet követő lejegyzésben. További figyelemreméltó tény, hogy az [ÖD](#) 64 himnuszából egy sem, a 103 zsoltárparafrázisból pedig kettő⁸⁵ szerepel a többszólamú kéziratban. A kézirat az [ÖD](#) ünnepi énekeivel kezdődik, ahonnan 31 éneket emelt át.

Mindebből több következtetésre juthatunk:

1. A kolozsvári és debreceni énekeskönyvek közti kisebb különbségek ellenére az erdélyi és magyarországi (debreceni) énekrepertoár a XVIII. században egyaránt a két és fél százados énekhagyományt örökölte tovább.

2. A kéziratban a himnuszok és zsoltárparafrázisok csaknem teljes hiánya utalhat e két énekcsoport elhanyagolására,⁸⁶ de arra is, hogy a többszólamú éneklés inkább az ünnepekhez kötődött, illetve okát találhatjuk abban, hogy a himnuszok és zsoltárok (de inkább az előbbi énekcsoport) dallamstílusuk miatt nem alkalmasak harmóniás éneklésre.

Az írott énekeskönyveknél, énekrendeknél is erősebb tanúja azonban egy énekhagyomány továbbélésének, ha a nép ajkán fennmarad az ének. Csomasz Tóth Kálmán könyvében olvassuk, hogy Arany János milyen kedvesen emlékszik vissza egy gyermekkorában megtanult énekre, mely már akkor mintegy száz éve kimaradt a gyűjteményekből.⁸⁷ Pálffy Károly arról vall, hogy a „Nékünk születék mennyei király” éneket kántáló gyermekektől hallotta Gernyeszegen.⁸⁸ Végül Kiss Lajos 1968 őszén – másfél évszázaddal [ÖD](#) utolsó kiadásának megjelenését követően, számos egyházi énekreform után – a Baranya megyei Kórógyon két 44 éves parasztasszonytól hallotta [ÖD](#)

⁷⁹ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 524–543.

⁸⁰ i.m. 530.

⁸¹ Ezek [ÖD](#) szerint: 309, 305, 314, 388, 338, 307, 264, 109, 110, 154, valamint az 1. sz. és több más himnuszszöveg.

⁸² [Pálffy](#), 1981. 202.

⁸³ A kéziratot közli és ismerteti: Szabó Csaba, 2001.

⁸⁴ A halottas énekek Debrecenben külön énekeskönyvben jelentek meg.

⁸⁵ [ÖD](#) 111., 148. sz.

⁸⁶ Ebben az esetben igazolást nyerhet Zoványi György 1729-es levelének 1. és 2. pontja (lásd [Benkó](#), 219.), valamint [Kv/1777](#) előszavának 2. pontja, ld: [Csomasz](#) Tóth, 1950. 162.

⁸⁷ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 173.

⁸⁸ Uo. 203.

legismertebb himnuszát,⁸⁹ mely a következő énekeskönyvből már kimaradt. Azóta egyetlen helyen, Árokháty 1939-es énekeskönyvében szerepel.⁹⁰ Vajon honnan tanulták az adatközlők: az énekeskönyvből vagy az ősköztől? Ha az énekeskönyv alapján énekeltek, akkor ez a délvidéki énekeform sikerét bizonyítja. Ha a hagyomány szólal meg az asszonyok éneklésében, akkor a népi emlékezet értékmentő szerepének újabb bizonyítékát ismertük meg. Mindenesetre tisztán és világosan áll előttünk másfél évszázad távolából az ÖD szövege és dallama.⁹¹

É K E S R H Y T H M U S U
H Y M N U S O K,
Az Esztendő-t-fákai Imepeknek rendjek szerént.

* * * *

Ezt az első Éneket lehet énekelni úgy-is, a' mint
éneklék ezeket:

*Az Istennek szent Annyala. Nr. 174.
Oh ártatlanság' Báránya! Nr. 213.
Mennyei Atyánk UR ISTEN! Nr. 299.
Ez földön ti minden népek! Sölt. c.
Urának szolgái! mindnyájan. Sölt. cxxxiv.*

Numero I. ÉNEK.)

Uj Világosság jelenék: Régi tévelygés meg-fzűnék:
Isten' Igéje jelenék, Ujjonnan nekünk adaték.
2. Évangéliom' erejét, Kristus, áldott szent Igéjét,
Atya Istennek jó-kezdvét, Meg-mutatá ő kegyelmét;
3. Kit fok száz esztendeiglen El-titkolt volt Atya Igéje,
Mint meg-mondá jövendőlvén Ámós Proféta könyvén.
4. Ezt a' mi hitetlenségünk Érdemlette tévelygésünk,
És nagy telhetetlenségünk, Emberbeli reményességünk.

A 2

Az Öreg Debreceni Énekeskönyv első himnusza

⁸⁹ ÖD 1. sz.

⁹⁰ JUG 96. sz.

⁹¹ Ld. *Népzene és zenetörténet III.* Szerk. Vargyas Lajos. Bp. 1977. 256.

II. Református énekeskönyvek a XIX. században

Teher alatt nő a pálma – tartja a mondás. Amíg az ellenreformáció viharában, a vallásgyakorlás állandó korlátozásában, a templom- és gyülekezetépítési tilalom szorításában élt a református egyház, addig szellemi kincseit is jobban védte, őrizte. A reformáció korának istentiszteleti gyakorlata, liturgikus és zenei műveltsége azonban szűk harmadfél évszázad alatt elenyészett. Az egyházi és iskolai környezet a zenei írásbeliség, a társas éneklés és zenélés magasabb szintű formáinak kialakulását nem segítette. A XVIII. század kollégiumi értelmisége között mégis akadt néhány zenére fogékonyabb tanár és diák, de lelkesedésük, ügyszeretjük, befolyásuk, de tudásuk is kevésnek bizonyult a hanyatlás megállításához. A Goudimel-zsoltárok harmóniás éneklésének gyakorlata nem eredményezett minőségi megújulást. A kollégiumi éneklés belterjes kultúrája nem terjedt túl az önképzőkori próbálkozások szintjén, a primitív többszólamú éneklés ugyanakkor egyes falusi gyülekezetekben sajátos többszólamú éneklési módot eredményezett.⁹² Maradandó értéket a XVIII. század a két hangjegyes énekeskönyvvel hozott létre, melyben tehetsége szerint az utolsó pillanatban még rögzítette az évszázados dallamkincs egy részét.

Az utolsó pillanatban, mert a felvilágosult uralkodó türelmi rendeletével fellélegző, lassan magára találó, megerősödő egyházban egyre inkább eluralkodott a vélekedés: a hagyomány évszázados épülete korszerűtlen, használatra alkalmatlan, eljött a régi énekek leváltásának az ideje is.

II.1. Változások a XVIII. század első felében Erdélyben

Erdélyben minden előbb kezdődött: a többszólamú kollégiumi éneklés, az énekeskönyvi dallamok írásba foglalása és a racionalista énekreform megvalósulása is. Már az Öreg graduál kiadása után 66 évvel, 1702-ben Telegdi Pap Sámuel nyomdász javaslatot tett az énekeskönyv megreformálására, konkrét lépések megtételére azonban csak 25 évvel később került sor, amikor Telegdit az 1712-es kolozsvári énekeskönyv felülvizsgálatával bízták meg. A reformot országos ügynek érezvén a konzisztórium képviselői megnyerték ügyüknek az országos tekintélyű Zoványi György zilahi superintendenst, aki 1729-ben országos körlevelet bocsátott ki az énekeskönyv megújítása tárgyában.⁹³ A levél lényegében azokat az elveket fogalmazta meg, amelyek Magyarországon 80 évvel később a Benedek-énekeskönyv valósította meg:

1. Az énekeskönyvek elején található himnuszokat teljesen el kell hagyni, mivel használaton kívül kerültek, stílusuk „czifra, a catholikusok énekihez hasonlító”. Nincs már minden gyülekezetben képzett kántor, legtöbb helyen csak „oskolamester, aki a collegiumban azt nem tanulta”.

2. A zsoltárparafrázisokra szintén nincs szükség, mert azokat is ritkán éneklik, dallamaik elavultak, főképpen pedig Szenci zsoltárai szebbek és biblikusabbak. Mivel botrányos lenne egyszerre az összeset kihagyni, a meghagyottakból legalább a keretversek el kell hagyni, emellett az akrostichonokból felismerhető nagy nevű szerzők énekei is maradjanak meg kegyeletből. A javaslat 43 éneket és a belőlük kiolvasható neveket jelöli meg, legtöbbet Sztáraitól. Új énekeket kellene írni jobb verseléssel („jobb s szebb cadentiákkal”), valamint Ráday, Rimai és Balassa énekeit is felvenni. „Ugyan is a poesis jobb culturában vagyon ma.”

3. Az ünnepi énekekből is keveset kell meghagyni – azokat is csak „a nép inneplése kedvéjért” – mert mind csak a bűnbeesésről és a Krisztusban feltámadásról szólnak.

4. Általában a kevésbé ismert dicséretetek elhagyandók, mert az állandó bővítések miatt túl sok ének gyűlt össze.

Az 5. pontban Zoványi megemlíti, hogy tudomása szerint Veresegyházi Tamás debreceni lelkész 400 hibát talált az énekeskönyvben, ha valakinél meg lenne a jegyzék, küldje meg neki. A jegyzék azóta sincs meg, bár id. Révész Imre is említi 1866-ban megjelent könyvében,⁹⁴ innen veszi át

⁹² Ld. [Németh, Sáp, Szabó](#) Csaba.

⁹³ A levelet és néhány arra érkezett választ ld: [Csáji](#), 166–173. A levél szövegét is ez alapján ismertetem és idézem.

⁹⁴ Ld. Id. [Révész](#).

Csomasz Tóth Kálmán⁹⁵ és Tóth Béla⁹⁶ is, Fekete Csaba azonban mindezt – mivel mindeddig nem került elő bővebb adat – vándoranekdotáinak minősíti.⁹⁷

Zoványi utóiratként a meghagyott énekek hangjegyes közlését javasolja. Leszögezi, hogy akár országosan, akár csak az erdélyi területben, de elvégzik a kitűzött munkát valamint a hibák kijavítását, addig az énekeskönyv új kiadása nem jelenik meg. Csáji Pál szerint – aki néhány választ fent említett tanulmányában ismertet – Zoványi javaslata az egyház egészénél nem talált kedvező fogadtatása, az egyházra nehezedett súlyos helyzet miatt időszerűtlennek, a hívek ellenszenvé miatt pedig kivihetetlennek tartották.

A javaslatokból szerencsére legelőször csak az a pont valósult meg, melyet ő utóiratként említett: a dallamok hangjegyekbe foglalása. Ismereteink szerint ez a munka főként „az erdélyi egyházi zene egyik reformátoraként”⁹⁸ számon tartott Szigeti Gyula István püspök és Zilahi Sebess József munkája.⁹⁹ A Kolozsvárott 1744-ben megjelent énekeskönyv a debrecenit megelőzve 129 hangjegyes dicséretet közölt. Felépítése nem tükrözi a Zoványi-féle elveket, a debrecenihez hasonló beosztásban 37 himnusz, 90 psalmus és további 169 dicséret előzi meg a külön címlappal következő genfi zsoltárkönyvet.¹⁰⁰ Terjedelmében kevesebb énekszöveget, de a debreceninél csak hárommal kevesebb dallamot közöl, melyek viszont – ahogyan azt már említettük – jobban megőrizték a XVI. századi énekek ősfarmját.

Az erdélyi reformpárt nem nyugodott bele ebbe a megoldásba. Két nem hivatalos nagyenyedi kiadás után 1777-ben kis alakban, majd egy évvel később „in quarto” is megjelent az a hangjegyes énekeskönyv, mely még nem az 1806-os kiadáshoz hasonló mértékben, de mégis elsőként megtagadta a korábbi repertoár továbbörökítését, egyszersmind az Erdélyi Egyházkerület ezzel az énekeskönyv-kiadás önálló – a magyarországinál is meredekebben ereszkedő – útjára lépett. A csaknem felére csökkent, mindössze 161 éneket számláló dicséretanyag háromnegyede új ének – azért csak ennyi, mert „a község szájából nem vehetődnek ki a megszokott énekei”¹⁰¹ – 45 dicséret-dallama közül pedig mindössze 26 korábbi keletű.¹⁰² A szertartási anyagból csak az invocációk és a virágvasárnapi himnusz maradt meg, ez viszont ÖD-nél díszesebb dallammal. A korábban bírált első két részt (hymnusok, psalmusok) eltörölve az új énekeskönyv a következő fejezetekből áll:

- Invocatiók és adjutoriumok (16),
- Isteni dicséretetek (69)
- Innepi énekek (47)
- Penitentialis dicséretetek (6)
- Úrvacsorai dicséretetek (7)
- Külöm-külömb féle dicséretetek (16)
- Genfi zsoltárok (150)

II.2. A magyarországi énekeskönyvreform okai és megvalósulása.

A magyar református gyülekezeti éneklés történetében a XVIII. századig az énekeskönyv-szerkesztők csupán azt tűzték ki maguk elé, hogy minél több éneket összegyűjtsenek és azokat megfelelő, használható sorrendben adják közre.¹⁰³ A nyomtatási munkák közben megismert újabb énekeket egyszerűen hozzátették a már kinyomtatott oldalakhoz.¹⁰⁴ Ha az újabb és újabb kiadásokból el is maradt néhány ének, sokkal több volt a bővítés, így a repertoár egyre gyarapodott, az énekeskönyvek vastagodtak. Az ÖD a Szenci zsoltárokkal együtt 521 éneket tartalmazott, az Új

⁹⁵ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 161.

⁹⁶ Ld: [Tóth](#) Béla 200.

⁹⁷ [Fekete](#) Csaba, 1994. 365. Fekete Csaba személytévesztésre is gyanakszik, a Zoványi-levél Csáji Pál által közölt szövegében mindenesetre Veresegyházi Tamás neve szerepel.

⁹⁸ Személyéről ld: [Benkő](#), 228–229.

⁹⁹ Uo. 220.

¹⁰⁰ [Pálffy](#), 1983. 207–208. Az énekeskönyvről ld. uő: 1981. 201–205., [Csomasz](#) Tóth, 1958. 60–63.

¹⁰¹ Idézet az énekeskönyv elején található *Értetéséből*.

¹⁰² Uo. 66.

¹⁰³ „... ahol mit a’ iambor keresztyen atyafiai Magyarul czinaltanac, öszue szedegettem.” [HG/1574](#). Előszó. 3.

¹⁰⁴ Ld: [HG/1574](#). kancionális részének psalmusai

zengedező mennyei kar már kezdetben 769 éneket. A XVIII. század végére tehát valóban joggal vetődött fel a kérdés: mekkora legyen egy egyházi énekeskönyv terjedelme és mennyi használható fel ebből a gyakorlatban?

Zoványi levele alapján ez a kérdés már a század elején megfogalmazódott és a későbbiekben a zsolttár- és dicséret dallamok, valamint az énekszövegek és a strófaszámok állandó redukálásához vezetett. A terjedelmi csökkentést a zenei képzés alacsony színvonalával indokolták. A himnuszok és a zsolttárparafrázisok kritikája mögött a puritanizmus hatását sejthetjük, de a gregorián dallamú himnuszokkal szembeni fenntartás az ellenreformáció visszahatásaként is értékelhető. Az inartikularis helyeken lakó reformátusok számára (ez volt a jellemző) a nyilvános katolikus szertartással és a szentségek kiszolgáltatásával szemben az egyszerű szertartású, háznál tartott magánistentisztelet vált hitelessé, reformátussá, a liturgia és annak minden megnyilvánulási formája – az éneklés, az ünnepi szertartások és azok eszközei, első helyen a feszület – az elnyomó hatalmat képviselte és azzal együtt gyűlöltté lett. Ennek megtagadása és a saját identitás hangsúlyozása szükségszerűen magával hozta a másfajta kegyességi gyakorlat igényét, de ez a másság a liturgia és az éneklés tekintetében szükségszerűen a liturgiai elemek és szokások elhagyását, egyszerűsödést, ezzel pedig liturgiai és zenei eróziót, végső soron az istentiszteleti-zenei élet kiüresedését és hanyatlását eredményezte. Zoványi megjegyzéseiben azonban az ízlésbeli változás is tetten érhető: nemcsak a gregoriánt, hanem a régi dallamokat is elavultnak bélyegzi, nem elégszik meg a tömör hitvallásos szöveggel, hanem színesebb, tartalmasabbra vágyik. Mindezek a gondolatok nemcsak az erdélyi, hanem a magyarországi énekeskönyv megújítását is meghatározták, melyről a legtöbbet id. Révész Imre könyvéből tudhatunk meg.¹⁰⁵

Az énekeskönyvi reform kezdete a tiszántúli kerület 1790. évi közgyűlésére tehető, amikor a többi egyháztestet is felszólították a javításra vonatkozó nézeteik megtételére. Elkövetették azonban azt a hibát, hogy rögtön indoklás nélkül felsorolták a kihagyandónak ítélt énekek listáját. Az 1804. évi egyetemes tanácskozásra benyújtott többi javaslat összesítéséből kiderült, hogy a régi énekeskönyv szinte teljes dicséretanyagát el kellene hagyni. A további munkákat ekkor egy kiválasztott küldöttségre bízták, az egyházkerületek pedig megkapták a feladatot, hogy gyűjtsék össze a használható újabb énekeket illetve írassanak ilyeneket arra alkalmas személyekkel. Ez a gyűjtés nagyon hamar, alig két esztendő alatt megtörtént, ezalatt a megbízott testület a genfi zsolttárok szövegét érintetlenül hagyva csillaggal megjelölte az éneklésre ajánlott verseket, elbírált és kiválogatta mintegy félszáz költő szövegét,¹⁰⁶ a teljes szöveganyag mintegy egyharmadán pedig kisebb-nagyobb igazításokat eszközölt. Olyan ének is akadt,¹⁰⁷ amelyet a sorok átigazítása folytán egy másik dallam abroncsába erőltetett bele az átdolgozó, egyszersmind „kilúgozta belőle megható, mély, helyenként gyermeki költőiségét és készített belőle egy korrekt, de száraz tan-éneket.”¹⁰⁸ Ekkor, 1806 augusztusában bízták meg Benedek Mihály püspököt az egész énekeskönyv megszerkesztésével és sajtó alá rendezésével. Ő végezte el a szövegi átdolgozások felét, valamint javaslatot tett a *Katekizmusi énekek* anyagának kibővítésére, hogy minden témához megfelelő ének álljon rendelkezésre.

A XVIII. század végi énekreform tévedése abban foglalható össze, hogy (1.) hibás koncepció alapján hozta meg elvi döntését, (2.) a végső megvalósulás lényegében az egyes egyházi testületek konkrét óhajainak és néhány vezető személy döntésének eredményeképpen született meg.

A hibás koncepció okát a korabeli közgondolkodásban is magyarázza. Ez volt az a kor, mely európai méretekben először kérdőjelezte meg a Szentírás és az egyház által vallott és képviselt értékeket. Az emberi teljesítménybe vetett hittel az ész és az értelem szempontjai szerint rendezte át maga körül a világot. A zenekultúra sem kerülhette el ezt a mélypontot. Bár a bécsi klasszicizmus új zenei formákat, új gondolkodásmódot, évszázadra ható zenei mintát teremtve örökre meghódította az

¹⁰⁵ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 168–171. és Id. [Révész](#).

¹⁰⁶ [Tóth](#) Ferenc 1823-ban megjelent *Éneklő kar* című könyvében és id. Révész Imre már többször említett munkájában egyaránt felsorolja az énekírók neveit és főbb adatait. A két írást Kálmán Farkas hasonlította össze és 1878-ban összesítve közölte az énekköltők, fordítók és átdolgozók főbb adatait. Ld. [Kálmán](#), 1878. 1997–1207.

¹⁰⁷ Szónyi Benjámin karácsonyi éneke, ma [REF/48](#) 321. sz.

¹⁰⁸ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 370.

európai zeneművészet fellegvárát, a főként az új stílus zenekaros miséivel gyarapított egyházzenei gyakorlat a templomi liturgia mindennapjaiban egyre kevésbé találta meg a helyét.

Nálunk, főképpen a magasabb műzenét hátrányos helyzete miatt művelni képtelen, de amúgy attól ösztönösen, dogmatikus hivatkozással elzárkózó, mindig is inkább irodalmi nyitottságot tanúsító magyar református egyház a nyelv csinosítása, a tökéletesedés és a haladás jelszavával hátat fordított a múlt értékeinek. Bár fél századdal későbbiek id. Révész Imre szavai, mégis jól jellemzik a XIX. század elejének magyar református önazonosságát: „Azon melódiák, melyekre a Sztárai-féle zsolnárok énekeltettek, valószínűen német protestánsoktól vétettek által. Nincs azokban olyan életerő, komoly méltóság és fenszárnyalás, melyet a magyar nép vallásos jelleme és különösen a kálvinizmus alapsajátságai kívánnának. Ez az oka, hogy bár a gyakorlat és megszokás igen erősen meghonosította azokat őseinknél: a páratlan francia melódiák által a XVII. század közepe táján már végképen leszorítottak.”¹⁰⁹

Az énekeskönyv reformja körül zenei szakszemponatok egyáltalán nem játszottak szerepet, a könyv elején helyet kapott *Tudósítás*ban sem olvasunk erre vonatkozó észrevételt. A szerkesztőbizottság minden bizonnyal legkevésbé a dallamokkal törődött, ennek tudható be, hogy a 202 felvett új szöveg mellé új dallamként csupán a német eredetű *Herzlich tut mich verlangen* melódiája került be.¹¹⁰ A kor lekipásztora, de a kántorok is leginkább a versfaragással voltak elfoglalva, ahogyan Fekete Csaba írja: „búcsúztató, nem ritkán rettenetes rigmusok írása sokkal inkább vérükben volt, mint a harmóniák, vagy a zenei műformák alkalmazása és kidolgozása.”¹¹¹

Kálmán Farkas később szövé is teszi, hogy a szerkesztőség tagjai között egyetlen zenész sem találtatott, „a ki legalább utána nézett volna a dolognak a dallamok megválogatásánál! Úgy történhetett aztán, hogy ... számos oly énekek – miknek dallama valóságos gyöngy – mivelhogy a szöveg nem kellett, ... hagyattak el s tétettek örök nyugalomra, temettettek örök feledékenységbe.”¹¹²

A XIX század elejének református egyházi értelmisége úgy vélte, egészen magyar, a kor mértéke szerint korszerű református énekeskönyvet hozott létre az irodalmi-esztétikai ízlés, a nyelvi gyarapodás szempontjainak érvényesítésével. A hit igazságainak egyszerű leírását kevésnek érezte, fontosabbnak tűnt, hogy a szöveg az értelmet megindítsa és a szívet felbuzdítsa. A tudomány fejlődésébe, a haladásba, tökéletesedésbe vetett hit nyomta rá a bélyegét az egész XIX. század énekügyi eseményeire és törekvéseire, melynek folytán később már nem csak a dicséretes szövegei, hanem a nép ajkán szinte szentírássá vált Szenci zsolnárok is bonckés alá kerültek.

II.3. A Benedek-énekeskönyv tartalma

Az 1806-os, Benedek Mihály-féle énekeskönyv a 150 zsolnáron felül a [Kv/1777](#)-hez képest egyharmadával több: 253 dicséretet tartalmaz, az [ÖD](#) 371 énekéhez mérve ez mégis jó százzal kevesebb. A könyv *Tudósítás* című bevezetőjében Benedek Mihály alig 100-ban jelöli meg a meghagyható régi dicséretes számát, ebből a válogatás során végül csak 51 ének,¹¹³ a teljes dicséretanyag egyötöde maradt meg, tehát valóban radikális szakítás történt. A 124 zsolnárdallamon felül mindössze 39 saját dallamú dicséretet találunk, valamint egyetlen új dallamot a köznap reggeli invokációk között. A kihagyott dicséretes helyére 202 új került, ezek legértékesebb része Szőnyi Benjámin 2 és Losontzi István 18¹¹⁴ szövege. A teljes énekanyag közel egyharmada – a régiből átvett és új keletkezésűek egyaránt, de Szőnyi és Losontzi szövegei is egy kivétellel – többé-kevésbé jelentős átdolgozáson ment keresztül, melyeket főleg a szerkesztő Benedek Mihály, Losontzi énekeit tekintve pedig Bajnóczi János végzett el.

Szerkezetileg [BEN](#) a következő részekből épül fel:

Genfi zsolnárok
Invokációk

¹⁰⁹ Id. [Révész](#), 24.

¹¹⁰ Köznap reggeli dicséretként szerepel *Uram a töredelmes* kezdettel. A dallam egyébként szöveg nélkül megtalálható már [ÖD](#)-ben is a dicséretes rész végén a 484. oldalon.

¹¹¹ [Fekete](#) Csaba, 1997/1. 6.

¹¹² [Kálmán](#), 1879. 694–701.

¹¹³ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 176. oldalán 54 éneket említ, ebből 51-et sikerült [ÖD](#)-ben megtalálni.

¹¹⁴ Csomasz Tóth Kálmán csak 17-et említ, a 18-dik a *Jer lássuk...* úrvacsorai ének.

Ünnepi énekek
Vasárnapi énekek
Katekizmusi énekek
Hétköznapi énekek
Bűnbánati énekek
Úrvacsorai énekek
Alkalmi énekek

A genfi zsoltárok előre kerülése csak látszólag jelentette a zsoltárok megbecsülését. Bár az ekkortól alkalmazott csillagozás ellenére még a zsoltárok összes verse és dallama megtalálható a könyvben, a zsoltárokkal kapcsolatosan kezdettől fogva teológiai és nyelvezeti aggályok fogalmazódtak meg. A XIX. század zsoltárteológiája [BEN](#) 8. lapján a zsoltárok előtt a következőképpen fogalmazódik meg: „Mínthogy Szent Dávid Zsoltáraiban sok helyeken afféle dolgok fordulnak elő, melyek különösen vagy a maga személyét, vagy pedig részszerint a régi zsidó nép, részszerint az ó testamentomi szentegyház állapotját és szokását illetik; azok a versek, melyek a mai időben is épületesen énekelhetők, egy-egy csillaggal jegyeztettek meg.”¹¹⁵ Az elbírálás során 65 zsoltárnak egyetlen verse sem kapott csillagot, a többi 85-ből is csak 421 vers énekelhető, az összes versek mintegy egyharmada-egynegyede.

A invocáció – a mai fennálló ének – ekkoriban vált a magyar református istentisztelet jellegzetes elemévé. [ÖD](#) négy énekét megtartva [BEN](#) tizenegy új énekszöveggel bővítette a fejezetet, melyben külön számozást kapott a 4 vasárnap reggeli, 3 vasárnap délutáni, 5 köznap reggeli és 3 köznap délutáni invocáció.

A 65 ünnepi ének között is 50 újat találunk. Lényeges változás, hogy a szerkesztő az ünnepek beosztását a polgári naptárhoz igazította, így a sort az újévvel kezdte és karácsonnyal – az egyházi esztendő és az üdvtörténet első nagy ünnepével – zárta. Az [ÖD](#)-ben még szereplő „kis karácson” elnevezés helyett az „új esztendő” szerepel, vízkereszt pedig teljesen kimaradt az ünnepek sorából.

[BEN](#) egészében legértékesebb fejezete a 12 vasárnap reggeli ének, melynek hét dicsérete a régi repertoárból maradt meg.¹¹⁶

A vasárnapi dicséreteket külön fejezetként a katekizmusi énekek követik. Az 58 dicséret nagy része megrendelésre készült, 17 ének pedig – [Kv/1777](#) mintájára – Losontzi István „Éneklésben Tanító Mester”-éből vettek át. Az eredeti énekek kimaradtak (Credo) vagy új fejezetként különültek el (úrvacsorai énekek).

Az énekeskönyv szerkesztésénél mintául szolgálhatott az 1777-es kolozsvári gyűjtemény is, az úrvacsorai és a bűnbánati énekek mindenesetre e minta nyomán kerülhettek egymás mellé. Liturgiai meg gondolás is szerepet játszhatott ebben, mert az úrvacsorát megelőzte a bűnvallás. Az *Úrvacsorájakor mondandó* énekek sora még megőrzött néhány régi dallamot¹¹⁷ és ide került a korábbi zsoltárfüggelékéből a genfi dallamú *Nunc dimittis*,¹¹⁸ a református úrvacsorai istentiszteletek leggyakoribb záró éneke.

Az énekeskönyv hátralevő része a katekizmusihoz hasonlóan felduzzasztott 61 alkalmi ének foglalja magába. Ebben a záró részben összesen 61 dicséretet találunk, többek között *Tavaszi énekek*-ként ide került Pécseli Király Imre zsoltár parafrázisa,¹¹⁹ győzedelmi énekül pedig a régi verses *Te Deum*.¹²⁰ A különböző alkalmak között nemcsak a paraszti élet jelentősebb eseményei szerepelnek, hanem politikai alkalmakra és köztisztviselők ill. prédikátor beiktatására íródtak alkalmi énekek. A fejezet az esztendő utolsó napjára szánt három dicsérettel zárul.

---

¹¹⁵ [Csomasz Tóth](#), 1950. 183.

¹¹⁶ [BEN 66–77. sz.](#)

¹¹⁷ [BEN 165., 172., 176. sz.](#)

¹¹⁸ [BEN 177. sz.](#)

¹¹⁹ [BEN 179. sz.](#), Diószegi Sámuel átdolgozásában

¹²⁰ [BEN 229. sz.](#)

II.4. A Benedek-énekeskönyv hatása

Az új énekeskönyvet a szándék ellenére nem sikerült gyorsan elterjeszteni. Ennek egyik oka, hogy a nyomdai előállítás kérdésében a kerületek között vita támadt, a másik fő oka pedig a „Privilegium exclusivum pro parte Typographie Debreczinensis” – a császári szabadalomlevél – késlekedése volt, mely hivatalosan csak 1812. szeptember 18. után engedélyezte a nyomtatást és terjesztést.

Az énekeskönyv egyházi elfogadtatása sem ment könnyen. A nép ősi konzervativizmusa és a megszokásokhoz való szívós ragaszkodása mellett oka volt ennek az is, hogy egy olyan könyvet akartak kezébe adni, mely felerészben – dicséreteit tekintve négyötöd részben – teljesen új, ismeretlen anyagot tartalmazott. Korábban már felsoroltunk néhány olyan adatot, mely **ÖD** egyes részeinek mély beágyazottságára mutat. Nagy Ignác kölkei lelkipásztor említi, hogy gyakran zendüléssé fokozódott az új énekeskönyv használata körül támadt feszültség,¹²¹ a század nyolcvanas éveiben pedig ezt írja: „Annyira ragaszkodik népünk a régihez, hogy még az idősebbek otthon most is szívesebben énekelnek a régi énekesből, mint a mostaniból...”¹²²

A régi repertoárból az ünnepi énekek és a XIX. század paraszti és mezővárosi gyülekezeteiben természetesnek tekintett köznap reggeli és esti könyörgések énekei maradtak meg, az átmentett énekek háromötöde e két kategóriába sorolható. Nem kétséges azonban, hogy **BEN** végleg elvágta azokat az amúgy is egyre vékonyodó zenei szálakat, mely a gyülekezeteiket a hitvalló műlthoz és annak nyomaiban egészen a XVIII. század végéig megmaradt liturgiai hagyományaihoz kötötték. Négy invokáció kivételével végleg eltűnt minden szertartási ének, a nagyheti tételek is, amelyek a passiózás – Magyarországon tudomásunk szerint egészen a XVIII. század végéig élő – egyre ritkuló gyakorlatával együtt a legtovább őrizték a szertartási énekhagyományt.¹²³

2.5. A gyülekezeti éneklés válságának elmélyülése

Az orgonák megjelenése, a szertartási énekek elhanyagolása és a liturgiai hanyatlás korában is tovább élt az iskolás gyermekek templomi éneklése és a gyülekező éneklés szokása – egészen a XX. század elejéig. Az 1807-ből származó *Peremartoni Regulák* részletes tanácsokkal szolgál a kántor és az iskolás gyermekek templomi énekléséhez. A 23 pontos szabályzat mintája egy orgona nélküli falusi gyülekezet, melyben az iskolás gyermekek segítenek a gyülekezeti éneklésben.¹²⁴ A kórus feladata volt az istentiszteletet kezdő introitus éneklése. Tóth Ferenc liturgikájában ezt olvassuk: „előbb az Oskolás gyermekek egy verset, ... azután a' Kántor egy Versből álló Invocatiót énekelnek a' Gyülekezettel, ezen utolsó alatt a' nép áll...”¹²⁵ A XX. század elején Ravasz László ágendájában akként rendelkezik, hogy a második és harmadik harangszó között az iskolás gyermekek foglalják el helyüket a kántor vezetésével a templomban és a harmadik harangszókor – istentisztelet kezdete előtt 10 perccel – kezdjék meg „az előkészítő vagy gyülekező éneklést s ebben a gyülekező hívek is részt vesznek.”¹²⁶

Az új énekeskönyv a XVIII. században elindult eróziós folyamatok erőteljes felgyorsulását okozta, mely a szertartási részek leegyszerűsítésével, a dallamrepertoár erőteljes redukciójával és egyoldalúvá tételével, általában a zenei szempontokat teljesen figyelmen kívül hagyó szemléletével a református gyülekezeti éneklést mélypontra juttatta. Hozzájárult ehhez a racionalista teológia és az egyházi közéletnek az a válsága is, mely az egyházi életet a század végéig jellemezte.

A gyülekezeti éneklés színvonalának hanyatlását sajnos nem gátolta, inkább erősítette az orgonák megjelenése, mert a kántor a távolabb került a gyülekezettől a karzatra épült orgona mellé, ahonnan kevésbé tudta a gyülekezet énekét vezetni. A kórus feladata is lassan átalakult és

¹²¹ Nagy Ignác, 1891. 546. Ötven évvel később idézi ezt a cikket Csomasz Tóth Kálmán is, ld. [2003](#). 67. Ugyanő valószínűleg erre hivatkozik [REF/48](#) előszavában az 5. lapon.

¹²² Nagy Ignác, 1882. 141. További adatok: [Czanik](#), 484,502.o.

¹²³ Ld: [Bárdos](#). Ebben a tanulmányában a szerző ismerteti ezzel kapcsolatos XVIII. századi levéltári kutatásainak eredményeit. A passiózás magyarországi gyakorlatának (feltehető) megszűnése ellenére Erdélyben református, de még erősebben unitárius környezetben tovább élt és nyomai mind a mai napig fellelhetők. Ld. ezzel kapcsolatban: [Hoppál](#), 1997. 425–434., uó: 2001. 427–430.

¹²⁴ Közli és kommentálja [Csomasz Tóth](#), 2003. 524–544.

¹²⁵ [Tóth Ferenc](#), 70. Ld. még [Fekete Csaba](#), 2000. 331.

¹²⁶ [Ágenda](#). 1927. 42.

megváltozott. A XIX. század kórusideálja a többszólamú gyakorlatot követve egyre inkább a dalárda lett, mely a gyülekezeti éneklés vezetéséért már nem érzett felelősséget, repertoárja inkább romantikus vallásos és nemzeti karművekre épült. Ennek egyenes következménye, hogy az istentiszteleti éneklés helyett a temetések és különböző polgári események a kóruséneklés fő terepévé.

A gyülekezeti éneklés egyre mélyülő XIX. századi válságáról – az énekesorok záróhangjának vég nélküli továbbnyújtásáról, a lassú éneklés miatti „kanyargatásról”, az énekvezető modoros hanghordozásáról, a dísztelen, lélek nélküli, botrányos éneklésről – több tudósítás szól a század folyamán meginduló folyóiratok: a Sárospataki Füzetek és a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap hasábjain.¹²⁷ 1863-ban a neves népzene kutató és zenekritikus Bartalus István is megállapítja az egyházi éneklés elsatnyulását.¹²⁸ Az okokkal egyházi testületek is foglalkoztak, a század közepén felállított tanítóképző intézetek pedig a gyülekezetekbe kerülő tanítók alaposabb zenei képzését próbálták előmozdítani.

A szabadságharc után a történelmi Magyarország területén több mint 1,3 millió református élt közel 2000 gyülekezetben.¹²⁹ Ez politikailag veszélyesnek tűnt a Habsburg-ház szemében, mely mindig is tartott a magyarság nagy részét egybefogó, protestáns volta miatt az egyházi kapcsolatokon keresztül nehezen kézben tartható református egyháztól.

A külső látszat és a politikai szerep ellenére a református egyház élete a század folyamán a hanyatlás jeleit mutatta. A hitélet sorvadását, a személyes kegyesség (a házi áhítatok)¹³⁰ elhanyagolását az egyház tanításának racionalista irányú megváltozása idézte elő. A század első feléig az iskolákban csak a Heidelbergi Kátét tanították, a vasárnap délutáni istentisztelet kátétanítással, kikérdezéssel, sok helyen az énekek gyakorlásával, tanításával telt.¹³¹ Az ötvenes években egyre többen bonyolultnak, megtaníthatatlannak vélték a reformáció századában elfogadott katekizmust és lecserélték például Nagy Péter erdélyi püspök 1858-ban Kolozsvárott megjelent kátéjával. Az ész és az értelem döntő jelentőségét hirdető racionalizmus az igehirdetés tartalmát is befolyásolta. A prédikáció eltávolodott a Bibliától és a mindennapi életben hasznosítható témákat (krumpliültetés, szántás stb.) vette célba.

Akik felismerték az egyházi élet válságát, az okokat általában három helyen vélték megtalálni: az egyház szervezetében, az anyagi szegénységben és a prédikációk szellemében. E kérdések megtárgyalására alapította Ballagi Mór, a század közepén indult budapesti teológia tanára 1858-ban a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lapot*, majd pedig az általa képviselt liberális teológia tanainak terjesztésére 1871-ben a *Protestáns Egyletet*. A liberális teológia eszméi azonban csak kezdetben tűntek igazi megoldásnak. Éles bírálatot kaptak a főként Debrecenben jelentkező ortodoxia képviselőitől, a XIX. század utolsó évtizedeiben megszülető belmissziói mozgalom pedig egy másfajta megoldást látott a válság megoldására: a szentírási alapú, személyes hitbeli megújulás útját.

Az 1806-os énekeskönyv további megjavításával kapcsolatos lépésekről többek között a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap tudósított. Közlése szerint a komáromi egyházmegye 1864. május 19-én lezajlott közgyűlése – egy még korábbi egyházkerületi felszólításnak engedve – behatóan foglalkozott a javítás gondolatával.¹³² Bizottsági vizsgálat alapján a közgyűlés megállapította, hogy egyfelől az énekügy elhanyagolt állapotban van, másfelől hogy „a tökéletesedés felé haladni törekvő protestáns szellem” tovább nem hagyhatja az énekeskönyvet a XVI. századot idéző „primitív” állapotában.

A javításokat a nem használatos énekek elhagyásával, a szövegek nyelvi és prozódiai javításával, a dallamok régies lejegyzésének megszüntetésével, valamint az előjegyzések új

¹²⁷ Egyik legkorábbi ilyen írás „Dobos” aláírással jelent meg: „Magyar-egyházi éneklésünk úgy a’ mint van.” címmel. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 4 (1845) 126–132.

¹²⁸ Ld: [Bartalus](#)

¹²⁹ [Bíró](#)–Bucsay, 352.

¹³⁰ Három elmaradhatatlan kelléke volt a református házi áhítatoknak: a Biblia, az énekeskönyv és az „öreg Szikszai” könyve, mint imádságos könyv: *Keresztyéni tanítások és imádságok* a keresztyén embernek külömbkülömbféle állapota és szükségei szerint: A vélek élni akaróknak lelki hasznára három szakaszban készített vala Szikszai György magánosságban munkálkodó prédikátor. Első kiadása Pozsonyban 1786-ban jelent meg.

¹³¹ Vö. a „Peremartoni Regulák” XI. pontjával. [Csomasz](#) Tóth, 2003. 534.

¹³² Ld: [KOM](#)

hangnemérzet szerinti kijavításával kívánták véghezvinni. A zoltárdallamok nehézségének oka szerintük a gyakori és nagy hangközugrások, de nem simul kellően egymáshoz az énekszöveg verselési ritmusa és a dallamritmus sem. Az említett szempontok alapján átdolgozandó énekeskönyvben a javaslat szerint mindössze 30 zoltár- és további 20 dicséretdallam maradt volna meg. Ezekre szabták volna a többi felveendő énekszöveget. Új szövegek írására és javítására jeles költők mellett ismert egyházi személyeket javasolnak. A javaslat az alkalmi dicséreteket tovább bővítését szorgalmazta, a katekizmusi énekeket azonban a keresztségi és úrvacsorai téma kivételével elhagyandóknak ítélte.

Bár a dokumentum sehol nem említi, a felvázolt elképzelés egyik forrása az erdélyi egyházkerület 1837-ben kiadott énekeskönyve lehetett. Ez a magyarországitól különvált erdélyi énekeskönyvek újabb tagjaként tovább haladt a század elején megfogalmazott elvek megvalósításában és Csomasz Tóth Kálmán szavaival „a XIX. század magyar református theologiai racionalizmusának legjellegzetesebb énekügyi terméké”-t alkotta meg.¹³³ Szerkesztőik a korábbi gyűjtemény 161 dicséretét átszűrve és annak negyedét elhagyva „szinte száz” új énekkel bővítették volna az énekek sorát, a zoltárokat viszont „kevés értelemmel énekelhető”-nek¹³⁴ minősítve, azokból mindössze 31-et hagytak volna meg a könyv végén. A dicséretszövegek mellett ezúttal a zoltárok sem kerülhették ki az átdolgozást, közülük négy saját dallamát is elveszítette. Csomasz Tóth Kálmán elemzése hű képet nyújt erről az énekeskönyvről,¹³⁵ említünk elsősorban azért kellett, mert az itt követett elvek négy évtized múltán [BEN](#) átdolgozásánál is hangot kaptak.

1874-ben a debreceni egyházkerület, mint a császári szabadalom következtében az énekeskönyv mindenkor kiadója elrendelte a dallamok modern kottaképű, violinkulcsos átírását, a két évvel későbbi közgyűlés pedig ezt kiegészítve úgy határozott, hogy a „célba vett gyökeres átalakítás”-ig az énekeskönyv két különböző formában jelenjen meg. Az első, nagy alakú kiadásban a szöveg változatlan maradt, a második, kisebb alakúból viszont kimaradtak a csillagozatlan versek, ugyanakkor kijavították a „feltűnőbb nyelvezeti, verselési és nyomdai hibák”-at.¹³⁶ A változások 1877-ben jelentek meg először, ezzel együtt azonban a dallamok ritmikái lejegyzése is megváltozott, amikor mind a zoltárok, mind a dicséreték fél-értékekben mozgó kettes ütemekbe kényszerültek. Két, egymástól tartalmilag is eltérő kiadás jött létre így, ráadásul a zoltárversek kihagyása illetve csillagozása nem egyezett a nagy és a kis kiadás között, de az eredeti 1806-os változattal egybevetve sem.

1875-ben elkezdődött a korábban tervezett gyökeres átalakítás is, amikor az egyházkerületek új, az erdélyivel összhangba hozott énekeskönyvről határoztak. A szándék egybeesett az 1881-es egyház-alkotmányozási törekvésekkel. Egyetemes énekügyi bizottság alakult, melynek első elnöke Nagy Péter erdélyi püspök, majd 1887-től Szász Károly, végül 1889-től 1905-ig Fejes István voltak. A megalakított bizottság kijelölte az erdélyi és a magyar énekeskönyvből a közös gyűjteménybe átveendő énekeket, majd meghatározta további munkáját, melynek lényege a kiválasztott énekanyag javítása és bővítése volt.

Ezt követően egy hosszú, az országos nyilvánosság előtt folyó munka indult el. Új és új zoltárfordítások, alkalmi énekszövegek jelentek meg a lapokban, élénk vita alakult ki a verselési kérdésekről, az énekek használatáról és ideális formájáról – a hangterjedelemtől, a ritmusról, a strófaszámáról, a szövegkifejezés kérdéseiről.

Az 1875-ben indult bizottsági munka egyik fő célja a zoltárok szövegének igazítása, „zsidós elemektől és archaizmusuktól” megszabadítása volt. A kérdéseket és elvárásokat jól jellemzi Ivánka Sámuel néhány sora, mely az érzelmi kifejezésre, az érthetőségre teszi a hangsúlyt: „Vajon nem volna lehetséges [...] a zoltárokból is imaszerű, megható énekeket szerkeszteni? Mi lelki élvezetet nyújt ily nevekkel fűszerezni a szövegeket? S továbbá a mi új énekeinknek olyanoknak kell lenniük, hogy azokból a szenvedő lélek vigaszt, erőt, bátorítást, megnyugtatót merítsen.”¹³⁷ Még a munka kezdetén

¹³³ Bővebb ismertetés: [Csomasz Tóth](#), 1950. 178. sköv.

¹³⁴ Idézetek a könyv *Értesítés* című bevezetőjéből.

¹³⁵ [Csomasz Tóth](#), 1950. 178. sköv.

¹³⁶ Uo. 184.

¹³⁷ [Ivánka](#), 1160.

megjelent Begedi Lajos saját énekeskönyve,¹³⁸ mely mind a 150 zsoltárt saját átköltésében tartalmazza. Az eredeti versek szabad átszabásával, tartalmi összevonással készítette az új parafrázisokat, melyekben a versmérték és a dallam is gyakran megváltozik.¹³⁹

1889-ben Fejes István vette át az akadozó munkát és az énekügyi bizottság vezetését, aki új lendületet adván a megakadt munkának először hat füzetben, majd 1901-ben *Gyűjtemény* címen egybefoglalva kiadta, ezzel végső vitára bocsátotta a negyedszázaddal azelőtt eltervezett énekeskönyv szövegileg és dallamilag egyaránt javított anyagát.¹⁴⁰

A *Gyűjtemény* első, szöveges része öt fejezetre tagolódik. Az első fejezet 105 éneke a bizottság szerint is „sikerrel használható”, tehát megtartandónak ítélt, átdolgozott zsoltárokat tartalmazza. A második fejezetben található 21 zsoltárt a bizottság nem tartotta énekeskönyvbe felvehetőnek, de különböző kívánalmak folytán átdolgozásra kerültek. A harmadik és negyedik fejezetben 98 magyarországi, illetve 38 erdélyi dicséret, az ötödikben 97 újonnan keletkezett és a későbbi válogatás alapját képező énekszöveg szerepel. A zsoltárszövegek átdolgozásának fő szempontjaként Fejes István a zsoltár központi gondolatának szem előtt tartását jelölte meg, mivel a korábbi csillagozatlan versek kihagyásával keletkező töréseket rossznak tartotta. A dicséreteknél az érthető nyelvezetet és a templomi gyakorlathoz igazított strófaszámot tartotta legfontosabbnak, a dallamok ritmizálását a „zenei szakértők” a magyar verseselési szabályokhoz igazított „megfelelő zenerythmikai képletek” alapján határozták meg.

72

choráljainkhoz a megfelelő zenerythmikai képleteket a lassú népdalok egyes sorainak chorális alakzata után formálták ki.
Az ekképen megállapított összes rythmikai alakzatok ezek:

1. *Négy szótagú soroknál egy alak:*
38. Zsoltár 2. és 5. sor
2. *Öt szótagú soroknál két alak:*
5. Zsolt. és 75. Dics. vagy 63 Dics.
3. *Hat szótagú soroknál két alak:*
4. I- má- dan- dó Is- ten.
19. Zsoltár.
5. *Hét szótagú soroknál egy alak:*
Ald- já- tok az Úr ne- vét, 135. Zsolt.
6. *Nyolcz szótagú soroknál egy alak:*
Ha- ra- god- nak nagy vol- tá- ban, 38. Zsolt
7. *Kilencz szótagú soroknál két alak:*
8. Ör- vendj e- gész föld az Is- ten- nek, 66. Zsolt.
8. *Tíz szótagú soroknál két alak:*
9. Ke- gyes Jé- zus én i- mád- sá- gom- ra. 173. Dics.

73

10. *ritkán.*
Ó- rúl mi szí- vünk, mi- kor ezt hall- juk. 75. Dics.
sor metszet az 5-ik szótag után, 5+5 régi magános forma.
Ezen 5+5 vers alakhoz megfelelő zenei alakzat ez is:

11. *Tizenegy szótagú soroknál két alakzat:*
sőt talán az előbbinél jobb, mert itt a metszet utáni hangsúlyos szótag az ütem legjobb részére (első negyed) esik.

12. *ritkábban.*
Krisz- tus U- runk- nak ál- dott szü- le- té- sén C3. Dics.
Ezen 5+6 versformához megfelelő zenei alakzat ez is:
ez az előbbinél valamivel jobb, mert a metszet utáni hangsúlyos szótag itt az ütem első negyedére, a legjobb ütemrészre esik, míg az előbbi ütem beosztásnál a hangsúlyos 6-ik szótag csak mellék hangsúlyos dallamhanggal esik össze.

A 11 szótagú soroknak van még egy alakzata, melyűgy szövegileg, mint dallamilag úgy a mai, mint a régi költészet termékeiben, sőt Énekeskönyvünkben s temetési énekeinkben feltalálható.

Szóveg rythmusa 6+5:
Szivem megalázzván, te hozzád mégyek. 140. dics.
Vigyázz halálodra, halandó ember. 66. tem. ének.
Ennek megfelelő rythmikai beosztás zeneileg lenne:

A „magyar” ritmusképletek bemutatása a *Gyűjtemény* 72–73. oldalán

¹³⁸ Ld: [BEG](#)

¹³⁹ Az első zsoltár például két strófával a 89. dallamára és versmértékére, a 2. zsoltár három strófával a 19. zsoltárra készült.

¹⁴⁰ [GY 1901.](#)

Ez a könyv került a konvent elé, amely a várakozással ellentétben nem végleges csupán egy próbaénekeskönyv kiadását rendelte el. Két évvel később, 1903-ban jelent meg a Fejes István nevéhez köthető próbaénekeskönyv, mely 86 zsoltárt és 336 dicséretet (66 ünnepi, 64 vasárnapi, 41 köznapi, 14 bűnbánati, 13 úrvacsorai, 50 alkalmi és 4 óesztendei éneket), köztük az 1837-es erdélyiből átvett 27 éneket tartalmazott.

Nem talált kedvező fogadtatásra. A legkomolyabb kritikát Seprődi Jánostól kapta, aki a Protestáns Szemle hasábjain részletesen kifejtette bírálatát.¹⁴¹ Seprődi bírálatára sok tekintetben helytálló, amikor az évtizedekre elhúzódó, sokszor akadozó munkát, vagy éppen a szövegátdolgozások következtelenségét és mértéktelenségét bírálja. Jogos a kritika a dallamok durva és zenei érzék nélküli átalakítását illetően, mint amilyen az *Uram, a töredelmes* felütéses német dallamában az ütemvonalak átosztása vagy egy másik, az erdélyiből átvett XVIII. századi klasszicista dallam¹⁴² hajlításainak következetes kiirtása. A magyar verselés és ritmus érvényesítése érdekében a bizottság a különböző hosszúságú sorokra kidolgozott – egyébként többnyire helyesen meghatározott – ritmikai formulákat erőltetett rá a genfi dallamokra, melyet Seprődi szintén sikertelennek és elhibázottnak tartott.

Dicséret dallamok a magyar Énekeskönyvből.

51. Köznapi reggeli kezdő ének, 4.

Ur-ram a tö-re-del-mes Szi-vet te sze-
So-ha az en-ge-del-mes Lel-ket meg nem
re-ted, Ez-zel a re-mény-ség-gel
ve-ted,
Té-ge-det ó-haj-tunk, Ké-rünk légy se-
git-ség-gel, Kö-nyö-rül-vén raj-tunk.

Német dallam magyar ritmizálással (GY 1901)

A dallamok modális jellegétől ő is idegenkedett és még több dallami javítást tartott volna szükségesnek. Érvélese szerint a modális fordulatok befejezetlensége a népi dallamokban a „végnélküli fájdalom” kifejezése, egyházi dallamban azonban ennek az érzésnek „semmilyen helye nem lehet”.¹⁴³ Seprődi természetesen erdélyi szemmel bírálta meg a próbaénekeskönyvet, így a kolozsvári 31-hez képest sokallotta a 86 zsoltárt, melyek miatt nem lehet a magyar éneklési stílust megfelelően érvényesíteni.¹⁴⁴ Hiányolta az erdélyiben szereplő temetési énekeket, de főképpen az közös énekek alacsony számát. Ennek alapján a próbaénekeskönyv erdélyi használatát elvetette.

¹⁴¹ [Seprődi](#), 1904/1. Lásd még uő: 1904/2. 647. skk, 663. skk.

¹⁴² *Nagy Isten téged imád*, itt 169. szám.

¹⁴³ [Seprődi](#), 1904/1. 37.

¹⁴⁴ „Sajnos, de le kell mondanunk nekünk a magyarságról, a míg templomi éneklésünk zömét és vezérlő tónusát a zsoltárok teszik.” – írja bírálatában. i.m. 41.

8. **21. Zsoltár.**

Üdv, di-cső-ség a ki-rály-nak!
Menny ha-tal-ma ve-le járj,
É-gi ál-dás rá-ja szállj! Is-ten, a ki-
rályt meg áld-jad, Le-gyen él-te
bol-dog, Ugy vi-selj rá gon-dot!

21. ZSOLTÁR.
Imádság szabadulás után. (Messiási.)
Bourgeois L., Genève, 1551

I Ör-ven-dez, U-ram, a kí-rály
A te nagy ha-tal-mad-ban És
sza-ba-dí-tá-sod-ban; És ví-gad
nagy buz-gó-ság-gal, Hogy őt meg-
se-gí-téd, Ín-ség-ből ki-men-téd

A 21. genfi zsoltár balra a [Gyűjteményből](#), jobbra [REF/48](#)-ból

A konventi határozat 1905-ben Seprődivel egyezően kimondta az erdélyi énekeskönyv anyagának nagyobb arányú átvételét, valamint temetési énekek felvételét, de vele ellentétben az összes zsoltár megtartását foglalta határozatba. Fejes István, a bizottság elnöke a döntést követően visszaadta elnöki megbízatását.¹⁴⁵

II.6. A Baltazár-énekeskönyv

Azok a tartalmi elvek, elképzelések, melyek az énekeskönyv megújítása céljából a XIX. század második felében megfogalmazódtak, csak részben valósultak meg.¹⁴⁶ Magyarországon a XX. század elején még mindig a [BEN](#) maradt használatban a korábbi csillagozott zsoltárversek 1877 utáni elhagyásával és a templomi gyakorlatban már amúgy is uralkodó lassú „choral mértékű” éneklés írásos rögzítésével. A több évtizedes bizottsági munka és a XIX. század énekírói mozgalma, mely a folyóiratok hasábjain megjelent, csak a próbafüzetekig jutott. A Fejes-féle próbaénekeskönyv elutasításával és a bizottság elnökének lemondásával a Konvent új énekügyi bizottság alakítását rendelte el,¹⁴⁷ ebben pedig az a Seprődi János játszott meghatározó szerepet, aki már korábban is az 1837-es erdélyi énekeskönyv magyarországi befolyását kevesellte.

Időközben az Erdélyi Egyházkerület ismét lépett egyet. A kinyomtatott régi énekeskönyv példányai elfogyván az igazgatótanács megújított kiadást rendelt el, mely Seprődi szerkesztésében 1907-es keltezésű előszóval jelent meg.¹⁴⁸ Seprődi az erdélyi és a magyarországi énekanyag egymáshoz közelítését tűzte ki célul. Első lépésként az új kolozsvári énekeskönyv ezt úgy valósította meg, hogy korábbi saját énekeiből mintegy 117-et elhagyott és 78 újat vett fel külön számozással,¹⁴⁹ melynek csaknem felét (37 éneket) a Fejes-féle próbaénekeskönyv anyagából vette. Az új erdélyi énekeskönyv dicsérettrészét mindössze 33 genfi zsoltár követi, az összes énekek száma így 206.

1912-ben egy szűkebb, háromtagú szerkesztőbizottság alakult Baltazár Dezső püspök elnökletével, melynek további két tagja Seprődi János és Szügyi József békési kántor lett. Szügyi megbecsült személyként már a Fejes-féle munkálatokban is részt vett, Seprődivel pedig a kudarcot követően 1906-ban sajtóvitában értékelték a helyzetet.¹⁵⁰ Annak érdekében, hogy a félévszázados

¹⁴⁵ Ld: [Fejes](#)

¹⁴⁶ Az 1877-es új kiadás változtatásai – a csillagozott versek kihagyása és a kottakép modernizálása – véleményünk szerint a gyakorlatot nem befolyásolták, csak az addigi változásokat rögzítették és legalizálták.

¹⁴⁷ Részletezve lásd [Csomasz](#) 1950. 191–192.

¹⁴⁸ [Kv/1908](#).

¹⁴⁹ A régiék eredeti római számozásukat megtartva az első részben, az újak *Új énekek* címmel arab számozással egy csoportban találhatóak.

¹⁵⁰ Ld: [Szügyi](#), mely Seprődi korábbi cikkére utal. Seprődi válasza *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 49 (1906) 274. skk, 290. skk.

énekügyi munka végre révbe érjen, a konventi határozat igen részletes alapelveket határozott meg. Előírta mind a 150 zsoltárt, a katekizmusi énekeket minden vasárnapra (ez a fejezet egyébként az erdélyi új énekesben a korábbi tizedére csökkent), új énekszoportként a temetési énekeket, a Himnusz mellett a Szózatot is, általában pedig az erdélyi énekeskönyv (tehát a frissen megjelent 1908-as változat) minden ismeretesebb darabjának felvételét. Az utasítás szerint szerkezetében meg kellett őrizni a régi magyarországi teljes anyagát, ezt követően vehette föl az alkalmas erdélyi és egyéb új énekeket, majd végül a halottasokat. Az énekügyi bizottság ezeken felül felvetette a zsoltárdallamok számának csökkentését és a zsoltárversek összevonását, melyeket a Konvent kis megszorítással elfogadott.¹⁵¹

A megadott szempontok szerinti újabb próbaénekeskönyv 1916-ban látott napvilágot.¹⁵² Ennek alapján a Konvent két évvel később egy teljesen új fejezet – a 13 éneket tartalmazó „*Hozsánna-énekek*” – beiktatásával, további 3 dicséret hozzáadásával és 22 temetési ének elhagyásával a második (1916-os) próbaénekeskönyvet jóváhagyta, kiadását elrendelte.¹⁵³ Mire azonban ez három évvel később megjelent, a történelmi helyzet már nem engedte meg az egyetemesnek szánt [BAL](#) teljes Kárpát-medencére kiterjedő használatát.

Említettük már, hogy az 1908-as kiadás új énekeinek csaknem felét a Fejes-féle próbaénekeskönyvből vette. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy [BAL](#) XXX–XXXI. oldalán található forráskimutatással ellentétben nemcsak az ott megjelölt 62 dicséret származik az erdélyi énekeskönyvből,¹⁵⁴ hanem az 1908-as kolozsvári kiadásban meghagyott régi anyagból 64, az ott közölt új részből további 47, összesen tehát 111 dicséret található meg [BAL](#)-ban. Ha ehhez még hozzávesszük azt a 38 éneket, mely mindhárom közös énekeskönyvben ([BEN](#), [BAL](#) és [Kv/1908](#)) megtalálható, arra az eredményre jutunk, hogy [BAL](#) dicséretrészének 44 %-a (149 ének) az erdélyivel azonos, melynek kb. fele az 1903-as próbaénekeskönyvből származik. A temetési és a Hozsánna-énekektől eltekintve mindössze 19 nem erdélyi kapcsolatra utaló dicséretet és 4 máshol nem szereplő éneket találtunk.

A fentiek ismeretében megállapíthatjuk, hogy [BAL](#) néhány új, de változatlanul a napi igények támasztotta szemponton túl csupán megvalósította a XIX. század énekügyi törekvéseit. Újító szándékai mellett a korábbi téves koncepció elfogadása csak téves irányba vihette, így már megjelenésekor elavulttá vált. A korábbi törekvésekhez képest még azt is eredménynek kell tekintenünk, hogy a zsoltárok 95 dallammal és jelentős szövegi átdolgozásokkal, összevonásokkal ugyan, de teljes számban együtt maradtak. Az énekszövegek Csomasz Tóth Kálmán szerint¹⁵⁵ az 1903-ashoz képest lényegesen kevesebb romlást, átírást szenvedtek. Baltazár Dezső 9 zsoltárt átdolgozott, a többi lényegében eredeti alakjában megmaradt húzásokkal.

A XX. század első két évtizedében a református egyházi körökben még nem jelentkezett egy olyan, zeneileg is művelt és megfelelő befolyással rendelkező személyiség, aki felismerte volna az elhagyott örökség visszaemelésének szükségességét. Seprődi, aki más tekintetben jelentős eredményeket mutatott fel a magyar zenei múlt feltárásában – a Kájoni-kódex-szel kapcsolatos kutatásait 1909-ben publikálta az Irodalomtörténeti Közlemények hasábjain¹⁵⁶ – nem ismerte fel a birtokában lévő egyedülálló kincs: az 1744-es kolozsvári kottás énekeskönyv jelentőségét.¹⁵⁷

A [BAL](#) Magyarországon mindössze 28 évig volt érvényben, a század történelmi eseményei és a nyomában kialakult társadalmi és egyházi helyzet azonban ezt a már akkor is tarthatatlan állapotot – különösen a határokon túli területeket tekintve – máig konzerválta. Az 1920-ban Magyarországtól elszakított területekkel a református egyház tagjainak 35 %-a, a gyülekezetek és a lelkészek mintegy fele került az országhatáron kívülre. Az önállósulni kényszerült egyházrészek létrehozták saját énekeskönyvüket, többnyire azonban éppen a frissen megjelent anyaországi énektárra támaszkodva. Az Erdélyi Egyházkerületben 1923-ban jelent meg az erdélyi énekeskönyv megújított formája. A

---

¹⁵¹ [Seprődi](#), 1912. 747–750.

¹⁵² [PR 1916](#)

¹⁵³ Ld: [BAL](#) és [Csomasz](#) 1950. 193.

¹⁵⁴ Valójában csak 61 ének, mert a *Mondjatok dicséretet* (211. sz.) [BEN](#)-ben is szerepel.

¹⁵⁵ [Csomasz](#) 1950. 194.

¹⁵⁶ Ld: [Seprődi](#), 1909.

¹⁵⁷ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 692–699.

legutóbbi évekig ez volt használatban, mintegy 5 éve történnek kísérletek a [T96](#) bevezetésére, mely a több mint félévszázados magyarországi énekreformot végre Erdélyben is megindíthatná. A Királyhágómelléki Egyházkerület egészében átvette a [BAL](#)-t és saját kiadásként a mai napig hivatalosan ezt használja. Az utóbbi időben két változás történt. Az énekeskönyvhöz „Új énekeink” címmel 341. és 398. sorszámok között az anyaországból átvett 36 dicséret és egyéb Hozsánna típusú ének csatlakozott. A 2001-ben megjelenő új kiadás¹⁵⁸ a zsoltárok dallamát ritmizált és diézises formában közli, de ez nem egészült ki az elhagyott dallamokkal és a Szenci-szövegek revideálásával. Felvidéken 1925-ben jelent meg énekeskönyv, majd később az anyaországi gyűjteményt vették át a szlovákiai gyülekezetek. Kárpátalján szintén a [BAL](#)-t használták, míg néhány éve az Erdélyi Egyházkerülthez hasonlóan az 1996-ban megjelent [T96](#) bevezetésével próbálkoznak. A XX. század elején az elszakított területek között egyedül a délvidéki reformátusok döntöttek úgy, hogy az anyaországi gyűjtemény lényegi átvétele helyett újat alkotnak, de ez már 1939-ben, a kibontakozó reform első eredményeként jött létre.

---

¹⁵⁸ Ld: [PART](#)

III. Az 1948-as református énekeskönyv előzményei

III.1. A belmissziói mozgalom szerepe

Az az ébredési hullám, melyet belmissziói mozgalomnak nevezünk és amelynek következtében a magyar református egyházba idegen eredetű énekek nagy számban bekerültek, a XIX. század közepén indult. Feladatának egyrészt a felvilágosodás-liberalizmus-racionalizmus teológiája következtében deformált, megszürcült, szinte élettelené vált egyházi-gyülekezeti élet felébredését, másrészt a nagyvárosokba – elsősorban Budapestre – áramló, a falusi étellel korábbi egyházi hagyományukat és lelki alapjukat is elhagyó néprétegek lelkigondozását tekintette.¹⁵⁹ A fővárosban 1841-ben eredetileg zsidókat térítő szándékkal telepedett meg a Skót Misszió, 18 évvel később pedig megalakult a pesti németajkú leányegyház (később Német Református Leányegyház), melyek a missziói lelkülettel együtt saját énekeiket is magukkal hozták.¹⁶⁰ A református egyháznak különösen a Skót Misszióval alakult ki jó kapcsolata, melynek eredményeképpen lekipásztorok sora tanulhatott Edinburgh-ban, akik tanulmányaik idején új oldalról ismerték meg az evangéliumot és hazatérve mindent megtettek egyházuk megújulásáért; az igehirdetés és az éneklés megelevenedéséért. Közéjük tartozott a XX. század húszas éveiben Árokháty Béla is. A magyar belmissziói mozgalomra nagy hatással volt 1887-88 telén Alexander Sommerville skót prédikátor Kelet-Magyarországot és Budapestet érintő evangélizációs körútja. Ekkor szólaltak meg először, zömében református hallgatóság előtt Ira Sankey és mások énekei hevenyészett magyar fordításban.¹⁶¹

Az első, új zenei anyagot képviselő énekgyűjtemény a nazarénusok nevéhez kötődik, akik már 1866-ban *Új Sion-Hárfa* címmel kiadták svájci hittestvéreik mindössze 5 évvel azelőtti hasonló című énekeskönyvét.¹⁶² E gyűjtemény német korálokot, svájci és angolszász énekeket tartalmazó anyagából Rottmayer János, a magyarországi baptista misszió első úttörője 27 éneket kiválasztott és 9 további énekkel – közöttük BEN-ből átvett 4 karácsonyi dicsérettel¹⁶³ – kiegészítve 1876-ban Budapesten kiadta az első baptista szerkesztésű énekfüzetet, mely a belmissziói mozgalom szélesedése révén református körökben is elterjedt.¹⁶⁴

A nyolcvanas évek elején egy fiatal református teológus, Szabó Aladár kapcsolatba került a pesti skót misszióval. Egy évvel később teológus társaival és másokkal együttműködve elindult a gyermekek között a „vasárnapi iskolai” mozgalom, melynek keretében két év múlva már a főváros 11 helyén – gyülekezetekben és iskolákban – csaknem 800 gyermeket tanítottak a teológusok imádkozni, Bibliát olvasni és énekelni. 1883-ban megjelent, főként újonnan fordított angolszász énekeket tartalmazó *Gyermeklant*.¹⁶⁵ A gyűjtemény 60 éneke túlnyomórészt négyszólamú letétben található itt, ami a körülményeket ismerve nem énekkari rendeltetésre, inkább baptista hatásra utal. A második kiadás is a baptista egyházzal közösen 11 évvel később jelent meg, mégpedig a pittsburghi First Baptist Church támogatásával.¹⁶⁶

A századfordulót követő évben, 1901-ben született meg a református egyházi éneklés jelenkorát meghatározó egyik legfontosabb gyűjtemény: a *Hozsanna!*.¹⁶⁷ Az énekeskönyv a korábbiaknál jóval több éneket tartalmazott, köztük a hivatalos énekeskönyvből átvett zsoltárokat és dicséreteket, de ritmikus lejegyzésben. Első kiadása 202, a későbbiek bővítéssel 272 éneket tartalmaztak, mindegyiket négyszólamú kórusletétben. A gyűjtemény szerkesztője Victor János református lelkész az *Előszó*ban előzményként megnevezi a *Gyermeklant*-ot és az „újpesti vasárnapi

---

¹⁵⁹ Bíró–Bucsay, 384. skk.

¹⁶⁰ Ld: Kósa

¹⁶¹ Révész, 1943/1. 22.

¹⁶² Ld: ÚJ SION

¹⁶³ BEN 58., 59., 64. és 65. sz.

¹⁶⁴ Ld: ÉN E témához ld. még: Bányai.

¹⁶⁵ Ld: Gy-1 Az énekszövegek fordítói: Benkő István, Farkas Sándor, Imre István, Hegedűs Sándor, Kecskeméti Ferenc, Szász Béla.

¹⁶⁶ Bányai, 34–35.

¹⁶⁷ Ld: HOZS

iskola számára készült kis füzet”-et – ez Bányai Jenő szerint Rottmayer 1876-os füzetkéje,¹⁶⁸ – melyből 17 éneket, valamint második kiadásának toldalakából további négyet vett át a Hozsannába.¹⁶⁹ Megemlíti, hogy a gyűjtemény a „zsoltároknál és dicséreteknél élénkebb menetű énekek”-et tartalmaz, melyek segítségével a különböző vallásos célú összejöveteleken kívül a családi éneklést is szeretné megfelelő énekanyaggal ellátni és megjegyzi, hogy örömeire szolgál az a „néhány régi magyar ének”, mellyel gazdagodhatott a gyűjtemény. Angolszász énekeken kívül itt találkozunk először az Európa-szerte ismert húsvéti kancióval,¹⁷⁰ és számos, később [REF/48](#)-ba is bekerült német korállal.¹⁷¹ Figyelemre méltó a Hozsanna-ban közölt forrásjegyzék és a 19 nevet felsoroló munkatársi lista.

A *Hozsanna!* és az 1903-ban Szabó Aladár alapította Bethánia egyesület gondozásában megjelent *Hallelujah!*¹⁷² énekeskönyvek anyagából válogattak a nyomukban megjelent más alkalmi gyűjtemények, az énekek négyszólamú közlése pedig – a hivatalos énekeskönyv többszólamú kiadása és egyéb kórusgyűjtemény hiányában – sok helyen a mai napig meghatározza a gyülekezeti énekkar repertoárját. A század első évtizedeiben egymás után alakultak a különböző missziói és diakóniai munkát végző egyesületek, melyek csaknem mindegyike jelentkezett hasonló tartalmú, házi sokszorosítású vagy nyomdai előállítású, legtöbbször kottát nem, csak énekszöveget tartalmazó füzetrel. A kiadások számát növelte, hogy az első világháborút követően elszakított területeken – elsősorban Erdélyben – az anyaországi kiadványokhoz nehezen jutottak hozzá, így a keletkező igényeket saját maguk igyekeztek pótolni.¹⁷³

A vasárnapi iskolai, bibliaórai és konferenciái használatra készült kiadványok közül elsősorban ez utóbbiak fontosak, tárgyunk szempontjából közülük is külön figyelem illeti azokat az összeállításokat, melyekben a széles körben ismert és közkedvelt, többnyire idegen eredetű énekeken túl az elfeledett régmúlt énekei is megjelennek.¹⁷⁴

III.2. A történelmi kálvinizmus és az énekreformra gyakorolt hatása

Az első világháború traumáját követő útkeresési kísérletekben kapott lényegi hangsúlyt a kálvinizmus reformátori tanításának újrafelfedezése és ennek hangsúlyozása. Az öntudatára ébredező egyház kereste a kapcsolatot önmagával, a határokon túlra került reformátusokkal, a megtért és a névleges egyháztaggokkal. Meg kellett keresni a kálvinista értékeket azért is, mert attól lehetett tartani: a belmissziós mozgalom egy általános keresztyénséget hoz létre és elsodorja az egyháztól a felébredt lelkeket. A történelmi kálvinizmus mozgalma Sebestyén Jenő teológiai tanár nevéhez kötődik, aki nem új irányt, csupán a tiszta reformátori teológiát kívánta ezzel felmutatni. Törekvését a régebbi szemléletet valló liberális és a missziói elkötelezettségű lelkészek közötti félreértések nehezítették. A két tábor közötti feszültséget Ravasz László próbálta meg eloszlatni „az egyházat missziósítani, a missziót egyházasítani” jelszavával.

A történelmi kálvinizmus a gyülekezeti éneklést is kálvini alapon vizsgálta. Ennek szellemében a genfi zsoltárkönyvet helyezte előtérbe, amikor a Sebestyén Jenő elnöklétével működő Kálvin János Társaság 1941. január 17-19-én IV. országos konferenciáját *Zsoltárkönyvünk az Ige mérlegén*¹⁷⁵ címmel rendezte meg Budapesten. A konvent ekkor már megindította az énekeskönyv reformmunkálatait, a Kálvin Társaság éppen ezért tűzte ki a témát.

Ezen a konferencián Sipos István „A zsoltárok helyes értékelése” című előadásában megfogalmazta az értékalapú restaurálás elvét, miközben – elsősorban teológiai-irodalmi megfontolásokból – határozottan rámutatott a korábbi énekeskönyvek (a [BEN](#), az 1877-es revízió és [BAL](#)) hibáira. Figyelemreméltó előadásának második felében kemény kritikával illette az ébredési

¹⁶⁸ [Bányai](#), 35.

¹⁶⁹ [REF/48](#) 200., 264. és 462. dicsérete, melyek magyar ősforrása tehát végső soron az Új Sion-Hárfa.

¹⁷⁰ [HOZS](#) 210. sz. (az első kiadásban még nem szerepelt) = [REF/48](#) 185. sz.

¹⁷¹ A jelentősebbek: Nun danket alle Gott ([REF/48](#) 167. sz.), Wer nur den lieben Gott ([REF/48](#) 274. sz.), Ein feste Burg ([REF/48](#) 390. sz.), Herzliebster Jesu ([REF/48](#) 340. sz.), Jesu meine Zuversicht ([REF/48](#) 357. sz.), Seelenbräutigam ([REF/48](#) 434. sz.)

¹⁷² Ld: [HALL](#)

¹⁷³ Ilyen gyűjtemény például: [Újé](#), [MIÉ](#)

¹⁷⁴ Néhány ilyen jellegű gyűjtemény a Ráday könyvtár anyagából: [Konf](#), [MIÉ](#), [ÉMNI](#), [Hitv](#).

¹⁷⁵ Az előadások hasonló összefoglaló címen „A Kálvin János Társaság kiadványai 10. szám” jelzettel megjelentek: Budapest, 1941.

mozgalmak „idegen lelkületű” énekeit, melyeket egyesek nemcsak a zsoltárok fölé helyeznek, hanem amazzal szembe is állítottak, mint az igazi kegyesség ismerveit. Kimondatlanul is a kodályi elvet vallva helyteleníti „a vasárnapi iskolákban és az elemi iskolákban is a könnyebben tanítható, rövidebb s fülbemászó” énekek tanítását a „nagyobb fáradságot igénylő, súlyos dallamú zsoltárok helyett.” Nézete szerint „aki a zsoltárokat gyermekkorában nem tanulja meg, ... az igazán később sem fogja azt megtanulni soha.”¹⁷⁶

A fent idézett előadás gondolatain kívül a zárónyilatkozat néhány pontját érdemes kiemelni, mert ezek – különösen is a két utolsó pont – az énekeskönyv-szerkesztési elvek is megtalálható:¹⁷⁷

- (1.) történelmi és egyházi okokból meg kell fontolni a reform időszerűségét,
- (2.) a zsoltárok és dicsérek nem egyenértékűek egymással, mert a zsoltár Isten igéje, míg a dicséret az emberi lélek fohásza,
- (3.) a zsoltárok 150-es száma az Ige által megkötött, abból elhagyni egyet sem szabad,
- (4.) alkalmosság és tartalom szerinti regisztert kell összeállítani a zsoltárokhoz,
- (5.) az ifjúság és a gyülekezetek körében népszerűsíteni kell a zsoltárokat,
- (6.) kevesebb dicséret legyen, mint zsoltár,
- (7.) a dicsérek közé elsősorban felveendő (a.) bibliai szövegekre készült, parafrázisok, (b.) hitvallásjellegű énekek és imák, (c.) a magyar református énekekörök gyöngyszemei, (d.) külföldi egyházak bibliai és református szellemű énekei,
- (8.) határozottan mellőzni kell élő szerzők és költők műveit, valamint „minden nem kimondottan gyülekezeti életre nevelő éneket, mint Hozsannákat és Hallelujákat, melyek nem alkalmasak arra, hogy megakadályozzák a gyermeket abban, hogy kezdettől fogva belenőjön énekével együtt a gyülekezeti istentiszteleti közösségbe”,
- (9.) az énekek csoportosítása „bibliai hitelveinknek megfelelően, az üdvtörténet rendje szerint” történjen!

A tömegbázist maga köré gyűjtő történelmi kálvinizmus mozgalma az egyházi éneklésre is pozitív hatással volt. Míg a század elején megalakult Bethánia egyesület énekanyagát a Kováts Lajos szerkesztésében megjelent, többször bővített, sok idegen eredetű éneket tartalmazó *Hallelujah!* gyűjtemény határozta meg, a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség (MEKDSz) éneklését – különösen Karácsony Sándor elnöklete alatt – ezzel ellentétben a református genfi zsoltárok ismerete és használata jellemezte. A vezetésével működő bibliakör összejövetelein sorra vették a zsoltárokat és megtanulták azokat ritmikusan énekelni.¹⁷⁸ A MEKDSz mellett a református diákság életében meghatározó szerepet játszott egy másik diákegyesület is, a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége (SDG), mely 1921 nyarán Siófokon bontott zászlót. A szövetség programjában a történelmi kálvinizmus föllevenítése és az öntudatos nemzeti élet megteremtése állt. Ennek teljes mértékben megfelelt a magyar népi kultúra és a genfi zsoltárok világa, mellyel Balla Péter¹⁷⁹ ismertette meg az SDG tagságát. Balla Péter a mozgalommal 1937-ben került kapcsolatba és a diákszövetség énekügyi titkáráként¹⁸⁰ itt találta meg igazi munkaterületét. A népdal és az egyházi ének iránti kettős elkötelezettségét tanúsítja a *Református Ifjúsági Mozgalom* nevében kiadott, 40 népdalt és 10 egyházi éneket tartalmazó *Kis magyar daloskönyv*,¹⁸¹ mely egyben a trianoni határokon átnyúló kézfogás és kapcsolatkeresés szimbólumává is vált.

Balla Péter főszerepet vállalt az SDG szárszói konferenciáinak szervezésében is. Az esti tábortüzeknél zengő közös éneklés, a zsoltárok és a népdalok szeretete formálta valódi közösséggé a

¹⁷⁶ i.m. 61–62.

¹⁷⁷ i.m. 146–148. A zárónyilatkozatot többek között a konvent énekügyi bizottságához hivatalosan is eljuttatták.

¹⁷⁸ [Kövendi](#), 39–40.

¹⁷⁹ Balla Péter 1908-ban született. Gyermekkorát a Nagyszalonta melletti Belényesen töltötte. Apja hegedűkészítő és ez meghatározta fia hangszerválasztását. A budapesti Zeneakadémiára került, ahol Bartók és Kodály törekvéseivel megismerkedve Balla Péter figyelme is a népzene felé terelődött. 1933-ban a bukovinai székelyek és a moldvai csángók között járt gyűjtőúton, majd az évtized végén közreműködött a Pátria-lemezek körüli munkában. Lásd [Denke](#), 11–18.

¹⁸⁰ 1943-ban tartott előadása („Hogyan énekel népünk és ifjúságunk?”) írásos változatának végén található ez a cím. Lásd: [Révész](#), 1943/2. 35.

¹⁸¹ Ld: [KMD](#)

résztevőket. 1940 nyarán olyan énekkonferenciát is rendeztek, melyen délelőtt az egyházi éneklés, délután a népzene témakörében hangzott el egy-egy előadás. A délelőtti előadásokat Csomasz Tóth Kálmán tartotta.¹⁸²

III.3. Istentiszteleti rendtartás megújítása és az énekeskönyv

A Magyarországi Református Egyház istentiszteleti rendtartásának egységesítésére irányuló törekvések az 1881-es Debreceni Zsinatot követően az egyház alkotmányjogi egységének megalkotása után jelentkeztek, de az első világháborúig elkészült javaslatot a Konvent többszöri nekifutásra sem tudta elfogadni. Mivel az összegyűjtött anyag és az új rendtartás tervezete a háborúban megsemmisült, a munkát szinte előlről kellett kezdeni, ráadásul Erdély elszakadásával két külön vonalon.¹⁸³ A magyarországi munkákat ezt követően Ravasz László irányította, az erdélyi liturgiareform pedig Makkai Sándor nevéhez fűződik. Mindkettőt ismerteti Ifj. Fekete Károly,¹⁸⁴ itt csak az énekügyi reformhoz közvetlenül kapcsolódó részletekkel foglalkozunk.

Ravasz László 1921-től 1948-ig tartó, közel két évtizedes püspökségét az egyház teológiai-igehirdetési megtisztulása, belső és külső megerősödése, elsősorban a főváros református életének kialakulása (hét új gyülekezet szervezése, templomok épülése) mellett az országosan is meghatározó istentiszteleti rendtartás megalkotása jellemezte. A Református Egyházi Könyvtár soron kívüli számként 1927-ben megjelent *Ágenda*ban a liturgiai munka előtörténetét követően a református istentisztelet alapelveivel foglalkozik. Ravaszt nem a keresztyén liturgika őstörténete és annak református párhuzamai foglalkoztatják. Nem elsősorban az ének és a zene istentiszteletben betöltött szerepéről írott gondolatai az irányt mutatóak, hisz tapasztalat és megfelelő ismeretek híján, csupán kora egyházi gyakorlatából kiindulva ebben a kérdésben nem mondhatott lényegesen újat.

Az ének istentiszteleti szerepéről írott gondolatai,¹⁸⁵ – melyek szerint az csupán imádság, nem lehet az igehirdetés része és csak unisono szólalhat meg – arról tanúskodnak, hogy Ravasz László csak saját korának strófás éneklésére gondolhatott. Ez természetes, hisz liturgiátörténeti ismeretek és a régi források ismerete híján akkor még fel sem merülhetett a szertartási éneklés kérdése. Ravasz László az egyházi zene kultikus jellegét – vagyis az egyházi műzene liturgikus szerepét – sem ismerte el, az szerinte csak egyházi ünnepélyekre, vallásos összejövetelekre alkalmas kulturális műsor lehet. Részben itt is igazat adhatunk vélekedésének, hiszen a Händel és Bach oratórikus műveire épült repertoár nagy része valóban szétfeszíti a liturgia kereteit. Mindezeket azért kellett itt megemlítenünk, mert a több mint hét évtizede használatos Ravasz-féle agenda alapelvei a református köztudatba mélyen beivódtak és a ma immár többszörösen aktuális református ágendareform sarkalatos zenei-liturgiai kérdéseit alkotják.

Véleményünk szerint az istentiszteleti kultusról vallott felfogás a Ravasz-ágenda egyik legfőbb jelentősége.¹⁸⁶ A keresztyén kultusról szólva hangsúlyozza, hogy az nem „tanítói vagy téritői intézmény”, hanem „kifejező cselekmény”, mely „fokozza a kifejezést kereső érzelem erejét.” Világos határvonalat húz a szerinte csupán gyönyörködtető, öncélú művészet és a kultusz között. Utóbbi szerinte „a lepraktikusabb dolog a világon, mert az életet alakítja át az Isten dicsősége szolgálatában.”

Ki kell azt is emelnünk, hogy Ravasz nagy súlyt helyez a gyülekezet aktivitására is, mely a mai református istentiszteletnek igen lényeges problémája. Mindkét említett fejezetben érinti a kérdést, miszerint „a kultusból csak az hoz haza valamit, aki vitt is oda valamit”, a másik helyen pedig az aktivitás eszközeként első helyen nevezi meg az éneklést, majd az imádságot, a bibliaolvasást és a „a beszéd figyelő feldolgozásá”-t.

---

¹⁸² [Havas](#), 189. skk. A program szerint az egyházzenei témájú előadások címei az alábbiak voltak:

Kálvin és a gyülekezeti éneklés
Egyházi éneklésünk a múltban
Egyházi énekszövegeink dogmatikai alapvetése
Énekeskönyvünk és gyülekezeti éneklésünk reformja

¹⁸³ Részletesen ismerteti Ravasz László in: [Ágenda](#) 1927. 1–5.

¹⁸⁴ [Fekete](#) Károly, 1995. 147–154., valamint úő: 1999. 468–480.

¹⁸⁵ [Ágenda](#) 1927. 22–23.

¹⁸⁶ „A keresztyén kultusz” és „A református istentisztelet” című fejezetek. [Ágenda](#) 1927. 10–14.

Az Ágenda bevezetőjéből végül az egyházi év ismertetésére utalunk röviden.¹⁸⁷ Ravasz nemcsak az üdvtörténet fő ünnepeit és egyáltalán az ünnep jelentőségét írja le, hanem szól az ünnepkörökről és az egymás után következő vasárnapok rendjéről is, amely jóval változatosabb szerkezetű, mint a mai református gyakorlat.

A IV. Budapesti Zsinat 1929-ben megállapította az istentiszteleti rendtartás végleges formáját, amely egy évvel később megjelent.¹⁸⁸ Két évized múlva, a II. világháborút követően újabb liturgiai reform indult az 1930-as agenda átdolgozása és továbbfejlesztése érdekében. A debreceni és a budapesti teológiáról 1948-ban kiinduló kezdeményezéseket megelőzve Csomasz Tóth Kálmán már 1946 őszén magánlevelekben,¹⁸⁹ a [JUG](#) kritikájában¹⁹⁰ és a novemberi énekeskönyvi előterjesztésben¹⁹¹ foglalkozott a liturgia és az éneklés kapcsolatával. Ismereteink szerint sem korábban, sem később nem fejtette ki ezeket a kérdéseket ilyen részletesen, ezért arra kell gondolnunk, hogy a másfél éves németországi tartózkodás, az ottani istentiszteleti és egyházzenei élet közvetlen megismerése és akkor még friss élménye közvetlen hatással lehetett véleményének kialakítására.

Csomasz Tóth Kálmán szerint az énekreform olyan liturgiai reformmal teljesebbé válhat, amely a genfi példán túl a magyar reformáció gazdag liturgiájáig nyúlik vissza. Nemzetközi tapasztalataira utalva mintául ajánlja a külföldi evangéliumi egyházak körében bontakozó liturgiai törekvéseket, melyek a gyülekezeti ének megújulásával, ezzel együtt lelki gazdagodással is járnak.

A gyakorlati kérdésekben Ravasz Lászlóhoz hasonlóan szorgalmazta a gyülekezet tevékenyebb részvételének biztosítását, „sokkal több, és egyrészt az istentisztelet alkatrészeihez simulóbb, másrészt az egyházi év alkalmi és az ezeknek megfelelő igehirdetés hangsúlyozására is alkalmasabb éneklést”. A kötött részek között a bünvalló imádságot, az Apostoli Hitvallást, a *Confiteor-Kyrie*, *Absolutio-Gloria* részeket említette.

Igen fontos az 1946. novemberi előterjesztés két befejező pontja. Az első az énekrepertoár használatának kérdéseivel foglalkozik és azt a figyelemreméltó megállapítást teszi meg, hogy egy sokrétű és viszonylag nagy mennyiségű énekrepertoárt csak tervezett és bizonyos mértékig meghatározott, kötött rendszerben lehet megfelelően kihasználni. Csomasz Tóth Kálmán itt az énekrepertoár, a perikóparend és az egyházi év kapcsolatáról szól, ezen elvek első lépcsőben történő fakultatív bevezetéséről, majd későbbi, bizonyos értelemben kötelező alkalmazásáról. Többek között az alábbiakat írja: „Ennyire változatos, és tartalmának jelentős részében ennyire ismeretlen énekeskönyv anyagát a mai átlagos magyar református gyülekezet [...] semmiképpen sem tudja kellőképpen kimeríteni, kihasználni. Evégből talán nem volna célszerűtlen meggondolni, hogy mimódon lehetne elősegíteni, sőt bizonyos mértékig előírni énekeinknek a mindenkori és mindenfajta istentisztelet rendjében való mentől változatosabb és teljesebb kiaknázását. [...] Célszerű volna valamilyen zsoltárperikópa rendet kidolgozni, egyelőre fakultatíve. Ennek kerete módot nyújtana arra, hogy minden homíliás istentisztelet ... rendjében állandó helyet nyerjen a zsoltáréneklés [...] Úgy is történhetik ez, hogy amikor a derekas ének nem zsoltár, akkor a prédikáció előtt kellene valamely, mégpedig kevésbé ismert dallamú zsoltárnak esetleg nem is egy, hanem két versét énekelni, az egyházi évnél megfelelő beosztás és előírás szerint. Mindenfajta istentiszteletre, temetésre is ki lehetne dolgozni a változó, de kötött és a teljesen szabad éneklés helyét és rendjét. Az előbbinek már említett módon elkészítendő tervét bizonyos határidőig fakultatíve bevezetni, ennek letelte után egységesen kötelezővé tenni.”

Az énekeskönyv anyagát véglegesítő ülés 1948. március 4-i jegyzőkönyvében olvasható Ravasz László és Makkai Sándor véleménye, miszerint a próbaénekeskönyvbe ne kerüljenek be olyan szövegek – a liturgia rendje, úrvacsorai kérdések, a katekizmus szövege és egyebek – melyek a megalkotandó liturgiai reform során még változhatnak. Erre a reformra számítva vettek be [REF/48](#)-ba néhány, a megújított liturgiába szánt állandó éneket.¹⁹² Az énekeskönyv próba-jellegét nemcsak a

¹⁸⁷ Uo. 18–19

¹⁸⁸ [Ágenda](#) 1930.

¹⁸⁹ Levelek Dr. Révész Imrének, 1946. augusztus 28., Schulek Tibornak, 1946. szeptember 20. *Ráday levéltár* C/222

¹⁹⁰ Vélemény a délvidéki énekeskönyvről, 1946. szeptember 13. uo.

¹⁹¹ Előterjesztés a Konvent énekügyi bizottságában, 1946. november 9. E négy dokumentum részleges szöveggözlését ld. [Bódiss](#), 2000.

¹⁹² [REF/48](#) 176., 177., 178. sz. valamint 183. sz. dicséret, melyek a latin Kyrie, Sanctus, Gloria Patri és Agnus Dei tételek megfelelői. Ld. ugyanezen énekekről visszatekintve: [Csomasz](#) Tóth, 1971. 101.

nagy mennyiségű új énekanyag, hanem az istentiszteleti rendtartáson még elvégzendő munkák indokolták, melyet követően a véglegesítést 1951-re tervezték.¹⁹³

Csomasz Tóth Kálmán a továbbiakban is igyekezett az éneklés ügyét minél szerveesebb módon az istentiszteleti reformhoz kapcsolni. Kivette a részét a *Református Gyülekezet* folyóirat hasábjain zajló vitában,¹⁹⁴ kísérletet tett az elkészült énekeskönyv alapján kialakítható református énekes liturgia kidolgozására és megvalósítására, amint ezekről több ízben írt és főleg budapesti gyülekezetekben meg is valósította.¹⁹⁵ Makkai Sándor halála és Ravasz László egyházvezetéséből történt eltávolítása azonban hamarosan megakasztotta a kedvező folyamatokat, ezt követően pedig az istentiszteleti reform ügye 1951-ben hivatalosan is lekerült a napirendről.

III.4. A régi énekeskönyvek anyagának megismerése

A komáromi egyházmegye már említett 1864-es beadványa¹⁹⁶ Erdélyi János *Sárospataki Füzetek*ben megjelent írására utalva¹⁹⁷ megemlíti, hogy „...dallam tekintetében vissza lehetne térni a nemzeti dallamokra...”. Ez a kor azonban még inkább előre nézve a tökéletesedésben és „csinosodásban” látta a haladást. Még nem tudott visszatekinteni, vagy ha igen, inkább csak a múzeumi látogató szemével. A régire még csak idegenkedve rácsodálkozott, de nem fedezte fel magának, mint kézbe vehető, használható eszközt.

A református himnológia atyjának nevezett *Kálmán Farkas*,¹⁹⁸ a protestáns énekügy lelkes kutatója a nyolcvanas években áttanulmányozta az akkor ismert régi énekeskönyveket. 1881 és 1884 között írt többek között a Batthyány, a Nagydobszai és Kecskeméti graduálról, Bornemissza énekeskönyvéről, a Bártfai és az Öreg Debreceni énekeskönyvekről. Saját kezű bejegyzései ma is megtalálhatók a margón, lapszéleken,¹⁹⁹ de minden lelkesedése ellenére sem tudta értékelni a többszáz évvel korábbi, a kor ízlésétől meglehetősen idegen dallamokat. ÖD dallamait megvizsgálva ellentmondásos és meglepő megállapításokat tesz.²⁰⁰ Az *Új világosság* dallamát „érthetlen”-nek, a *Ne hagyj elesnem* melódiáját „gyenge dallam”-nak, a *Cantio Optimát (Mindenek meghallják)* „dallamtalan dallam”-nak minősíti. Hasonlóképpen ítélik például a *Dies est laetitia (Dicséretes a gyermek)*, a *Nékünk születék mennyei király*, a *Szent vagy örökké* és számos más dicséret dallamáról; a *Semmit ne bánkódjál* mellé ugyanakkor ezt a megjegyzést írja: „igazi szeméten heverő gyöngy! és ilyeneket is el tudtak hagyni.”²⁰¹ A nyolcvanas évek második felében, az énekügyi munka megtorpanásakor Kálmán Farkas is visszavonult, mert egyre céltalanabbnak látta a megkezdett munkát. 1891-ben újból tollat ragadott, hogy nézeteit, mint korábbi némaságának okát a nyilvánosság előtt kifejtse. Írásának egyik figyelemre méltó mondata: „vegyük vissza az eltemetett, elfeledett régi magyar dallamokat.”²⁰² Harcostársat is talált Nagy Ignác kölkei lelképásztor személyében, aki szintén az összes zsoltár és régi dicséret megőrzése mellett tört lándzsát.²⁰³

Az egyházban folyó énekügyi munka ténylegesen nem számolhatott az elhagyott protestáns énekörökséggel az irodalomtudomány szépen gyarapodó eredményei ellenére sem. Pedig református

¹⁹³ Levél Istók Lászlónak, 1947. augusztus. *Ráday levéltár C/222*

¹⁹⁴ Több hozzászólóval együtt írása megjelent a *Református Gyülekezet* folyóirat hasábjain. Ld: [Csomasz Tóth](#), 2003. 119–121.

¹⁹⁵ [Csomasz Tóth](#), 1950. 45., 51–54., 320–322., valamint [Csomasz Tóth](#), 2003. 116–117., 124–125., 139–142., 145–148.

¹⁹⁶ Ld: [KOM](#)

¹⁹⁷ Ld: [Erdélyi](#).

¹⁹⁸ Kálmán Farkas (1838–1907) református lelkész, zenetörténész. Több önálló munkája, számos publikációja között *Adalékok a XVI. és XVII. század irodalomtörténetéhez* című munkájában az 1711-ig magyarul megjelent összes énekgyűjteményeket ismerteti.

¹⁹⁹ [Fekete Csaba](#), 1999. 414.

²⁰⁰ [Kálmán](#), 1879. 694–701.

²⁰¹ Uo.

²⁰² [Kálmán](#), 1891. 208.

²⁰³ Ld: [Nagy Ignác](#), 1891. Az énekügyi munka másik kulcsfigurája Ivánka Sámuel pataki tanár, aki azonban 1886-ban meghalt.

lelkipásztorok is jelentős eredményeket mutattak föl e téren. Egyikük, *Szilády Áron*²⁰⁴ a Magyar Tudományos Akadémia tagjaként 1877-ben indította el a *Régi Magyar Költők Tára* kiadását, melyből 1912-ig hét kötet meg is jelent gondozásában. Ugyancsak ő rendezte az egyik legkorábbi énekeskönyv betűhív kiadását sajtó alá.²⁰⁵ Az énekek használatához azonban a dallamokkal, a szöveges énekeskönyvek ad notam utalásaival és a sokszor nehezen megfejthető kottákkal is foglalkozni kellett volna.

Az alapvetésen kívül a korai kutatások eredményei közé sorolható, hogy egy-egy dallam itt-ott fölbukkant énekgyűjteményekben a XIX–XX. század fordulóján, néhány éppen a Hozsánna énekeskönyvben,²⁰⁶ később [BAL](#) temetési énekei közé kerül be a halottasok régi anyagának egy része.²⁰⁷ A [JUG](#) szerkesztése kapcsán Árokháty Béla és munkatársai számos régi éneket vettek fel, de a régi énekeskönyvek átfogó feldolgozása nem történt meg.

Tudomásunk szerint a régi himnológiai anyag módszeres felkutatásával a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságon belül alakítandó himnológiai csoport foglalkozott volna Árokháty és Schulek Tibor vezetésével. Ez a munka nem indult el, de vele párhuzamosan vagy ahhoz kapcsolódva az evangélikus egyház megbízásából Schulek Tibor és Sulyok Imre immár szervezett gyűjtőmunkát kezdtek el.²⁰⁸ E munka eredménye lett a 127 éneket tartalmazó *Régi Magyar Istenes Énekek* ([RMIÉ](#)), melynek jegyzetanyaga alapos munkáról tanúskodik. Csomasz Tóth Kálmán énekeskönyve és kutatásai előtt nem készült ilyen átfogó válogatás a régi énekanyagból.

III.5. Reformtörekvések a 30-as években

A XX. század harmadik évtizedében lépett színre egy zeneileg megfelelően képzett, reformátusságát vállaló, európai kitekintéssel rendelkező zenésznemzedék: a népzene-kutató-zeneszerző Lajtha László (*1892), a zenetörténészként ismertté vált Molnár Antal (*1890), a karmester és zenepedagógus Ádám Jenő (*1896), a zeneszerző Gárdonyi Zoltán (*1906) és a lelkipásztor Árokháty Béla. Utóbbi vált a harmincas évek meghatározó egyházzenei személyiségévé és az énekeskönyvi reformmunkálatok tényleges elindítójává.

Az a kétfelé szakadás, mely a magyar zenei életet a XIX–XX. század fordulóján jellemezte,²⁰⁹ magyarázatot ad a református egyházzene harmincas évekbeli feszültségeire is. A vidéki tanítóképzőkben végzett református kántorok provinciális zenei világa és a budapesti Zeneakadémián végzett Kodály-tanítványok európai-kitekintésű zenei látóköre közötti feszültséget a lelkészcsaládból származó és először teológiai, majd zenei tanulmányokat folytató Árokháty Bélának kellett áthidalnia.²¹⁰

---

²⁰⁴ Szilády Áron (1837–1922) református lelkész, egyházkerületi főjegyző, országgyűlési képviselő, a MTA levelező, rendes, majd tiszteletbeli tagja, a Kisfaludy-Társaság tagja, az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztője.

²⁰⁵ Ld: [SZEG](#).

²⁰⁶ A *Hozsánna!* forrásjegyzéke 5 Tinódi és Hoffgreff éneket jelöl.

²⁰⁷ [BAL 307., 311., 323., 325., 334., 336., 337., 338. sz.](#)

²⁰⁸ Erről Sulyok Imre előadást is tartott 1943-ban. Ld. [Révész](#), 1943/2. 35–36.

Adalékuul szolgál még, hogy egy 1939-ben (névtelenül, kiadó nélkül) megjelent *Konferenciái énekeskönyv* előszavában Schulek Tibor a megelőző 20 évre visszatekintve megjegyzi, hogy 1928-tól az amerikai-angol énekeket igyekeztek visszaszorítani, mivel „dallam és szöveg szempontjából is idegen szellemet” jelentettek. 1936-tól Sulyok Imre kutatásai nyomán az évenkénti új kiadások mindig bővültek néhány reformáció korabeli énekkel.

²⁰⁹ Kodály Zoltán, *Visszatekintés*. II. 262. idézi: [Dobszay](#), 1984. 336.

²¹⁰ Árokháty Béla 1890. január 14-én született a Szabolcs megyei Gyürién. Pataki középiskolás éveitől filozófia, latin és német egyetemi tanulmányokat folytatott, majd 1913 után, teológiai tanulmányai alatt fordult érdeklődése az egyházzene felé. 1917-ben felvételt nyert a Zeneakadémiára, ahol orgona és zeneszerzés szakon tanult tovább Antalffy Zsírós Dezső, Kodály Zoltán és mások irányítása alatt. 1923 és 1925 között teológiai és zenei tanulmányokat folytatott Edinburgh-ban, ahol a zenei doktorátust is szeretne volna megszerezni, ez azonban rajta kívül álló okok miatt nem valósult meg. Hazatérve magas zenei képzettsége ellenére – vagy éppen ezért – nem kapott egyházzenei állást, így vallásoktatás lelkészévé folytatta két évtizedes, igen sokoldalú zenei munkásságát, melynek középpontja a Bp.-Józsefvárosi református templom volt. Kórust és zenekart alapított a régi protestáns egyházzene megismertetésére, ennek egyszerűbb darabjaiból kottakiadási sorozatot indított

Árokháty már zeneakadémiai évei kezdetén bekapcsolódott az énekeskönyv körüli vitába,²¹¹ amikor azokhoz csatlakozott, akik nem tartották megfelelőnek az 1916-os újabb próbaénekeskönyvet sem. Vallotta, hogy a gyülekezeti ének nem időkitöltő hangulatkeltés, hanem imádság, melyet csak több versszak illetve a teljes ének végigéneklésével lehet megvalósítani. Felvetette a harmóniás énekeskönyv és megfelelő kíséretkönyv ötletét is. Szügyi Józseffel folytatott vitájában a dallamok harmóniai jellemzőit elemezve mutatott rá a szerkesztők ritmikai elveinek tarthatatlanságára.²¹² A reformtörekvések a zoltárok revíziójaként indultak, ami teljesen érthető, hiszen ezek dallami és szövegi kérdései évtizedek óta terítéken voltak és az énekeskönyv dallamainak bázisát a zoltárok adták.

Az az írás, mellyel Árokháty nagy vihart kavart, 1932-ben a Protestáns Szemlében a Magyar Református Kántorkönyv bírálataként jelent meg.²¹³ A cikk kétharmad részben a zoltárok és a gyülekezeti éneklés hanyatlásáról szól, melyet két okkal magyaráz: „teljes felelőtlenség a reformáció korának ének-zenei értékeivel szemben, az érdeklődés teljes hiánya a keresztyén kultúra ... iránt.”²¹⁴ Ennek egyik végső fázisaként említette meg a [BAL](#)-ra épülő Kántorkönyv hiányosságait, melyet Hodossy Béla, a sárospataki tanítóképző tanára – a könyv szerkesztője – nem hagyhatott szó nélkül. Hodossy a [BAL](#) énekügyi bizottságának helyes döntése mellett kardoskodott és ingerült, személyeskedő hangon vádolta Árokháty-t. A *Protestáns Szemlé*-ben Árokháty védelmében többek között Lajtha László, Molnár Antal és Zalánfy Aladár is megszólalt.²¹⁵ A Magyar Református Énekvezérek Egyesületének lapjában, a *Zeneközlönyben* Hodossy főszerkesztőként maga mellé tudta állítani a zenei kérdésekben könnyen befolyásolható vidéki kántorokat is, Árokháty így ellenségnek kikiáltva gyakorlatilag kirekesztett a református kántorok közül. Az elkeseredett vita az 1937-es Országos Magyar Protestáns Egyházzenei Konferencia alkalmával csendesedett kissé, de az évtized végén Árokháty Psaltériuma (a genfi zoltárok általa készített kíséretkönyve) megjelenésekor még egyszer utoljára fellángolt.

III.6. A jugoszláviai énekeskönyv

Ebben a feszült helyzetben Árokháty elveit a Jugoszláv Királyság területén élő Református Keresztyén Egyház énekeskönyvének kiadásában²¹⁶ érvényesíthette, mely a harmincas évek legfontosabb himnológiai eredményét jelentette.

A délvidéki magyarság elszakításával önállósult Jugoszláv Királyság Református Keresztyén Egyház-ban a [BAL](#)-t nem vette át. Bár 1925-ben megfogalmazódott az énekeskönyv megújításának szándék, de még a harmincas évek elején is a [BEN](#) maradt használatban.²¹⁷ Árokháty 1932 nyarán már levelezésben állt Ágoston Sándor püspökkel és Weimann Péter lelkipásztorral, az énekügyi bizottság elnökével.²¹⁸ 1933. január 17-én határozat született a kifogyóban levő énekeskönyv megújítására. A határozat szerint az anyaországi gyűjtemény nem megfelelő, ezért újat kell alkotni. Árokháty ugyanez év májusában vállalta, hogy (1.) a zoltárok harmonizálását elkészíti, (2.) javaslatot tesz néhány skót zoltárparafrázis hazai átvételére, (3.) segítséget ad a magyar dicséretnek kiválogatásához, régi

---

Szentek kórusa címmel. Az európai orgonareform elveit elfogadva számos hangszer építésénél bábáskodott, mindezek mellett foglalkozott a gyülekezeti éneklés és az énekeskönyv kérdéseivel.

Egyéb életrajzi adatai, valamint egyházzenei, főként organológiai tevékenységének ismertetését lásd: [Fekete Károly](#), 2003. 17–33.

²¹¹ [Árokháty](#), 1917., de vitázott a *Debreceni Protestáns Lapban* és *Az Út* -ban is.

²¹² [Árokháty](#), 1918. 299–301. Ez válasz Szügyi József: Az új próbaénekeskönyv dallamaihoz uott. 28–30. közölt írására.

²¹³ [Árokháty](#), 1932/1. 369–374. A [Bal](#) egy példánya Árokháty bejegyzéseivel megtalálható a Ráday könyvtárban 1-2682 jelzettel.

²¹⁴ i.m. 370. o.

²¹⁵ Ld: [Zalánfy](#), [Molnár](#), [Lajtha](#).

²¹⁶ Ld.: [JUG](#)

²¹⁷ 1925. június 25-i keltezésű levél. Árokháty Béla hagyatékának iratanyaga megtalálható a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában.

²¹⁸ A formálódó szándékról Árokháty Béla 1932-ben említést tett. (Ld: [Árokháty](#), 1932/2. 641.) A délvidéki egyház egyébként 1932-ben virasztói és temetési énekfüzetet adott ki 34 énekkel, melynek egy példányát a Ágoston püspök Árokháty részére dedikálta. A füzet teljes címe: *Vigasztaló ének* református keresztyének számára zoltárokból, dicséretkből és egyéb lelki énekekből virasztási és temetési alkalmakra. Feketics, 1932.

himnuszok, értékes idegen dallamok felkutatásához, (4.) elkészíti a dicséreték énekkíséretét is, ahol nincs megfelelő eredeti harmonizálás. Az országos egyházi tanács június 7-i ülésén kezdeményezte az énekeskönyv kiadását. Ezt követően Árokháty Béla kidolgozta az új énekeskönyv szerkesztési elveit és a tervezett énekek jegyzékét. Az énekügyi bizottság 1933. szeptember 11-i ülésén elfogadta, hogy a zsolttárókban vissza kell térni az eredeti dallamokhoz és a teljes eredeti szöveghez, a dicséreteket pedig a régi énekeskönyvek alapján kell közölni, az énekeskönyv négyszólamú formában, az elején Kálvin 1543-as előljáró beszédével jelenjen meg!

A zsolttárdallamok közléséhez Árokháty az 1562-es genfi zsolttárkönyvet, a szövegeket gondozó Karácsony Sándor pedig Szenci Molnár Albert második, 1608-as hanai kiadását vette alapul.²¹⁹ A dallamokat a modális hangnemek szerinti előjegyzésben, a záratokban és néhány más helyen is diézissel közli. A genfi minta alapján az eredeti ritmus ütemvonalak nélkül szerepel, a sorvégeket az öt vonalat átszelő cezúra (tulajdonképpen ütemvonal) jelzi. Dallami kérdésekben Árokhátnak Kodály Zoltán nyújtott segítséget. A további munkákba bevonták Révész Imre püspököt (ő fordította le a Kálvin-előszót), énekek fordítására és átdolgozására pedig feleségét, Révészné Váró Margitot valamint Áprily Lajost, a későbbi anyaországi énekügyi munka fontos alakjait kérték fel.

Az énekeskönyv zsolttárókat követő részéből a régi dicséreték közül csak az ismertek – 179 ének – maradtak meg. A kimaradtak helyére csaknem ugyanannyi új ének került régebbi forrásokból (elsősorban ÖD-ből, valamint Losontzitól, Maróthitól és Szőnyitől is), az 1911-es Dunántúli Evangélikus Énekeskönyvből, a Debreceni és a Pápai Halottaskönyvből, valamint kortárs forrásokból: a Hozsannából, a Hallelujából, néhány pedig az 1923-as Erdélyi Énekeskönyvből. A dicséreték száma a BAL-hoz hasonlóan 340-re emelkedett.

Szerkezetét, beosztását tekintve az énekeskönyv szintén BAL-ból indul ki, amikor a zsolttárókat *Kezdő- és záróénekek* követik, de az utolsó három énekcsoport is azonos: *Alkalmi énekek*, *Lelki énekek* (BAL-ban: „Hozsanna énekek”) és *Halottas* (BAL-ban „Temetési”) *énekek*. Árokháty világosan elkülönítette a templomi istentiszteleten használandó dicséretektől a „közvetlenebb hangú, mindennapi igényekhez alkalmazkodó” Hozsanna-típusú énekcsoportot, melynek használatát templomi istentiszteleten kívüli, más jellegű egyházi alkalmakra (vallásos összejövetelek, konferenciák, bibliaórák, házi áhítatok, ifjúsági- és gyermekistentiszteletek) javasolta.

Az énekeskönyv középső része új szempont szerint: a Heidelbergi Káté beosztását követve *Hitvalló énekek* főcím alatt rendeződött el. A *Vasárnapi énekek* korábbi csoportja megszűnt, a napszaki (reggeli és esti) dicséreték az *Alkalmi énekek*hez kerültek. Az évszakokhoz, élet-ünnepekhez és bizonyos egyházi alkalmakhoz kötődő alkalmi énekeket nem lehetett teljesen kihagyni, de számuk a korábbi egyharmadára csökkent.

Az énekeskönyv szerkesztése mintegy négy évet vett igénybe. 1937-ben a nyomdakész anyagot az egyházi közgyűlés jóváhagyva kiadását elrendelte.²²⁰ Az idő szorításában nem sikerült az összes régi énekeskönyvet átnézni és feldolgozni, de Árokháty ezt nem is tűzte ki célul maga elé.

Megemlítésre érdemes, hogy az egyházvezetés az énekeskönyv megjelenése után is foglalkozott az éneküggyel. 1939-ben a közgyűlés az énekeskönyv bevezetésének módszereiről szóló útmutatásokat fogadott el, egy évvel később pedig Árokháty munkáját megköszönve jelentette meg a református gyülekezeti éneklés és az énekeskönyv szerkesztésének alapelveit ismertető könyvecskéjét.²²¹ Szintén ehhez az énekeskönyvhöz kötődik Árokháty egyik utolsó munkája: a zsolttárókhoz készített, négy nyelvű előszóval ellátott kíséretkönyv,²²² melyből Árokhátnak a zsolttárók éneklésével kapcsolatos további gondolatait is megismerhetjük.

A jugoszláviai énekeskönyv ismertté vált az anyaországban, önálló ismertető tanulmány is megjelent róla.²²³ Különösen nagy visszhangot keltett a megújított, megreformált zsolttárkönyv. Bibliakörökben, konferenciákon, táborozásokon és egyéb egyházi alkalmakon került kézbe az énekeskönyv vagy annak anyagából válogatott alkalmi énekfűzet, ahogyan azt már egy korábbi fejezet végén ismertettük.

²¹⁹ Lásd az énekeskönyv 10. oldalán található megjegyzést. Árokháty 1933-ban még az 1607-es herborni kiadást nevezte meg, valószínűleg Karácsony Sándor javaslatára változtatott.

²²⁰ JUG 2. oldalán.

²²¹ Árokháty, 1940.

²²² Ld: PSALT

²²³ Ld: Gáty.

III.7. Egyházzenei konferencia a 30-as években

A magyarországi énekreform szükségessége a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság körén belül 1936 végén fogalmazódott meg, amikor az egyesület az I. Magyar Protestáns Egyházzenei Konferencia megszervezését tűzte ki feladatul, „hogy ezzel egyházi zenénk megoldatlan kérdéseire irányítsa a figyelmet és így a magyar protestáns egyházi zenekultúra korszerű fejlődésének az útját egyengesse.”²²⁴ Az 1937 márciusában rendezett konferencia tematikája megpróbálta az egyházzene teljes problémakörét felölelni. Az evangélikus liturgia kérdéseiről Jánossy Lajos, orgonaépítési kérdésekről Árokháty Béla szólt, az egyházi zene és a magyar zenekultúra kapcsolatáról Lajtha László, az egyházi ének- és zenekarok működéséről Ádám Jenő, az iskolai egyházi ének oktatásáról Peskó Zoltán, a különböző szintű egyházzene és kántorok képzéséről Isoz Kálmán és Gárdonyi Zoltán, az egyházzenei szolgálat átfogó szervezetéről ismét Árokháty Béla tartott előadást.²²⁵ Két referátum foglalkozott a gyülekezeti éneklés kérdésével – az evangélikus Kapi-Králik Jenő és a református Vikár Sándor előadása, aki a gyülekezeti éneklés történetének rövid áttekintésén és a [BAL](#) kritikáján túl a továbblépést illetően a zenei szakemberek részvételének szükségességére mutatott rá. A hozzászólások tanúsága szerint megerősödött az érdeklődés és az igény a XVI. század elfeledett énekkincsének feltámasztása iránt. Schulek Tibor a liturgia és az ének kapcsolatát fejtegetve kijelentette: „...a teológia és az egyházi ének szorosan összefügg. Ha tehát az egyház teológiájában visszamegy a reformációig, akkor a XVI. század énekkincse is visszatérhet s ezzel együtt annak a liturgiája is.”²²⁶

A egyházzenei konferencia eredményeihez sorolhatjuk a kántoregylet vezetőségében elért áttörést is, mely a Zeneközlöny hasábjain is hangot kapott. A konferencián előkerült szakmai kérdések a kántoregylet vezetőit is meggyőzték és megbékítették. Maklár Lajos az egyesület elnöke szerint „a konferencia törekvéseivel egyesületünk és lapunk azonosítja magát”. Árokháty a Zeneközlöny ugyanezen számában igazi békekonferenciaként értékelte az eseményt,²²⁷ az egyesülettel történt kibékülés bizonyítékeként pedig szeptemberben belépett a kántoregyletbe, ahol rögtön választmányi tagságot nyert el.²²⁸ Mindezek eredményeképpen a Zeneközlöny is a reformfolyamat színterévé válhatott.

A konferencia elhatározásait Árokháty több irányban próbálta meg tovább vinni. A következő évben a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságon belül egy himnológiai bizottság alakítását kezdeményezte. Az 1938. április 23-án kelt dokumentum szerint a bizottságot 9 fő²²⁹ alakította meg, elnökekül Árokháty Bélát, előadójaul Schulek Tibort választották. A bizottság a régi magyar egyházi népénekek feltárását tűzte ki feladatul személyes levelezés, körlevelek és a Protestáns Szemlében megjelentetendő cikkek segítségével. Kiadói munkát is terveztek: az énekeskönyvek és a himnológiai irodalom bibliográfiájának, a himnológia történetének és a dallamok tudományos közreadásának tervét vázolták fel maguk előtt, mindezekon felül pedig a nagyközönség részére gyakorlati éneklésre alkalmas kiadványok szerkesztését és megjelentetését is tervezték. Sajnos a bizottság tényleges működéséről – ahogyan azt már írtuk – nincs további adatunk, de az elhatározás mindenképpen hatást gyakorolt mind az evangélikus, mind a református énekeskönyvi munka további alakulására.

A konferencián tárgyalt egyházzenei kérdéseket Árokháty a Református Konvent elé is beterjesztette.²³⁰ „Magyar Református Egyházunknak gondoskodnia kell egyházi ének és zenekultúránk céltudatos irányításáról. Hogy eddig egyházunknak erre a feladatra nem volt megfelelő tanácsadója és munkása, azt igazolja énekeskönyvünk egymagában is.” – írta a beadványban, amelyben egy egyetemes egyházzenei bizottság megalakítását javasolta.

²²⁴ [Árokháty](#), 1937/1. 77. lap

²²⁵ Az előadások a Protestáns Szemlében és külön kötetben is megjelentek. (Ld: előző lj.)

²²⁶ i.m 79. lap.

²²⁷ [Árokháty](#), 1937/2.

²²⁸ uo. 4–5.

²²⁹ Csikesz Sándor teológiai tanár (Debrecen), Nagy Sándor gimn. tanár (Debrecen), Horkay László tanár (Hajdúnánás), Gáthy Ferenc ref. lelkész (Felsőörs), Peschkó Zoltán karmester, orgonaművész (Bp.), Schulek Tibor ev. lelkész (Bp.), Schulek [Sulyok] Imre zeneszerző, tanár (Bp.), Elefánty Sándor igazgató (Debrecen), Árokháty Béla ref. lelkész (Bp.)

²³⁰ A beadvány dátuma 1937. április 30.

III.8. Az énekeskönyv szerkesztési munkáinak megindulása

Az 1937-es egyházzenei konferencia és a [JUG](#) megjelenése tekinthető a [REF/48](#) munkálatai előkészítésének. A hivatalos munkát az egyház már eddig is működő énekügyi bizottságának újjászervezésével lehetett megindítani. A teológiai, irodalmi és zenei albizottságot megalakító testület előadója Árokháty Béla lett, tagjai Ádám Jenő, Karácsony Sándor, Jékely (Aprily) Lajos és Vikár Sándor voltak.

A Református Egyház Egyetemes Konventje 1937 decemberében újraszervezte az énekügyi bizottság munkáját. A bizottság előadójává Árokháty Bélát választották. A bizottságban 1939. augusztus 14-én mutatták be [JUG](#)-t, amely minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy az anyaországi énekeskönyv revíziója elkezdődhessen.

Az érdemi munkát az énekügyi bizottság 1940. június 13-án tartott ülésétől számíthatjuk. Itt Ravasz László püspök a reform szükségességét egyrészt az egyház lelki megújulásával összefüggésben: „A megtisztított egyházban a gyülekezeti ének imádság, igehirdetés és hitvallás, ugyanakkor pedig az istentiszteletnek egy olyan része, amelyen leginkább megmutatkozik az igazi művészet. ...az énekeskönyv színvonala mutatja az illető egyház kegyességének és műveltségének színvonalát.” Tartalmi szempontból az énekanyag megújítását a múlt és az egyetemes értékek beemelésével jelölte meg: „Az evangélium által meghihletett egyházi zenének tiszta református ága sok olyan kincset termelt, amelyet nem szabad nélkülöznünk, és nem tudom, hogy három és fél évszázad alatt énekeskönyvünk zeneművészeti része nem szenvedett-e olyan romlásokat, amelyeket okvetlenül ki kellene küszöbölni.”²³¹

Ezen az ülésen elhatározták, hogy az 1921-es énekeskönyv teljes szöveganyagát teológiai és irodalmi szempontú kritika alá vetik. A teológiai vizsgálatot Révész Imre végezte el,²³² az irodalmi szempontot Karácsony Sándor képviselte.²³³ Árokháty a himnológiai kutatás megkezdését és a munkához szükséges külföldi szakkönyvek beszerzését szorgalmazta.

A megújítási munkák híre a közvélemény is megmozdult. Hozzászólások, cikkek jelentek meg az egyházi újságokban. Az énekügyi bizottság elhatározása alapján részletes kérdőív készült az általánosan használt énekanyag és az énekléssel kapcsolatos igények, javaslatok felmérése céljából. A kérdőívek feldolgozását még 1941 nyarán elkezdte Karácsony Sándor és Árokháty Béla, aki ezt a munkát már nem tudta befejezni a következő év márciusában bekövetkezett halála miatt. Utódként Vikár Sándor és Ádám Jenő neve merült fel, kik közül végül az utóbbira esett a választás.

1943 februárjában a Konvent elnöksége „zártkörű konferenciát rendezett a megújítandó énekeskönyv alapvető, főként zenei problémáinak tisztázása céljából,”²³⁴ melyen Karácsony Sándor ismertette a feldolgozott kérdőívek tanulságait. Ádám Jenő, Balla Péter, Sulyok Imre és Vikár Sándor mellett itt szerepel először előadóként Csomasz Tóth Kálmán²³⁵ neve, aki *Az énekanyag megrostálásának szempontjait* foglalta össze.²³⁶

Az *Új énekeskönyv felé* című füzet végére két énekeskönyv-tervezetet került. Ezek közül a másodikat a Református Egyházi Ének Kedvelőinek Sztárai Mihály Társasága nevében Csomasz Tóth

²³¹ Részlet az ülés jegyzőkönyvéből. Ravasz László beszéde az egyházi sajtóban is megjelent.

²³² [Révész](#), 1941. 22.skk; uő: 1943/3. 46.skk, 94.skk, 135.skk.

²³³ Ld.: [Karácsony](#).

²³⁴ Dr. Révész Imre előszava a konferencia anyagát tartalmazó füzetből. Ld.: [Révész](#), 1943/2., Csomasz Tóth Kálmán előadásának újraközlése: [Csomasz](#) Tóth, 2003. 27–31.

²³⁵ Csomasz Tóth Kálmán 1902. szeptember 30-án született a Pápa melletti Tapolcafőn. Apja, Tóth Kálmán református kántortanító, akinek tágabb körű zenei érdeklődését népzenei gyűjtései is tanúsítják. Az ifjú Tóth Kálmán tanulmányait 1912-től a Pápai Református Kollégiumban végezte. Teológiai tanulmányait az első két évben Pápan végezte, majd az Egyesült Államokban az Ohio állambeli Daytonban fejezte be. Hazatérve 1926-tól két éven át az Eötvös Kollégium tagjaként a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán magyar-angol szakon tanult tovább, de a végső vizsgákat nem tette le. 1928-tól Budapesten, majd Kaposvárt, Sárkeresztesen, végül Csurgón szolgált lelkészként. Egy későbbi levél szerint²³⁵ 1935-re, tehát az Árokháty-Hodossy vita idejére tehető saját népzenei-egyházzenei eszmélődése. Neve ott szerepel az 1937-es egyházzenei konferencia résztvevői névsorában. Önéletrajza szerint Dr. Révész Imre megkeresésére kapcsolódott be az énekeskönyv-megújítási munkálatokba, de erről közvetlen dokumentumot a rendelkezésre álló anyagban még nem találtunk.

²³⁶ [Révész](#), 1943/2. 18–21. és [Csomasz](#) Tóth, 2003. 27–31.

Kálmán lelkipásztor állította össze.²³⁷ A Sztárai-társaságot Balla Péter alakította az SDG-n belül feleségével, Kálmán Lajossal és Csomasz Tóth Kálmánnal együtt. A tagság feltételül valamennyi genfi zsoltárt fejből kellett tudni. Az alapító tagok a magyar népdalok mintájára komponált saját ének dallamokat is írtak és azokat *Sztárai-társaság SDG* név alatt terjesztették.²³⁸ A név nélküli megjelenéssel a dallamok objektívebb fogadtatását és megítélését akarták elősegíteni.

A Csomasz Tóth Kálmán összeállításában közölt énekeskönyvi tervezetben a 150 zsoltár mellé választott további 220 dicséret felsorolása (Fohászok /20/, Hitvalló és alkalmi énekek /150/, Lelki énekek /25/, Halottas énekek /25/) [JUG](#) anyagát és szerkezetét követi. A tervezet végén záró megjegyzésként a következőket olvashatjuk: „...a magyar eredetű, vagy magyar protestáns egyházaink éneklő gyakorlatában meghonosodott énekanyag rendszeres számbavétele nemcsak ma élő nemzedékünknek törlesztetlen szellemtudományi és egyháztörténelmi tartozása, de a kellően megalapozott és időálló értékű énekeskönyvi reform egyik fő feltétele és gyakorlati kelléke is.”

Az énekügyi konferenciát követően Révész Imre javaslatára Csomasz Tóth Kálmánt bízták meg az énekeskönyvi munkák folytatásával. Míg Árokhátyy figyelme inkább a genfi zsoltárra irányult, Csomasz Tóth Kálmán elsősorban a magyar protestáns énekkincs nagy figyelmet és tudást igénylő, tudományos értékű feldolgozására helyezte a hangsúlyt.²³⁹ A himnológiai munka alaposabb és elmélyültebb végzése érdekében csurgói gyülekezetébe segédlelkész kirendelését kérte, hogy a tudományos munkára több szabadsága legyen. Későbbi beszámolója szerint²⁴⁰ 1943-44-ben végzett munkája eredményeképpen kartotékrendszerbe került az énekeskönyvekben legalább egyszer megjelent, összesen több mint 1300 ének és ennek alapján az énekek különböző tematikus csoportosítása káté-témák, metrikai, dallami és – az idegen eredetű énekek esetében – nyelvi szempontok szerint. Szintén kartotékrendszerbe került több mint 250, a XVIII. század végéig megjelent énekeskönyvi dallam azok közeli, vagy távoli variánsaival együtt, végül összegyűjtötte az énekeskönyvbe felvehető, már lefordított, vagy még fordítandó külföldi eredetű énekeket. Mindezekkel együtt rendszeresen publikált a nagyközönség számára egyházi folyóiratok hasábjain.²⁴¹

A kutatómunkát a világháború eseményei szakították félbe. 1944. december 1-én a közeledő front elől családjának biztonságát keresve elhagyta Csurgót. A polgári közlekedés akadozása miatt kórházlelkészként egy kórházvonattal szándékozott Páparra eljutni. A vonat uticélját azonban menetközben kétszer is módosították, végül az egész szerelvény a felső-bajorországi Coburgba érkezett a lelkészcsaláddal együtt. Innen csaknem másfél évvel később, 1946. május közepén tudott Magyarországra visszatérni.

A visszatérést követő nyári hónapok a megváltozott egyházi és politikai viszonyok közé való beilleszkedéssel teltek. Miközben az akaratán kívüli külföldre távozás következtében feléje irányuló vádak alól sikerült magát tisztázni, megpróbálta az énekeskönyvi munka folytatását is előmozdítani. A függetlenített közegyházi alkalmazás lehetőségét a nehéz idők miatt még Révész püspök pártfogásával sem lehetett kieszközölni, így Csomasz Tóth Kálmán családjával visszatért Csurgóra.

A csurgói parókia megrongálódása következtében csaknem minden könyve és feljegyzése odaveszett. Szerencsére a korábbi kutatásait rögzítő jegyzetek megmaradtak, mert ezeket Csurgóról távozásakor magával vitte, de hangszer, énekeskönyvek, lexikonok és kézikönyvek nélkül kellett most tovább dolgoznia. Amerikai barátaihoz írt leveleiben próbált segítséget kérni a tudományos munka további folytatásához szükséges legfontosabb énekeskönyvek és szakkönyvek beszerzése ügyében.

III.9. Elvi alapvetés és szerkesztési munkák a háború után

1946 őszen vette kezdetét az énekeskönyv szerkesztésének második – az elsőhöz képest minden bizonnyal nehezebb – szakasza. Az előmunkálatok és az anyaggyűjtés nagy része már lezajlott és még 1944-ben a Zeneközlönyben napvilágot látott egy hét pontból álló szempontrendszer, mely az

²³⁷ [Révész Imre](#), 1943/2. 63–72., [Csomasz Tóth](#), 2003. 32–44.

²³⁸ Nyolc ének bekerült ilyen módon a *Kis énekeskönyv*-be is 26., 60., 65., 95., 97., 99., 104. és 109. sz. alatt.

²³⁹ [Csomasz Tóth](#), 2003. 81.

²⁴⁰ [Csomasz Tóth](#), 2003. 88–93., valamint az 1946. november 9-i bizottsági ülésre készült előterjesztés.

²⁴¹ [Csomasz Tóth Kálmán](#) 2003-ban összeállított bibliográfiája szerint 13 cikk jelent meg a Református Jövőben, 5 írás a Zeneközlönyben, de ezek mellett a Dunántúli Református Lapban és a Magyar Református Ébredésben publikált a háború előtt. Ld. [Csomasz Tóth](#), 2003. 802–803.

elvi alapokat is tartalmazta.²⁴² Hasonló gondolatok fogalmazódtak meg egy magánlevélben.²⁴³ A szempontokat e két forrás egybevetésével ismertetjük.

(1.) A hitvallásos-teológiai szempont szerint az énekszövegeknek a reformátori teológián kell alapulniuk.

(2.) Az irodalmi szempont a nyelvújítás előtti magyar nyelvet részesíti előnyben. A régi szöveg csak akkor változtatható, ha magyarázat nélkül ma már érthetetlen. Egyébként a régi kifejezések sokszor sokkal erőteljesebbek, kifejezőbbek és gazdagabbak a mainál.

(3.) A zenei szempont a régi egyházi hangnemeken nyugvó, valamint a magyar múltban gyökerező népi és történelmi dallamokat részesíti előnyben.

E három legfontosabb szempont a múltban nem érvényesült kellően, ezért újra kell tanulni nemcsak a hitet, hanem az anyanyelvet mind szövegi, mind zenei téren. A fenti általános alapvetés mellett 1946 őszén keletkezett néhány magánlevélben és két előterjesztésben fogalmazódtak meg a [REF/48](#) végső kiformalódásának alapelvei.²⁴⁴

Mivel a háború az énekeskönyvi munkát csaknem két évre megakasztotta, az ezt követő politikai helyzet és a gazdasági nehézségek miatt az énekeskönyv megújításának legegyszerűbb módját többen a jugoszláviai gyűjtemény egyszerű átvételében látták. Csomasz Tóth Kálmán ezzel kapcsolatban szeptember közepén foglalta össze véleményét,²⁴⁵ melyben elhamarkodott, rossz döntésnek ítélte a változtatás nélküli átvételt. Szerinte a gyülekezeti éneklés másfél százados válsága olyan helyzetet teremtett, melyben a [JUG](#) egyszerű átvétele veszedelmes félmegoldás lenne és semmit nem oldana meg. A szemléletében, iránymutatásában helyes és követendő, de „korán született”, ezért több helyen nem kellően megalapozott és átgondolt [JUG](#) példája is mutatja, hogy alaposabb munkára van szükség. A teljes történelmi énekanyag átvizsgálásán kívül általánosságban a régi és újabb külföldi és magyar éneklés kérdéseinek megvizsgálásában és megemésztésében, gyakorlatilag pedig a lelkészek, kántorok-énekezők és más egyházi munkások és természetesen a gyülekezetek körében végzett kitartó ismertető-nevelő munkában látja az új énekeskönyv sikeres bevezetésének fontos biztosítékát, de mindez időt igényel. Szükséges e mellett az istentiszteleti liturgia reformjának végigvitele, különösen a különböző istentiszteleti típusok (általános istentiszteleten túl pl. temetés, szórványban végzett és családi istentisztelet stb.) kötött és szabad elemeket egyaránt tartalmazó énekkönyv kidolgozása.

Elvileg helyesli a teljes zsoltárkönyv felvételét, de a gyakorlati alkalmazással kapcsolatos kételyeit is megfogalmazta.

(1.) Nem minden zsoltár(vers) alkalmazható gyülekezeti környezetben és tehető egyformán népszerűvé.

(2.) Nem megoldott a szövegi és dallami hangsúlyok kérdése, e tekintetben további vizsgálatot tart szükségesnek.

(3.) A zsoltárok bonyolultabb, aszimmetrikus ritmusalakjai a dallamok nagy száma és a szinkópás képletek igen megnehezítik gyülekezeti használatukat.

(4.) A zsoltárok megismertetését és népszerűsítését a különböző nehézségi fokú és szólam-összetételű kórusfeldolgozások segíthetik.

A dicséretekkel kapcsolatban a forrásadatok hiányosságain kívül a helyenként ötletszerűnek tűnő válogatást, a dallami és szövegi tekintetben néhol nem szerencsés variánsok közlését bírálja. A válogatás ötletszerűségét a teljes reformációs énekanyag és a külföldi énekeskönyvek szisztematikus átvizsgálásának és értékelésének hiányával magyarázza. További indokként említi a *Régi magyar istenes énekek* című énekeskönyv 1945-ös megjelenését és a két protestáns felekezet énekeskönyvének párhuzamos kialakítását, a közös énekek szövegeinek és dallamalakjának egyeztetését.

A továbbiakban kiemeli a külföldi énekek jó fordításának szükségességét, az alkalmi és a temetési énekcsoport szigorú megszürését, melyek következtében esetleg az énekeskönyv szerkezetén is lényeges változtatásokat kell végezni. Világosan látja ugyanakkor a veszélyt: az alapvetően

²⁴² [Csomasz Tóth](#), 2003. 81.

²⁴³ 1947 augusztusában Disznóshorvátiba Istók László igazgatónak.

²⁴⁴ Lásd szövegdokumentum korábbi közlését: [Bódiss](#), 2000. 34–36.

²⁴⁵ Vélemény a délvidéki református énekeskönyv újrakiadása és a Magyarországi Református Egyházban való bevezetése tárgyában. *Ráday levéltár C/222* 1.d.

konzervatív, az újat nehezen elfogadó és befogadó gyülekezetekre tekintettel meg kell hagyni az elmúlt másfél évszázad énekanyagának legelfogadhatóbb részét, különben a reform eredményessége kerülhet veszélybe.

Az énekeskönyv szerkezetét [JUG](#) alapján képzelem el úgy, hogy még a genfi zsoltárokat is a káté- fejezetekbe osztanám be. Javasoljam az imádságos rész kibővítését, az állandó istentiszteleti elemek közlését, vasárnapi iskolai énekcsoporthoz elkülönítést, a használatot segítő mutatók összeállítását. Végül – amint erre már egy korábbi fejezetben utaltunk – kifejezi meggyőződését, hogy az énekeskönyv kérdését csak „nyilvános istentiszteleteink reformátori szellemű és a régi (racionalista hatások előtti) magyar istentiszteleti rend hagyományait is figyelembe vevő reformjával párhuzamosan” tudja teljesen megoldhatónak elképzelni.

Az evangélikus-református himnológiai együttműködés terveit Csomasz Tóth Kálmán szeptemberben Schulek Tibornak írt levelében²⁴⁶ foglalta össze, egyszerűen összefoglalta a *Régi magyar istenes énekek*-kel kapcsolatos észrevételeit is. Ebben egyrészt a közös énekanyag megállapítását, az egyes énekek szövegi és dallami alakjának konszenzuson alapuló rögzítését sürgette, másrészt a közös egyházzenei munka jövőbe mutató terveit vázolta fel. Említést tett még a liturgiai-zenei kérdések közös vizsgálatáról, különös tekintettel a két egyház szétválása előtti, közös magyar reformációs istentisztelet elemeinek felélesztésére.

Szeptember végén született meg a döntés az 1948-ra tervezett próbaénekeskönyv kiadásáról. A szerkesztőbizottság – melynek tagjait a két püspökön kívül Ádám Jenő, Áprily Lajos, Karácsony Sándor, Képes Géza és Czeglédy Sándor, előadóként Csomasz Tóth Kálmán alkotta – első ülését november 9-én tartotta, melyen a bizottság előadója ismertette az énekeskönyvre vonatkozó terveket.

A november 8-i előterjesztés szintén fontos dokumentum, ezért fő vonalaiban ismertetnünk kell. A következő megállapítással kezdődik: „Az új magyar református énekeskönyv döntő tényező lesz abban, hogy milyen irányban fejlődik a legközelebbi jövőben a magyar református kegyesség és jellem. Evégből minden körülmények között előre tisztázni kell azokat a teológiai, liturgiai, történeti, irodalmi és zenei alapelveket, amelyeknek következetes érvényesítése nélkül énekeskönyvünk válhatik színes mozaikká, bő antológiává, de nem állhat meg az Ige mérlegén. Ezért a mostani reformnak a szó igazi értelmében konzervatívnak és a múltat építő természetűnek kell lenni, amint azt éppen a keresztyén éneklés koronkénti változásainak és az egyes korokban gyakorolt hatásának a himnológia összefoglaló vizsgálataiban mutatkozó eredményei igazolják. Mivel nálunk énekeskönyvünk történetével kapcsolatban himnológiai hagyományról, helyesebben ennek folytonosságáról alig beszélhetünk, az énekeskönyv mai szerkesztőinek évszázadok mulasztásait kell pótolni, nemzedékek hibáit kiküszöbölni és hiányait betölteni.”²⁴⁷

A továbbiakban Csomasz Tóth Kálmán visszatekintve összegezte az elvégzett munkát, a református gyülekezeti énekekről szólva hangsúlyozta annak a népdallal rokon, egyszerű, de költői igénnyel megalkotott szövegét. Igen óvatosan és visszafogottan szólt a vasárnapi iskolás énekekről, a stílusegységet és -tisztaságot, valamint az istentiszteleti jelleget hangsúlyozva. Annál határozottabban körvonalazta a zsoltárokkal kapcsolatos véleményét, amikor a hagyományos kiegyenlített gyakorlaton túl a Balla Péter javaslata szerinti, szövegszerű parlando-vá oldott ritmust, de az Ádám Jenő képviselte átritimizálást is elutasította.²⁴⁸ Az egyedül járható megoldásnak az eredeti szöveg lényegi megtartását és annak a dallamritmushoz igazítását javasolta. Megtartandó a zsoltárok 150-es száma, az esetlegesen kihagyandó zsoltárok helyére zsoltárparafrazisok beillesztésével. A Hozsánna-énekek helyét legfeljebb az igehirdetés utáni részben tartotta elképzelhetőnek.

Az előterjesztésben ezek után a tervezett énekeskönyv-szerkezet, az énekcsoporthoz keretszámait, az énekeskönyv függelékébe szánt egyéb szöveges anyagok felsorolása olvasható, majd a liturgiáról dolgozatunk egy korábbi fejezetében már ismertetett gondolatok. A befejező rész a

²⁴⁶ A szövegdokumentum korábbi közlését lásd: [Bódis](#), 2000.

²⁴⁷ Az előterjesztés bevezetője alapelveként rögzítette a tény, miszerint a református énekanyag múltbeli elhanyagolása és megszakadása miatt ennek a munkának „évszázadok mulasztásait kell pótolni, nemzedékek hibáit kiküszöbölni és hiányait betölteni”, mindezeket pedig csak egy, a „szó igazi értelmében konzervatív” és a „múltat építő” énekeskönyv tudja betölteni.

²⁴⁸ Mindkét felfogás ismertetésre került az 1943-as énekügyi konferencián. Ld: [Révész](#), 1943/2. 31–35., 39–43.

reformmal összefüggő egyéb igen fontos feladatokról szólt. Ezek a jövőbe tekintő gondolatok tanúskodnak arról, hogy megfelelő történelmi és egyházi helyzetben, kedvező fejlődési lehetőségek mellett milyen továbblépések történtek volna. Alapvetően három kör kialakítását és az ezekhez kapcsolódó feladatokat vázolta fel: (1.) egy szűkebb munkatársi kör megszervezését, (2.) folyóiratot és egyesületi keretet a szakma és az érdeklődők részére; valamint (3.) az egyházi közvélemény és a széles nagyközönség tájékoztatására. Mindezeket így foglalta össze:

„Énekeskönyvünk reformjával szorosan összefügg még

1. a himnológiai és egyházzenei tudományos és alkotó munkásság felkarolása és fenntartása,
2. református, vagy protestáns egyházzenei társaság létesítése,
3. népszerű felvilágosító iratok létrejöttének elősegítése teljesen az énekreform szellemében, és a tárgy teljes ismeretében készülő olcsó, hangjegyes kiadások készítése.
4. Különböző összetételű és nehézségi fokú énekkari letétek, énekfeldolgozások, valamint egy komoly, régi dallamok esetében valamely klasszikus összhangosítást átvevő orgonakönyv szerkesztése.
5. Egyházzenei folyóirat, valamint a nagyközönség és egyházi munkások részére készült úgyszintén tudományos szakkönyvek kiadása. A „Parókiális könyvtár” sorozatában egy ilyen tárgyú kötet sorra kerülése.
6. Egyházzenei vezetőképzésünk alapos és komoly reformja, a ref. főiskolai egyházzenei tanszak életrehívása.
7. Ékesebb éneklésünk ügyének mindenfajta konferenciák és összejövetelek által való intenzív szolgálata.
8. Vallásoktatásunk minden fokán az egyházi énektanítás részére nagyobb tér juttatása.
9. Hívó, bibliás szellemű tagokból álló és ilyen szellemű énekkarokat kell mindenütt a régi dalárdák helyére állítani.
10. Teológiáinkon, diakónus és diakonisszaképző intézményeinkben – hogy a kántori képesítést nyújtó tanítóképzőket ne is említsük – egyházzenei énektörténet [tanítása] a lehetőségekhez képest legmagasabb szinten.”

Az 1946. november 9-i ülést a szerkesztés utolsó mintegy másfél éves időszaka követte, melynek eseményeit a Ráday levéltárban talált levelezés segítségével próbáltuk meg rekonstruálni. A folyamatos munkát ebben az időben havonta üléselő négytagú kisbizottság végezte, melynek tagjai Révész Imre, Csomasz Tóth Kálmán, Karácsony Sándor és Ádám Jenő voltak.

Az énekeskönyv végleges formájának kialakításáig még több fontos és kényes kérdést kellett megoldani. Az egyik központi kérdés az volt: mi kerülhet be a missziói énekeskönyvek nagyon heterogén anyagából? Csomasz Tóth Kálmán a belmissziói mozgalom két meghatározó személyiségével, Czakó Jenő vallásoktató lelkésszel és Ecsedy Aladár esperessel vette fel a kapcsolatot. Czakó Jenő különböző missziói egyesületek vezetőségében vett részt, és már egy évtizede azon fáradozott, hogy az újonnan megjelenő külföldi énekek nívós magyar szöveggel kerüljenek be a különböző konferenciái füzetekbe. *Új énekek* címmel éppen 1946 végén jelentetett meg egy missziói énekfüzetet. Az 1943-as énekügyi konferencián a műfordítások kérdéséről tartott előadást és építő hozzászólással kommentálta Csomasz Tóth Kálmán előadását, aki viszont az ő előadásához²⁴⁹ fűzött megjegyzéseket. A próbaénekeskönyv szerkesztője a *Hallelujah*-énekek és magyar szerzők énekeinek kiválasztásában kérte Czakó Jenő tanácsát. Hasonló kéréssel fordult már korábban Ecsedy Aladárhoz, akinek ugyancsak ez év őszén jelent meg saját szerkesztésű énekfüzete.²⁵⁰ Mindkét megszólított személy megtette ajánlását, Ecsedy Aladár több mint száz Halleluja-éneket talált átvételre alkalmasnak.

Csomasz Tóth Kálmán az újabb szerzésű külföldi énekek számát 40-50 énekből maximálta. [JUG](#)-hoz hasonlóan eleinte ő is külön *Ébredési és lelki énekek* fejezetcímet tervezett. [JUG](#)-ból átvett 21 dicséret végül nagyrészt az énekeskönyv különböző fejezeteibe került, így a 1947-es őszi tervezetben az *Evangélizációs alkalmakra* cím alatt már csak 15 ének címe sorakozott. A véglegesítéskor a némileg megváltozott, de számszerűleg megmaradt énekcsoport mégsem önálló

²⁴⁹ Czakó Jenő előadásának címe: Műfordítások énekeskönyvünkben. Ld: [Révész](#), 1943/2. 18–23. és 26–30.

²⁵⁰ Ld: [ÉSZ](#)

fejezetként, hanem 457. és 471. számok között *A háládatosságról és megtérésről* címet viselő részben nyert elhelyezést.

Egy másik sürgető feladat az idegen eredetű énekszövegek fordítása és újabb vagy javított szövegvariánsok elkészítése volt. Ebben a munkában főleg Áprily Lajos közreműködött, de a legtöbb szövegigazítást, átdolgozást és jó néhány új vagy újabb fordítást Csomasz Tóth Kálmán maga végzett. A munkatársak között eleinte Gyökössy Endre és Révészné Váró Margit neve is szerepelt. Az énekszövegek fordításának és átdolgozásának szempontjait Csomasz Tóth Kálmán külön írásban foglalta össze.²⁵¹ Ebben a szöveg nyelvi és költői eszközeire vonatkozóan a népi nyelv és a XVI–XVII. század régi énekköltésének stílusát tartja irányadónak. Példákkal illusztrálva fejti ki a szövegi és zenei ütemhangsúly összehangolásának szabályait, a magyar nyelvben hangsúlyozható szóelemeket: „Nyelvünk, mint az agglutináló nyelvek általában, a ragok, képzők, összetételek következtében sokkal több hosszú szót tartalmaz, mint az indogermán nyelvek, ezek között is különösen az angol. Amazokban a praepositívók pl. többnyire hangsúlytalanok, nálunk az igekötők, névutók, névelő, sőt a ragok is felfoghatók sok esetben hangsúlyosnak is, hiszen azok eredetileg külön szól voltak. ... Ezért tehát elfogadható lehet az ütemvonal ilyen elhelyezése: *nagy boldog/ságomban*, vagy *nagy boldogság/gomban*, vagy *nagy / boldogságá/ban*; de teljességgel rossz ez: *nagy bol/dogságomban*. Egész jó ez, hogy: *igaz/ságomban*, de lehetetlen így: *te i/gazságodban*, vagy *e di/cső király*.”

Az zenei ütem hangsúlyrendjéhez igazodó szöveg szabályait így határozza meg:

Hangjegy		Szótag
hangsúlyos hosszú	mindig	mindig hangsúlyos hosszú
hangsúlyos rövid	mindig	hangsúlyos, lehetőleg rövid
hangsúlytalan hosszú	lehetőleg	hangsúlytalan vagy mellékhangsúlyos, de hosszú
hangsúlytalan rövid	lehetőleg	hangsúlytalan vagy mellékhangsúlyos, lehetőleg rövid, de semmi esetre sem több egymás utáni hosszú
hangsúlytalan, főleg magas fekvésű	sohase	hangsúlyos szókezdő

A szövegfordításokban ezt az elvet tekintette a legfontosabbnak, „ahol pedig nehézségek mutatkoznak a megoldásban, ott szabadabbá válhatik az átköltés, lazábbá a rímek, de semmiképpen sem áldozhatjuk fel az önmagát kínáló, szép énekritmus kívánalmait, sem a kifejezőmód egyszerű szépségére való törekvést.”

A szöveg- és ütemhangsúlyok összehangolásának kérdését főleg az újabb idegen eredetű énekeknel kellett megoldani. Ahol lehetett, itt is a régebbi szövegforrás érvényesült. Példa erre a *Herzlich tut mich verlangen* dallamának és szövegének magyar fordítása, melynek Payr Sándor-féle átdolgozása ellenére CSTK lehetőség szerint UZMK-hoz igazodott. (A változó illetve azonos szövegeket kiemeléssel jelezzük.)

UZMK

Szívem szerint kívánom
Utolsó órám,
Mert nyavalya, bú, bánat
Emészti napomat,
Meválnia kész vagyok
Várván én ’soldomat,
Mellyet Jézus megszerzett,
Mint fő-jutalmamat.

DEV 553. sz. (Payr Sándor)

Szívem szerint kívánom
Utolsó órám,
Mert szüntelen szorongat
A bú, gond és bánat.
Elindulok örömmel
Várván jutalmamat
Melyet Jézus számomra
A mennyben tartogat.

REF/48 401. sz. (CSTK)

Szívem szerint kívánom
Utolsó órám,
Mert nyomorúság, bánat
Emészti napomat,
Meválni kész vagyok már
Várván én *jussomat*
Melyet Jézus megszerzett,
Mint fő jutalmamat.

²⁵¹ A gépelt kézirat megtalálható a hagyatéki anyagban. Keletkezésének ideje nem ismeretes, de feltehető, hogy a szövegfordítók részére készült az összefoglalás.

A büntől és haláltól
Meváltál engemet,
Jézus szent véred árán
Szerzéd meg üdvömet,
Nem rettent már halálom,
És semmi félelem;
Nyugalmamat tebenned,
Jézusom meglelem.

A büntől és haláltól
Meváltál engemet,
Jézus, szent véred árán
Szerzéd meg üdvömet,
Nem rettent már halálom,
És semmi félelem;
Nyugalmamat tebenned,
Jézusom, meglelem.

A büntől és haláltól
Meváltál engemet,
Ó Jézus, véred árán
Megszerzéd üdvömet,
Nem rettent már halálom,
Sem semmi félelem;
Nyugalmamat tebenned,
Meváltóm, meglelem.

A kedvére élőnek
Keserű a halál,
De én várom nyugodtan,
Ha jó, készen talál.
Jól tudom, fenn a mennyben
Dicsőbb lesz életem,
Azért még a halál is
Nyereség csak nekem.

A kedvére élőnek
Keserű a halál,
De én várom nyugodtan,
Ha jön, készen talál.
Tudom, ottfenn a mennyben
Dicsőbb lesz életem,
Azért még a halál is
Nyereség énnekem.

A kedvére élőnek
Keserű a halál,
De én várom nyugodtan,
Ha jó, készen talál.
Jól tudom, fenn a mennyben
Lesz dicsőbb életem,
Így hát még a halál is
Csak nyereség nekem.

Ez a világ magában
Ám vonja szívemet,
Ígérjen bár bőséggel
Gyönyört és kincseket:
Engem törbe nem ejthet
Már semmi földi jó:
Az ég jutalma örök,
Más minden elmúló.

Ez a világ magához
Ám vonja szívemet,
Ígérjen bár bőséggel
Gyönyört és kincseket:
Engem törbe nem ejthet
Már semmi földi jó:
Az ég jutalma örök,
Más minden elmúló.

Ez a világ magában
Ám vonja szívemet,
Bár ígérjen bőséggel
Elmúló kincseket:
Nem ejthet törbe engem
Már semmi földi jó:
Megáll az Úr igéje,
Más minden elmúló.

Uram el nem bocsátlak,
Nem hagylak, Jézusom,
Te vagy üdvöm, reményem,
Én csak benned bízom.
Te szent karod segéljen
A végső harcon át,
Hogy elvegyem kezedből
Az égi koronát.

Uram el nem bocsátlak,
Nem hagylak, Jézusom,
Te vagy üdvöm, reményem,
Én csak benned bízom.
Szent karod támogasson
A végső harcon át,
Hogy elvegyem kezedből
Az égi koronát.

El nem bocsátlak többé,
Nem hagylak, Jézusom,
Te vagy üdvöm, reményem,
Én csak benned bízom.
Szent karod támogasson
A végső harcon át,
Hogy elvegyem kezedből
Az égi koronát.

Nagyobb átdolgozást, szinte új fordítást igényeltek a missziói gyűjteményekből átvett énekek. Az alábbi, XIX. sz-i ének [HOZS](#)-ban és [JUG](#)-ban azonos szövegét összevethetjük Csomasz Tóth Kálmán eredeti alapján újjáalkotott fordításával. Megfigyelhetjük, hogy a legtöbb prozódiai probléma a sorok közepén keletkezik. Az új fordításban az ütemsúlyokra szinte mindenhol megfelelő szótag kerül, a sorok eredeti és [JUG](#)-ban a szövegben is jelzett 7+4 szótagos belső tagolását azonban 5 esetben nem lehetett megtartani.

A zsoltárokat illetően a kisbizottság tagjai között is nagyok voltak az ellentétek. Karácsony Sándor azt vallotta, hogy Szenci zsoltárfordításán irodalmi értéke miatt éppúgy nem szabad változtatni, mint más klasszikusok szövegén; a XVI–XVII. század nyelve egyébként is jótékony injekció a vérszegény modern nyelv számára, ezért [JUG](#)-hoz hasonlóan mindenestül és változtatás nélkül kívánta megtartani a szöveget. Révész Imre sok kifogásolnivalót talált a zsoltárszövegekben abból a szempontból, hogy lelke épülésére énekelheti-e őket a mai keresztyén ember, Csomasz Tóth Kálmán pedig a fenti elveket a zsoltároknál is szükségesnek találta alkalmazni. Véleményével Karácsony Sándor kisebbségben maradt, a csonkítatlan és teljes zsoltárszöveg kiadásáról azonban nem akart lemondani. Ezt a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség segítségével adta ki 1948-ban.²⁵²

²⁵² Ld: [EXOD](#)

Sitcher F. (1789 - 1860)

Te ve-zess, Jé-zus, en-gem, Te fogd ke-
 A - míg bol-dog vé - gem-re El - ér - ke-
 zem,
 zem. Mert nem jár - ha - tok ma - gam,
 róm ke - vés, De hol Te jársz e - lőt - tem,
 Nincs ret - te - gés.

JUG 300. sz.

Te vezess, Jézus, engem, Te fogd kezem,
 Amíg boldog végemre Elérkezem.
 Mert nem járhatok magam, eróm kevés,
 De hol Te jársz előttem, Nincs rettegés.

Én szívemet kegyelmed takarja bé,
 Bús gyászban és örömben Tedd csöndessé
 Hadd pihenjen lábaddnál Te gyermeked,
 Ki behúnyva két szemét Vakon követ.

És bár kezed hatalmát Nem érzem:
 A célt, mégis, Te véled Elérhetem.
 Te vezess, Jézus, engem, Te fogd kezem,
 Amíg boldog végemre Elérkezem!

Sitcher F 1789-1860

1. Csak vezess, U - ram vé - gig és fogd ke - zem,
 Míg bol - do - gan a cél - hoz el - ér - ke - zem,
 Mert nél - kü - led az én e - róm oly ke - vés, De
 hol te jársz e - lőt - tem, nincs ret - te - gés.

REF/48 462. sz.

Csak vezess, Uram végig és fogd kezem,
 Míg boldogan a célhoz elérkezem,
 Mert nélküled az én erőm oly kevés,
 De hol te jársz előttem, nincs rettegés.

Szent irgalmaddal szívemet fődjed bé,
 Tedd örömben és bánatban csöndessé,
 Hogy hadd pihenjen lábaddnál gyermeked,
 Ki szemlehúnyva téged híven követ.

Ha gyarlóságom meg nem is érzemé,
 A vak homályból te mutatsz ég felé;
 Csak vezess, Uram végig és fogd kezem,
 Míg boldogan a célhoz elérkezem..

[REF/48](#) végső változatában a genfi zsoltárok összesen 373 strófa kihagyásával és a szövegek kb. 1/6-odának prozódiai igazításával szerepelnek.²⁵³ Nem térhetünk ki rá, de tanulságos összevetni [BEN](#) csillagozását és [REF/48](#) kihagyott verseit, ezzel összefüggésben mérlegre tenni az egyes zsoltárok és a zsoltárversek liturgiai használatának esélyeit és lehetőségeit. A szövegjavítások legtöbbször szócserét jelentettek, csak egyes esetekben kellett egy-egy szót újjal kicserélni.²⁵⁴

Az átigazított zsoltárszövegek, az elkészült új és újrarendelt, vagy csak többé-kevésbé igazított dicséretszövegek 1947. november 12–13-án az énekeskönyvi nagybizottság elé kerültek. Az összeállított énekjavaslatban a zsoltárokon kívül negyedfélszáz dicséret, ezt követően még félszáz, fordítási munka alatt álló ének cím szerepel.

A bizottsági ülésen nagy vita folyt a XX. században született ének dallamok és az eredeti (nem idegenből fordított) magyar énekszövegek felvétele körül. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Csomasz Tóth Kálmán és Ravasz László ellenében Révész Imre képviselte az élő szerzők énekeit elvi alapon kizáró döntést, a bizottság elnöke hajlott volna néhány ének felvételére. Ebben a tervezetben az újabb magyar énekek csoportjába Kádár Géza, (Isten dicsősége) és Victor János (Kezeinket összetéve) 1-1 és Vargha Tamás 3 (Isten e világot, Csak az Úrnak nagy kegyelme, Krisztus a keresztfán) éneke mellett Balla Péter tiszta népi pentatoniat idéző, részben szentírási igére írt 6 éneke (Semmi felől ne aggódjál; Szenvedésben engedelmes; Krisztus a Király; Új szívet adj; Krisztus szava lakozzék és

²⁵³ Kövendi Dénes közlése, aki Karácsony Sándor zsoltármozgalmának ma élő egyik tanúja.

²⁵⁴ Az előbbire példa a 64. zsoltárból: „De szíve az igaz embernek” helyett „De szíve igaz / embereknek”, utóbbira a 150. zsoltárból: „Melyből / ő dicső voltát” helyett „Melyből / dicső nagy voltát”.

Krisztus képében) szerepelt. A bizottság végül Révész Imre és Ádám Jenő érvelésére alapozva²⁵⁵ élő szerző énekének elvi elutasítása mellett döntött.²⁵⁶

Egy másik fontos kérdés a *Térj magadhoz, drága Sion*²⁵⁷ elbírálása volt, melynek bekerülését – romantikus nemzeti álhagyomány-mivolta és dallamának magyarnóta-utánérzése miatt – az egész bizottság elutasította. Ennek ellenére felvétele mellett döntött a bizottság a gyülekezetek ehhez az énekhez kötődő „különös, szinte misztikus ragaszkodása” miatt, erre hivatkozva ugyanakkor nemleges döntés született egy másik közkedvelt ének (Az Úr csodásan működik) ügyében. A Szózat elutasításáról szintén a megvitátást követően döntöttek, melyet elsősorban Révész püspök érve befolyásolt: „...nem imádság, csak a sorsról van benne szó, semmi egyébről.”²⁵⁸

Ugyanezen év őszén a Konvent missziói bizottsága az új énekeskönyv elkészültéig használandó missziói gyűjtemény kiadására tett javaslatot. Ezt az énekügyi bizottság is elfogadta és Balla Péter konventi missziói titkárt bízta meg a gyűjtemény szerkesztésével. Ez a kiadvány hivatalos missziói énekeskönyvként igyekezett a nyomában megjelenő énekeskönyv új anyagát megismertetni. Áthidaló megoldást jelentett a kortárs-énekek sokat vitatott kérdésében is, mert ebben helyet kaphattak *Sztárai-társaságSDG* felirattal Kálmán Lajos,²⁵⁹ Csomasz Tóth Kálmán²⁶⁰ és Balla Péter²⁶¹ énekei. Ezek a dallamok azzal a szándékkal születettek, hogy az akkor legtisztább népzenei stílusnak tartott pentatónia is jelen legyen a magyar egyházi énekanyagban.

Az 1948 őszén megjelent *Kis énekeskönyv* egy esztendővel előzte meg a próbaénekeskönyvet. Tartalmát²⁶² tekintve 15 genfi zsoltáron kívül a tervezett [REF/48](#) új dicséretanyagából előlegez meg 30 régi magyar, 29 régi 34 újabb idegen eredetű éneket. Utóbbiak közül kettő származik újabb magyar forrásból,²⁶³ egy pedig franciából fordított, de az eredetitől eltérően genfi dallamra alkalmazott szöveg.²⁶⁴ A két kiadvány közös anyaga 108 ének. A 12 kimaradt énekből (ezt a kontingenst Balla Péter válogathatta ki a próbaénekeskönyv már lezárt anyagán kívüli egyéb más énekekből) a fentebb már említett 8 éneken kívül megemlítésre érdemes az [ÖD](#) vasárnap esti – valójában szentháromsági – himnusza²⁶⁵ és egy német korál.²⁶⁶

Balla Péter hagyatékában²⁶⁷ talált főljegyzésből tudhatjuk, hogy a *Kis énekeskönyv* lektorálását Csomasz Tóth Kálmán végezte, éppen ezért érdemes a két énekeskönyv dallamközléseit összevetnünk.

Szembeötlő a *Kis énekeskönyv* dallamai nagy részének félhang alapegységű lejegyzése. A 15 zsoltáron kívül további 33 dallam [REF/48](#)-ban diminuált alakot öltött. Egyetlen magyar dallam képviseli az ellenpéldát,²⁶⁸ ahol a próbaénekeskönyv tért át a félhang alapegységre. Hangeltérést négy dallamban találtunk. Három minden bizonnyal sajtóhibának minősíthető, a *Libera me* dallamában viszont a szeptimugrást felső indítással kikerülő közlés tudatos is lehetett.²⁶⁹ Fontosabb megállapítás, hogy az eredeti genfi ritmusú és a modális hangnemeknek megfelelő előjegyzésű zsoltárdallamok zárataiban a megfelelő helyeken (a 15 közül 3 zsoltárban) a hang előtt található a félhangnyi zárlatot jelző módosító hang (#). Helytelen a hangnemi előjegyzése a bibliai áldás-szövegre készült, harmadik

²⁵⁵ Révész: „...itt a merevség látszik jobb politikának...”. Ádám Jenő fontosnak tartotta, hogy a magyar népdal feltámadásának nyoma legyen az énekeskönyvben, de még inkább az elv kimondását.

²⁵⁶ A meghozott határozatot két kivétel enyhíti: Kodály Zoltán Psalmus-dallama ([REF/263.sz.](#)) és Balassi egyik versének Balla Péter kezétől származó, magyar népdalelemekből készült melódiája. ([REF/48 252.sz.](#))

²⁵⁷ [REF/48 394.sz.](#)

²⁵⁸ Idézet a jegyzőkönyvből.

²⁵⁹ „Serkenj fel már mély álmodból” (Vargha Tamás szövegére)

²⁶⁰ „Paizsa szegény fejmenek” (Pécselyi Király Imre szövegére) és „Fú a szél, zúg a szél” (Vargha Tamás szövegére)

²⁶¹ A fentebb felsorolt hatból az első öt.

²⁶² Bővebben ld. [Csomasz Tóth](#), 2003. 95–96.

²⁶³ A Tárkányi-Zsaskovszky „Libera me” éneke „Ments meg Uram engem” kezdettel és az „Istennel járni lakozni” a kolozsvári református énekeskönyvből származik.

²⁶⁴ A [REF/48 372.](#) sz. eredeti dallamával Csomasz Tóth Kálmán nem volt megelégedve.

²⁶⁵ „Ó mi szent Atyánk” [ÖD](#) 51. sz. himnusza

²⁶⁶ „Was frag ich nach der Welt”

²⁶⁷ Balla Péter személyes levelezésének egy doboznyi anyagát 2003 Boldizsár Dénes, a Sztárai-énekkar tagja megőrzésre és feldolgozásra átadta nekem.

²⁶⁸ [REF/48 352.sz.](#)

²⁶⁹ „Ments meg Uram engem” 2. sorának indulása.

sorában a korábbi énekeskönyvekhez hasonlóan dallamos mollá elszínezett éneknek.²⁷⁰ A *Kis énekeskönyv* a szillabikusan éneklendő nyolcadokat zászlós formában közli, csak a szótag-hajlításoknál használ kötőívvel is megerősített gerendás nyolcadpárt. A dallamok több esetben – általában nagy szekunddal, egy esetben kis terccel – magasabb lejegyzésben szerepelnek, mint később [REF/48](#)-ban. Megjegyzendő még, hogy apró, legtöbbször kis vagy nagy nyújtott ritmust feloldó ritmikai változások fedezhetők fel néhány énekben, valamint Luther első énekében²⁷¹ a sorok felütései [REF/48](#)-ban megrövidültek.

Minden közös munka elkerülhetetlen kompromisszumok nélkül. Különösen érvényes ez egy országos használatra készült gyűjteménynél, ahol sokféle összetételű és igényű közösség szempontjait érvényesítve időtálló, évtizedeken keresztül használható énekeskönyvet kell létrehozni. A vélemények, kívánságok közötti különbségek a végleges döntés idejéig sokszor megoldhatók, áthidalhatók, ellenkező esetben azonban ekkor megkerülhetetlen feszültségforrássá válnak.

Így volt ez a próbaénekeskönyv szerkesztésének utolsó hónapjaiban is.²⁷² Személyes feszültségek, kívülről érkező vádak tették még nehezebbé az utolsó hónapokat, melynek súlya alatt Csomasz Tóth Kálmán egy ízben a munka átadását is fontolóra vette. A végleges döntéskor egyes meghatározó egyházi személyek még bejuttathattak olyan énekeket,²⁷³ melyek később népszerűségük miatt túl nagy szerephez jutottak, vagy éppen a XIX. századból még itt maradvá csak a helyet növelték. Sikerült ugyanakkor ebben a végső szakaszban az alkalmi énekek utolsó – az évszakokhoz kapcsolódó – kérdéses csoportját megszüntetni. Maradtak az anyagban olyan – többségében [BEN](#) és [BAL](#) saját anyagából származó – énekek, melyeket ebben az első lépcsőnek szánt kiadásban még benne kellett hagyni. Elkészült néhány, a közös európai anyaghoz tartozó új énekfordítás, mely az adott énekesoport telítettsége miatt nem juthatott be. Más énekek fordítása viszont nem készült el, vagy nem sikerült kellőképpen. Olyan ének is akadt, mely az utolsó pillanatban elkészülve már csak az utolsó helyre kerülhetett.²⁷⁴

A végleges elfogadásra ajánlott tervezetet február 18-án lehetett véleményezésre kiküldeni, a nagybizottság végleges döntést hozó ülésére március 4-én került sor, az Egyetemes Konvent pedig április végén hagyta jóvá a bizottsági döntést. Bár a konventi döntést szinte meg sem várva a nyomdai előkészítés még 1948 tavaszán elkezdődött, az 1948. október 31-i bevezetővel ellátott énekeskönyvet²⁷⁵ különböző nehézségek (pl. papírhány) miatt csak 1949 nyarának végén vehették kézbe a gyülekezetek.

---

²⁷⁰ [REF/48 286](#). Korábbi közlések: [ÖD 260.](#), [BEN 172.](#), [JUG 79. sz.](#)

²⁷¹ [REF/48 298](#).

²⁷² [Csomasz Tóth](#), 2003. 96–97.

²⁷³ [REF/48 249.](#), [253.](#), [355.](#), [421.](#), [442.](#), [479. sz.](#)

²⁷⁴ [REF/48 512. sz.](#)

²⁷⁵ [Csomasz Tóth](#), 2003. 98–101.

IV. Az énekeskönyvek szerkezetéről

A következőkben az egymást követő magyarországi református énekeskönyvek szerkezetének és énekanyagának összehasonlításából adódó megfigyeléseinket foglaljuk össze. A négy magyarországi énekeskönyv mellett vizsgálatunkba bevontuk [JUG](#)-t is, mely a tulajdonképpeni összekötő láncszem [BAL](#) és [REF/48](#) között. Az énekeskönyvek szerkezetének jelentőségét az anyag arányos és áttekinthető elrendezésén túl a gyakorlati használat szempontjából vizsgáljuk.

Az énekeskönyvek fejezeteinek sorrendje műfaji és tematikus logika szerint rendeződik, mely közül inkább az utóbbi a meghatározó szempont. Műfajilag külön helyet kaptak [ÖD](#)-ben az elején található, szertartási énekeket képviselő himnuszok és a zsoltárparafrázisok, valamint a külön címlappal, mintegy önálló könyvként hozzákapcsolt genfi zsoltárkönyv. A következő énekeskönyvtől éppen e két fejezet szűnt meg, csak az ezek helyére került genfi zsoltárok alkottak műfaji csoportot a többi énektől elkülönülve.

Az énekeskönyvek fejezetein belül a sorrend kialakításában többféle elv látszik követhetőnek. A zsoltárok például sorszám szerint, [ÖD](#) himnuszai liturgikus szempont szerint, [JUG](#)-ban a *Lelki énekek* fejezet alfabetikus elrendezés szerint rendeződik, [REF/48](#) fejezeteiben pedig stílusok szerinti csoportosítást figyelhetünk meg.²⁷⁶

A magyar reformációt követő protestáns énekeskönyvek címében sokáig megtalálható az *isteni dicséret* kifejezés. Ez a megnevezés a mai napig él és a genfi zsoltárok mellett a *dicséret* a többi gyülekezeti ének összefoglaló megnevezése.

Az első fejezetben már említettük, hogy a zsoltáralapú énekek a legelső ismert énekeskönyvtől kezdve külön egységet alkottak. A zsoltárokhoz hasonlóan kezdetül különváltak az ünnepi énekek is. [SZEG](#)-ben első helyen állnak a zsoltárok, második helyen az ünnepi énekek, majd ezt követik az egyéb dicséret. [ÖD](#), [BEN](#) és [BAL](#) szerkezetében a bővítések ellenére felismerhető a zsoltárok és ünnepi énekek kiemelt szerepe. Szegedi a debreceni énekeskönyvek őstípusát teremtette meg, de nem csupán a zsoltárcsoport előre helyezésével. [JUG](#) és [REF/48](#) a hitvallási szempont előtérbe helyezésével a káté-tematikájába foglalva szinte elrejtette az ünnepi énekeket.

[ÖD](#) egyes énekeiből kiindulva a XIX–XX. századi énekeskönyvekben két másik énekcsoport kapott jelentősebb szerepet. Az egyik az invocációk (később: fohászok), a másik a katekizmusi énekek (később: hitvalló dicséret) csoportja.

[ÖD](#) első részének végén 355–358. számok alatt 4 szertartási eredetű kezdő könyörgést találunk *ADJUTORIUM* felirattal. A négy ének ugyanebben a sorrendben szerepel az 1744-es kolozsvári kottás énekeskönyvben 290–293. számok alatt. A 33 évvel későbbi új kolozsvári énekeskönyv első, *Invocatiók és adjutoriumok* címet viselő, 16 énekre terjedő fejezete is ugyanezekkel az énekekkel kezdődik. Az 1806-ban megjelenő [BEN](#) a négy ének [ÖD](#) szerinti funkcióját megtartotta, de az egyes istentiszteleti időkre rendelt csoportokat 3-4 további egystrófás énekkel kibővítette. A rész összefoglaló élőfeje: *INVOCATIÓK*.

A XIX. század folyamán Erdélyben és Magyarországon egyaránt általánossá vált ezeknek a rövid énekeknek a használata, mely csoport további énekekkel bővült. [BAL](#) elhagyta a négy legősibb invocációt, helyettük főként az erdélyiből vett át újabb dallamokat és szövegeket. A *Vasárnapi és Köznapi felosztáshoz Bűnbánati*, 1-1 (Pünkösdre kettő) ünnepi, valamint *Prédikáció előtti és Kijövetelre szánt* énekeket adott, a rész végéhez pedig 37. és 38. számmal a *Himnusz* és a *Szózatot* kapcsolta. A [BEN](#)-hez képest kétszeresére (az eredeti tízszeresére) bővült énekcsoport [JUG](#)-ban 30 énekkel új címet kapott *Fohászok* felirattal, míg [REF/48](#) ezt az új címet átvéve, de [BAL](#) felosztását lényegében megtartva kerek 50-re bővítette az énekcsoportot.

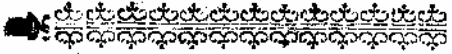
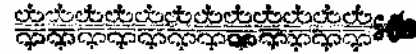
Ez az énekcsoport önmagában is jól reprezentálja az egymást követő énekeskönyvek anyagának stílusbeli változásait. Véleményünk szerint népszerűségüket és ismertségüket a liturgiai helyük állandóságával nyerték el. Más helyen szoltunk már arról, hogy [ÖD](#) énekei közül ünnepek és a

²⁷⁶ Tendenciájában megfigyelhető, hogy előre került a régi kanciós anyag, majd a XIX. századi dicséret és végül az újabb import. Ez a törekvés adataink szerint a szerkesztés utolsó szakaszában történt.

mindennapi könyörgések énekeit ismertségük miatt a XIX. század elejének racionalista reformja is meghagyta. Mindez azzal a tanulsággal is szolgál, hogy

- a sokszor vitatott állandó, kötött részeknek megvan a jelentőségük,
- éppen ebben a szerepkörben lehet jó eséllyel új dallamokat bevezetni,

Összefoglalva: a liturgia állandó részei éltetik az éneklést.

 (477)
355.) *Vasár-nap' Reggelre* ADJUTORIUM.

U Ram ISTEN! fiess Minket Meg-segíteni Illy'
nagy szükségünkben: Kriſtus Jéſusért, Mi URunkért.
És Meg-váltónkért.

356.) *A Z O N NAPRA: Dellyestre.*

I STENnek ſzent Fija! A' Te ſegítségedben biztunk:
Szükségünknek idején: Meg-ne útáljad A' mi Kö-
nyörgésünket; De ſzabadíts-meg Minket Minden
vefedelemtől Kegyelmes Kriſtus!

357.) *Hétköz-nap' Reggelre.*

K Önyörülj rajtunk, UR ISTEN! És hallgasd-meg
A' mi imádságinkat. *Dellyestre.*

358 **H** A Te meg-nem tartasz, URam ISTEN!
Hijába vígyáznak A' mi ſzemeink, 359.)

Az Öreg Debreceni 477. oldala az Adjutorium énekekkel

ban s lélekben Imádkhat és dicsérhet. Óh mi Istenünk! Adtad e boldogságot nekünk: Adjad hogy ismerhessünk Még jobban; :/. Naponként dicsérhessünk Buzgóbban, Szent lelkedet hozzánk e végre Küld el segítségre.

4) **LX. Zsolt. nót.**

Ur Isten! kész az én szívem: És azon vagyom én lel-
kem, Hogy tenéked énekeljen, Dicsérettel zengedezzen.
Noha porok hamvak vagyunk; Sőt bűnösök töled vá-
runk, Kérvén hogy lásd meg szükségünket, És kedvell-
jed tiszteletünket.

VASÁRNAP DÉLUTÁN

1) **Nót. 37. Dics. Jövel Szent Lélek Ur Isten**

Ur Jézus! mely igen drága A te ígédnek világa, :/
Mely bölcsesé tevén az elmét, Szüli az Urnak félelmét:
Gerjeszd fel most indulatunk :/: Hogy míg ígédre hall-
gatunk, Végyen bennünk épületet A hit, reménység,
és szeretet: Tégy bölcsékké, tégy szentekké.

2) **LXXXIV. Zsolt. nót.**

Óh Ur Isten légy közöttünk, Kik imáadásra jöttünk,
Szívünk egyedül rád hallgasson: Hogy ígédnek áldott
szava, Melytől függ lelkünknek java, Minket minden
jóra bírasson. Szent ez hely, légyenek szentek, Kik
e házba megjelentek.

A

KÖZÖNSÉGES ÉNEKLÉST KEZDŐ

VERSEK.

1) **VASÁRNAP REGGEL.**

Uram Isten! siess Minket Megsegíteni Ily nagy
szükségünkben : Krisztus Jézusért, Mi Urunkért És
Mégváltónkért.

2) **Nót. 5. Dics. Ez esztendőt meg.**

Szent Isten noha néked Az egek ülő széked, Ott dí-
csérnek tégedet : :/: Biztat szent ígéréted, Hogy azért
meg nem veted Földön lakó népedet, Együtt vagy vé-
lek, Kikben aláztos a lélek : Mi is hát térdet hajtunk,
Hogy rajtunk :/: Könyörülj, s kegyelmeddel Fogadd el,
Mikor te hozzád emel kezet Ez a gyülekezet.

3) **AZON NÓTÁRA.**

Óh mely boldog ember az, Ki téged élő igaz Egy Is-
tent megismerhet; :/: a szent gyűlésekben Igazság-

3)

stennek szent Fia! A te segítségében bízunk
 Szükségünknek idején Meg ne utáljad A mi kö-
 nyörgésünket; De szabadíts meg Minket Minden
 veszedelemtől, Kegyelmes Krisztus!

1) KÖZNAP REGGEL.

önörülj rajtunk Ur Isten! És hallgasd meg A
 mi imádságinkat.

2) XXV. Zsolt. nót.

Ur Isten! mi sok segítséget Érezvén körülöttünk. :/: Se-
 gedelem kérés végett É szent helyre fejtöttünk: Uram!
 a könyörgőnek Ihlesd meg szívét és száját. A téged
 tisztelőknak Áld és szenteld meg munkáját!

3)

XLI. Zsolt. nót.

Éz uj reggel arra serkent, Hogy minden Istenfélő :/: Így
 énekeljen: szent szent Amaz örökké élő! Szent Is-

ten! ez órában, Melyben szentid házában, Dicséretet éne-
 kelünk, Légyen segítség velünk.

4) Nóta : Szívem szerint kívánom.

Uram a töredelmes Szívet te szereted, :/: Ezzel a
 Soha az engedelmes Lelket meg nem veted;
 reménységgel Te hozzád óhajtunk; Kérünk légy
 segítséggel, Könyörülvén rajtunk.

5) CXXXII. Zsolt. nót.

É szent házban megállottunk, Hogy téged Uram! imád-
 junk. Te magad légy segítségünk, Midőn tégedet tiszte-
 lünk, Óh mi kegyelmes Istenünk.

1) KÖZNAP DÉLUTÁN.

a te meg nem tartasz Uram Isten! Hiában vi-
 gyáznak A mi szemeink.

Az INVOCATIOK
énekcsoport a különböző énekeskönyvekben

Adjutorium (1778)

A közönséges éneklést kezdő versek (1806)

Fohászok (1939, 1948)

	<u>ÖD</u> 1778	Kv 1744	Kv 1777	Kv 1908	Kv 1923	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>JUG</u> 1939	REF 1948
Örül mi szívünk	148	114	XV	XV	3	90	8	-	163
Hallgass-meg minket nagy UR Ist:	244	207	-	-	-	-	-	-	235
Magasztaljuk Keresztyének! az UR:	245	208	-	-	-	-	-	-	-
Keresztyének kik vagyunk jertek:	246	-	-	-	-	-	-	-	-
Alázatos szívbéli fohászodással:	247	-	-	-	-	-	-	-	-
Járuljunk mi az Istennek szent Fiához:	248	-	IX	-	-	86	-	-	287
Könyörögjünk az Istennek Szent:	249	-	XII	-	-	87	90	-	372
Adj ÚR Isten! nekünk Szent Lelket:	250	-	-	-	-	-	-	-	246
Jövel, Szent Lélek UR Isten! Tarts:	251	214	XIII	-	-	88	-	-	368
El-bémégyünk nagy örömben	269	232	XIV	XIV	2	90	7	-	162
Uram Isten siess	355	290	I	-	-	Vr/1*	-	1	151
Istennek szent Fia	356	291	II	-	-	Vd/3	-	6	-
Könyörülj rajtunk, Úr Isten	357	292	III	VII	13	Kr/1	-	7	157
Ha te meg nem tartasz	358	293	IV	X	15	Kd/1	-	11	158
Szent Úr Isten	359	-	V	-	-	-	-	-	-
Tévelygünk, mint a juhok	360	-	-	-	-	-	-	-	-
Adj békességet	361	215	VII	VIII	11	-	-	-	192

* A Ben „A közönséges éneklést kezdő versek” fejezete négy külön számozott részből áll:

- Vr – vasárnap reggel (4 ének)
- Vd – vasárnap délután (3 ének)
- Kr – köznap reggel (5 ének)
- Kd – köznap délután (3 ének)

ÖD, BEN és BAL ötödik énekcsoportjának helyén egyaránt katekizmusi énekeket találunk. ÖD-ben ez a Miatyánk, a Hiszekegy és a Tízparancsolat 2-2 énekparafrázisát jelenti, majd a sákramentomokhoz kapcsolódó énekek következnek. A keresztség tanítását egyetlen ének képviseli, míg az úrvacsorához kapcsolódó 10 ének közül kettő inkább tanítás, az utolsó négy pedig a szertartás végének elbocsátó éneke. Egészen másként épül fel BEN és BAL hasonló fejezete. Kv/1777 hatására, amely Losontzi István nagykörösi tanár 1752-es *Éneklésben Tanító Mester* című kátémagyarázatos

énekgyűjteményét egészében magába foglalta,²⁷⁷ a vasárnapi délutáni istentiszteletek céljára [BEN](#) 58, [BAL](#) 55 énekből álló csoportot alakított ki.

[ÖD](#), [BEN](#) és [BAL](#) szerkezetében az énekanyag elrendezésének fő szempontja a funkcionalitás. Az énekcsoportok a különböző istentiszteleti típusokhoz, azok meghatározott liturgiai eseményeihez, az ünnepközi vagy egyéb alkalmi sajátosságokhoz igazodva rendeződnek. A funkcionalitás azonban kivált az alkalmi énekekben később teljesen elvesztette szakrális-liturgikus jellegét, amikor a két utóbbi énekeskönyvben a paraszti, polgári és nemzeti élethez kötődő alkalmi énekek uralkodtak el. Mindez még fokozódott [BAL](#) temetési énekeinél. Az alábbiakban 4 énekeskönyv alkalmi énekeinek a listáját adjuk.

ALKALMI ÉNEKEK

ÖD 6 alkalom 11 ének	BEN 23 alkalom, 60 ének	BAL 35 alkalom, 62 ének	JUG 13 alkalom, 42 ének
Bűn-botsánatért (2)	Tavaszi énekek (5)	Tanév-nyitó énekek (1)	Reggel (13)
Táborba szálláskor (1)	Nyári és aratáskori énekek (3)	Tanév-záró énekek (4)	Asztali áldás (1)
Égi harmatért, az az Essőért (1)	Szűk termés idején (1)	Lelkészszentelési énekek (2)	Este (7)
Dög-halálnak megszűnéséért (2)	Szűk termés és drágaság idején (3)	Lelkész beiktatásakor (1)	Tavasszal (2)
Tanuló Gyermekek' énekjek (1)	Őszi és szüreti énekek (5)	Tisztviselő választásakor (2)	Árvíz idején (3)
Házasságról való Ének (2)	Szárazságkor mondandó énekek (5)	Egyházi gyűléskor (1)	Aratáskor (1)
Istent-felső Fejedelmekért, Magyistrátusokért, 's Bírákért mondandó Isteni Ditséret (2)	Esőért való hálaadás (2)	Templomszenteléskor (1)	Szárazság idején (1)
	Hosszas vagy káros esőzésekben mondandó énekek (3)	Új iskolaépület megnyitásakor (1)	Eső után (1)
	Égi háború után (1)	Orgona felállításakor (1)	Jégveréskor (1)
	Házi tűz miatt lett romlás után mondandó énekek (2)	Házasságkötéskor (1)	Ősszel (1)
	Égi tűz miatt lett romlás után mondandó énekek (2)	Kereszteléskor (1)	Télen (1)
	Káros árvizek idején mondandó énekek (4)	Reformáció emlékünnepe (2)	Vizsgakor (1)
	Mikor az árvizek megtérnek (1)	Hazafias ünnepen (1)	Templomszenteléskor (1)
	Téli időre való énekek (4)	Nemzeti gyászünnepen (1)	Lelkipásztor beiktatásakor (1)
	Király koronázásakor (1)	Király koronázásakor (1)	Újévkor (3)
	Király utolsó tisztességtétele (1)	Király tiszteletére (1)	Óévkor (4)
		Háború idején (1)	
		Győzelem kivívásakor (1)	
		Békekötéskor (1)	

²⁷⁷ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 164.

Bíróételkor vagy tisztviselők megújításakor mondandó énekek (3)	Tavaszi énekek (3)
Hadakozás idején mondandó énekek (2)	Nyári énekek (4)
Ellenségen vett győzedelemkor (3)	Őszi énekek (4)
Békesség kötéskor (3)	Vetés idején (1)
Templom szenteléskor (2)	Téli énekek (3)
Prédikátor beállításakor (1)	Szükség idején (4)
Az esztendő utolsó napján (3)	Szükség megszűnésekor (1)
	Járványos időben (1)
	Szárazságkor (3)
	Esőért hálaadás (2)
	Tartós eső és árvíz idején (2)
	Tartós eső és árvíz megszűnésekor (1)
	Jégveréskor (2)
	Tűzcsapáskor (1)
	Égi háború után (1)
	Esztendő utolsó napján (4)

A két XX. századi énekeskönyv az alkalmi énekek ellenében átfogó koncepcióként a hitvallási rendező elvet választotta: Árokháty Béla [JUG](#)-ban 177, Csomasz Tóth Kálmán pedig [REF/48](#)-ban 284 dicséretet a Heidelbergi Káté szerkezete szerint osztott be.

A hitvallási rendezőelv megvalósulásában elsősorban a történelmi kálvinizmus hatását látjuk, amint ezt az 1941-es zsolttárkonferencia zárónyilatkozata is hangsúlyozza.²⁷⁸ A koncepció teológiai indíttatása világos, de e mögött a prédikációközpontú énekválasztási elv egyoldalú szempontja rejtőzik. A régi énekanyag azonban nem így keletkezett. Sokkal fontosabb az énekválasztás liturgiai és funkcionális kötöttsége, mint azt ma az énekrendeket meghatározó, tematikus szempontok mentén gondolkodó lelképásztorok látják.²⁷⁹

Csomasz Tóth Kálmán – aki a hitvallásos szerkesztési elvet a legkövetkezetesebben megvalósította – többször ír arról 1946-ban,²⁸⁰ hogy szükséges lenne meghatározni az énekanyag jobb kihasználása végett a zsolttárok istentiszteleti alkalmazásának ajánlott rendjét, ugyancsak fontosnak érzi a különböző istentiszteleti rendek – köztük a temetés – énekrendjének rögzítését, tehát bizonyos funkcionális elvek érvényesítését. Ennek ellenére [REF/48](#) szinte semmi utalást, eligazítást nem tartalmaz az énekek használatára vonatkozóan. Magyarázható ez a szerkesztési idő rövidségével vagy az énekeskönyv próbajellegével. A zsolttárok ünnepi használatáról 1951–52-es írásai szólnak,²⁸¹ később pedig a hetvenes években az énekeskönyvről ismeretterjesztő céllal írt könyve tartalmaz a zsolttárok használatára vonatkozó útmutatást.²⁸²

Árokháty Béla Jugoszláviában megjelentetett énekeskönyve mindvégig jelentős hatást gyakorolt az anyaországi munkára. Láttuk, hogy a magyarországi énekeskönyv megújítása a jugoszláviai hatására indult el 1940-ben. Csomasz Tóth Kálmán első tervezete (1943) szerkezetében és

²⁷⁸ [Zsoltkvünk](#), 148.

²⁷⁹ Ugyanerről lásd [Fekete](#) Csaba, 1996/3. 3.

²⁸⁰ [Bódiss](#), 2000.

²⁸¹ [Csomasz](#) Tóth, 2003. 127–139.

²⁸² [Csomasz](#) Tóth, 1971. 8.

énekanyagának 70 %-ában szintén **JUG**-n alapszik. 1946-ban is a délvidéki énekeskönyv átvételének ötlete indította meg a munkákat, ezzel kapcsolatos Csomasz Tóth egyik fontos értékelése és ebből indult ki 1946 őszén tervezetének megírásakor.

A hitvallásos szerkezet átvételétől az énekek szélesebb körű felhasználását remélte. Még a zsoltárok tematikus szétosztásán is gondolkodott, amire talán Árokháty kátéhoz és ünnepekhez készült énekmutatoja ihlette.²⁸³ Az 1946. novemberi tervezet az énekeskönyv elképzelt szerkezetét a következőképpen vázolta fel:

Genfi zsoltárok – 150,
Kezdő- és záróénekek – 20-30,
Heidelbergi Káté szerinti dicséretetek – kb. 150,
Alkalmi énekek – 70,
Ébredési és lelki énekek – 150,
Gyermekistentiszteleti énekek – 40-50, összesen tehát 550-600 ének.

Az énekeskönyv végleges változatában 216 közös ének található, a teljes énekanyag 60 %-a. A két énektár szerkezeti összehasonlítását az alábbi táblázat segíti.

SZERKEZETI ÖSSZEHOSONLÍTÁS

Jugoszláviai énekeskönyv 1939 dicséret-része ²⁸⁴	Magyarországi énekeskönyv 1948 dicséret-része
Fohászok (melyeket a szent gyülekezet istentisztelet kezdetén, végén és igehirdetés előtti énekel.) 1–30.	Fohászok 151–200.
- Karácsonyra 21–22.	- Kezdő és gyülekező énekek 151–170.
- Nagypéntekre [csak utalás: 22. zsoltár 1.v.]	- Igehirdetés előtti énekek 171–178.
- húsvétre 23–24.	- Bűnbánati fohászok 179–180.
- Mennybemenetelre [csak utalás (47. zsoltár 3.v.)]	- Ünnepi fohászok 181–191.
- Pünkösdre 25–26.	Advent 181.
- Újlesztendőre 27–28.	Karácsony 182.
- Záró ének 30.	Nagyhét 183–184.
HITVALLÓ ÉNEKEK a Heidelbergi Káté nyomán 31–33.	Húsvét 185–187.
- Fővigasztalásom 31.	Pünkösöd 188–189.
- Főboldogságom 32.	Újév 190–191.
- A nyolc boldogság 33.	- záró énekek 192–200.
Az ember nyomorúságáról – Bűnbánat 34–48.	Hitvalló dicséretetek és lelki énekek 201–512.
Az ember megváltásáról 49–50.	Az egyetlen vigasztalásról 201–204.
Az igaz hit 51–58.	Az ember nyomorúságáról 205–223.
Az Atya Istenről 59–78.	Az ember megváltásáról 224–230.
A Fiú Istenről 79–90.	Az igaz hitről 231–240.
Készítsétek az Úrnak útját – Advent 91–102.	A Szentháromságról 241–246.
	A teremtő Atya Istenről 247–253.
	Az Istennek gondviseléséről 254–285.
	A Fiú Istenről 286–300.
	Az Ige testet öltéséről – Advent 301–313.

²⁸³ Lásd **JUG** 717–727. oldalait.

²⁸⁴ Az énekek számozása a zsoltárokat követően újból kezdődik.

Az Ige testté lett – Karácsony 103–113.
Jer, lássuk az Úr keresztjét! – Nagyhét 114–126.
Feltámadott az Úr! – Húsvét 127–140.
Felméne mennyekbe – Mennybemenetel 141–149.

A Szentlélek Istenről – Pünkösöd 150–159.
Az Anyaszentegyház 160–172.

Kegyelemből – hit által 173–174.

A sákramentomokról 175.
A keresztségről 176–179.
- Konfirmáció 179.
Az úrvacsoráról 180–191.
A háládatosságról / Jó cselekedetek – megtérés 192–193.
Az Isten törvénye 194.
Az imádkozásról 195–207.

Te Deum laudamus 208.

ALKALMI ÉNEKEK 209–250.

LELKI ÉNEKEK templomon kívüli vallásos összejövetelek, konferenciák, bibliaórák, házi áhítatok, ifjúsági- és gyermekistentiszteletek használatára. 251–303.

VÍGASZTALÓ HALOTTAS ÉNEKEK

Háznál 304–316.
Úti énekek 317–327.
Temetőben 328–340.

– Karácsony 314–329.
Krisztus szenvedéséről és haláláról 330–346.
Krisztus feltámadásáról 347–357.
Krisztus mennybemeneteléről 358–361.

Krisztus ítéletre eljövételéről 362–367.
A Szentlélek Istenről 368–377.
Az Anyaszentegyházról 378–398.
A test feltámadásáról és az örök életről 399–422.
A kegyelemből hit által való megigazolásról 423–428.
A sákramentomokról 429–448.

A háládatosságról és a megtérésről 449–472.

Az Isten törvényéről 473.
Az imádkozásról 474–484.
- Reggeli énekek 485–499.
- Esti énekek 500–512.

V. Az 1948-as énekeskönyv énekeinek eredete

Csomasz Tóth Kálmán szándéka szerint az énekeskönyv diéta akart lenni, mely a megromlott szervezetet a káros anyagoktól lehetőleg megkímélve egészséges táplálékkal igyekszik talpra állítani. Ahogyan a diéta szigorúan meghatározott tápanyagokból áll, úgy előre meghatározott arányban állt össze [REF/48](#) énekanyaga is.

Négy csoportban tekintjük át az énekeskönyvbe fölvetett dicséreteket. Először azt nézzük meg, mi került vissza az énekeskönyvbe [ÖD](#) anyagából? A második csoportban [BEN](#) és [BAL](#) megtartott énekeit tekintjük át.

A harmadik csoportban a különböző XX. századi gyűjteményekből átvett régebbi és újabb, idegen eredetű és felújított vagy gyülekezeti énekeskönyvbe először bekerült énekkincset látjuk, végül a negyedik csoport azt a félszáz éneket veszi leltárba, melyek [REF/48](#) korábbiaktól független, teljesen új anyaga.

A táblázatok az énekek felsorolásán kívül a teljesség igénye nélkül neveznek meg forrásokat, fordítókat, utalnak párhuzamos helyekre és adnak még egy-két figyelemre méltó információt. A szöveg- és dallamközlések sok esetben igen érdekes kérdéseire itt most nem térhetünk ki bővebben.

V.1. Az Öreg Debreceni énekanyaga az 1948-as énekeskönyvben

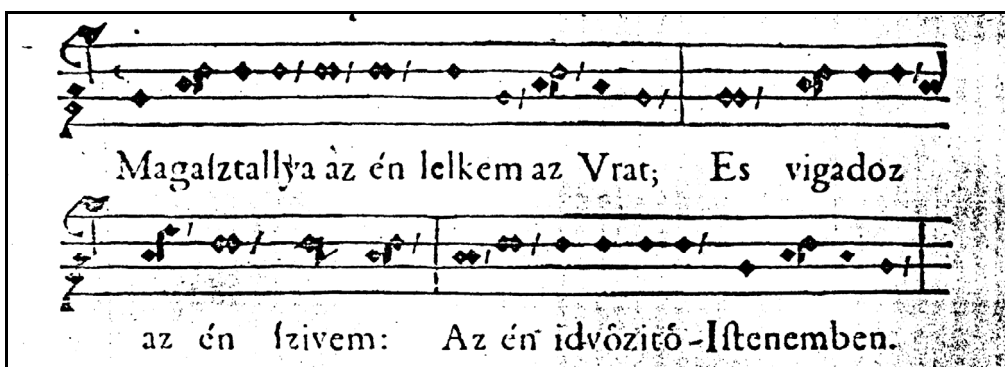
Az énekreform tengelyében a XVI–XVIII. századi repertoár visszaplántálása állt, melynek jellemző összefoglalását a debreceni énekeskönyvek adják. Csomasz Tóth Kálmán első forrásmegjelölésként ezeknél az énekeknél *Debrecen 1774*-et jelöli meg, hiszen [ÖD](#)-t megelőzően Maróthi négyszólamú zsoltárkönyvének utolsó kiadása közölte először e dallamok nagy részét.²⁸⁵ Az [ÖD](#) genfi zsoltárokon kívüli énekanyagából 125 ének szerepel [REF/48](#)-ban. (Az áttekintő táblázatot ld. a Függelékben.)

Az első fejezet 64 himnuszából 14-gyel találkozunk [REF/48](#)-ban, de innen való az az antifóna is,²⁸⁶ mely a 38. és 39. himnuszok között sorszám nélkül szerepel. Ez az ének Erdélyben 1776-ban jelent meg először és az erdélyiből átvett más énekekkel együtt került át [BAL](#)-ba. Minden bizonnyal innen vette át Csomasz Tóth Kálmán és nem figyelt fel arra, hogy [ÖD](#) dallama sokkal tisztább formát ad, mely közel áll az Öreg Graduál VI. canticum-tonusához:

A Tya Fiú Szent Lélek! Készíts szent Igédre:
JEsus Erdemét ruházd Aldott Híveidre.

Himnuszok közé beszúrt ének az Öreg Debreceni 35. lapján

Magasztallya az én lelkem az Vrat, Es vigadoz
az én szivem: Az én idvözítő-Istenemben.

²⁸⁵ [Csomasz Tóth](#), 2003. 471.

²⁸⁶ [REF/48 174. sz.](#)

A VI. canticum-tonus az Öreg Graduál 510. lapján

A 14 himnuszról összefoglalóan elmondhatjuk, hogy Csomasz Tóth Kálmán két ének kivételével a himnuszok teljes szövegét – kisebb szövegi igazításokkal – átvette. Az *Új világosság* [Kv/1744](#)-ből származó dúr dallamát nem minden himnuszt terjesztette ki. A 11 ambrozián versformájú éneket további hatféle dallamra (köztük a pünkösdi himnuszt természetes módon Luther középkori eredetű, de egyszerűsített dallamára) énekelte. A két szaffikus himnuszt²⁸⁷ szintén két különböző dallamon szerepel 1948-ban, melyek közül egyik sem azonos [ÖD](#) utalásával. Az átvett énekek között egy különleges 8-8-10 versformájú himnuszt is szerepel.²⁸⁸

Az Öreg Debreceni himnuszi az 1948-as énekeskönyvben

ÖD szám		REF/48 szám	REF/48 dallam szám
3.	Mennyei Ige jelenél	309.	(301.)
33.	Jézus Krisztus, mi királyunk	365.	(301.)
26.	E világnak fényessége	288.	(316.)
34.	Jövel, teremtő Szentlélek	373.	Saját
50.	Felséges Atya Úr Isten	492.	(233.)
58.	Jézus Krisztus, egy Mesterünk	371.	Saját
49.	Látod Úr Isten szívünket	428.	(335.)
48.	Igaz Bíró, nagy Úr Isten	490.	(330.)
56.	Ó mennyeknek	222.	(233.)
47.	Nagy hálát adjunk kegyes Atyánk	508.	(225.)
46.	A nap immár felvirradván	491.	(301.)
52.	Sok nyavalyánkban	214.	(161.)
21.	Ó mi kegyelmes Krisztusunk	291.	(301.)

[ÖD](#) második fejezetéből (A' 'Soltarokból való isteni ditséreték) 26 ének került átvételre a 23, 27, 30, 31, 34, 42, 46, 51, 55, 57, 63, 70, 71, 74, 77, 92, 122, 125, 127, 130, 134, 147. és 148. zsoltárokra, a 71-dikre kettő, az 51-dikre három változattal. Míg a himnuszok mind kimaradtak a XIX. századi énekeskönyvekből, a zsoltárparafrazisok közül három folyamatosan tovább élt a bűnbánati- a vasárnap- illetve az alkalmi énekek közé beosztva.²⁸⁹ A zsoltárátköltések keretversei csak két helyen maradtak meg – Sztárai 23. és Kecskeméti Végh Mihály 55. zsoltárában. A helyenként igen terjedelmes és bőbeszédű – esetenként húsz strófa feletti – szövegekből általában 6–13 versszak maradt. [ÖD](#)-tól lényegesebb eltérést három esetben találunk. Pécselyi folyamatos használatban maradt 148. zsoltárának²⁹⁰ [BEN](#) részére készített átdolgozása maradt meg. A 125. zsoltár parafrázisánál²⁹¹ Csomasz Tóth Kálmán a három szótaggal megrövidült versformát „kijavította”, hogy az ún. Hajnal-ének²⁹² dallamára énekelhető legyen. Luther híres énekénél, az *Ein feste Burg*-nál épp fordítva történt: a magyar evangélikus és az európai gyakorlathoz igazodva el kellett hagyni [ÖD](#) megszorított szótagszámú szövegét és [DEV](#) némileg igazított szövegét használta fel Csomasz Tóth Kálmán, dallami tekintetben is alkalmazkodva a magyar testvéregyház énekléséhez.²⁹³

²⁸⁷ [ÖD](#) 47., 52. sz.

²⁸⁸ [REF/48 371. sz.](#)

²⁸⁹ [REF/48 205., 163., 278. sz.](#)

²⁹⁰ [REF/48 278. sz.](#)

²⁹¹ [REF/48 423. sz.](#)

²⁹² [REF/48 485. sz.](#)

²⁹³ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 378.

ÖD első két énekcsoportjának felfedezése REF/48 érdeme, hisz amint az alábbi táblázatban látjuk, sem JUG, sem RMIÉ nem merített belőle számottevő mértékben. Az ünnepi énekek egy része viszont a XIX. században is megmaradt, igaz BAL azt is felére csökkentette. REF/48 mindössze 4 ünnepi énekkel bővítette JUG anyagát. Nem lehetetlen, hogy néhányuk felvétele²⁹⁴ RMIÉ hatására történt.

A továbbiakban is minden énekcsoportnál jól látszik a BAL képviselte mélypont. Itt is megfigyelhetjük, hogy az ünnepi és a napszaki énekek jelentősebb része megmaradt a XIX. század folyamán is.

Az Öreg Debreceni énekeinek továbbélése

	<u>ÖD</u>	<u>BEN</u>	<u>BAL</u>	<u>JUG</u>	<u>RMIÉ</u>	<u>REF/48</u>
Himnuszok	64	-	-	6	2	14
Zsoltárparafrázisok	103	3	4	8	3	26
Ünnepi énekek	76	15	8	24	18	29
Invokációk	5	3	1	3	2	5
Katekizmusi énekek	20	3	1	5	2	6
Egyéb dicséretetek	21	1	1	3	1	8
Reggeli és esti dicséretetek	25	12	10	12	6	15
Közönséges dicséretetek	29	3	2	4	3	9
Alkalmi dicséretetek	19	5	2	7	1	8
Zsoltárfüggelék	9	3	3	4	-	4

V.1.1. Megjegyzések a XVI. századi dallamok értelmezéséhez

ÖD és REF/48 közös anyagának bemutatása kapcsán néhány megjegyzést fűzünk a XVI. századi dallamok értelmezési problémáihoz. Itt csupán néhány összefoglaló megjegyzésre szorítkozunk annak a munkának az alapján,²⁹⁵ mely 2000-ben a református egyházzenei körén belül²⁹⁶ ismertetésre került. A tanulmány 19 oldalon REF/48 félszázánál több énekének összehasonlító értékelését tartalmazza, melyet az énekeskönyv néhány kevésbé szerencsés dallamának esetleges későbbi kicserélése céljából végeztünk el.²⁹⁷

²⁹⁴ REF/48 320., 282., 293. sz.

²⁹⁵ Bódiss Tamás: A Református Énekeskönyv magyar dallamanyagának értékelése, kritikája. 16–17. századi gyülekezeti énekeink közlésmódjának kérdései. (kézirat)

²⁹⁶ A Magyarországi Református Egyház Teológiai Doktorainak Kollégiumán belül működő Himnológiai és Egyházzenei Szekció.

²⁹⁷ A munkában a következő kézikönyveket és forrásokat használtuk: Csomasz Tóth, 1950.; uő 1958; Dobszay, 1996., SZDR; HG/1560; HG/1574; EG; ÖD; BEN; BAL.

A másik jambikus lejtésű európai jövevénydallam.³⁰⁰ Mind az előbbi, mind ez megmaradt az énekeskönyvekben egészen 1921-ig.

Jö-vel Sz. Lé-lek Is-ten, Tarts meg minket Igédben, Ne lé-gyünk setét-ség-ben, Ma-rad-junk i-gaz hit-ben.

Jö-vel Szent-lé-lek Is-ten,
Tarts meg min-ket I-géd-ben,
Ne lé-gyünk se-tét-ség-ben:
Ma-rad-junk i-gaz hit-ben.

Csomasz Tóth Kálmán egy kivétellel³⁰¹ az ötös versezeteknél sem merte az eredeti, természetesebb menetű XVI. századi ritmust adni, mivel a hármas metrumot német behatásnak tartotta. Harmadik példánkban³⁰² [HG/1560, Kv/1744](#) és az ennek alapján tévesen értelmezett [REF/48](#)-at adjuk.

KESERVES tiel Magyar országban mondhattyc magunkrol, az nagy siralmat kit Ieremias regen irt Sidokrol.

Szent É-zsa-i-ás így ír Krisz-tus-nak szent szü-le-té-sé-ről, Hogy egy vesz-szó-szál fel-ne-ve-ke-dik Jes-se gyö-ke-ré-ről.

³⁰⁰ [REF/48 368. sz.](#); Csomasz Tóth, 1958. 482. (RMDT I. 84. sz.)

³⁰¹ [REF/47 257. sz.](#)

³⁰² [REF/48 311. sz.](#); Csomasz Tóth, 1958. 290. (RMDT I. 90/II. sz.)

II. Kv 1744 143. sz., 231. 1.

SzentÉ-fa - i - ás így ír Kris-tus nak szent Szü-le-té-sé - ről:
Hogy,egy Vef-ző-fzál fel-ne-ve-ke-dik Je-fe-gyö-ke-ré - ről:

Amint látható, számos versforma – elsősorban a szaffikus himnusz valamint az ötös szótagszámú pentapodikus szerkezetek, de több esetben a jambikus vers is – kiolvasható még a következtetlennek tűnő ritmusalakokból is. A históriás és középkori eredetű, gyakran szabad szótagszámú énekeknél a régi énekeskönyvek is a természetes dallami és szövegi lejtést követő ritmikát igyekeznek adni. Az egyszólamúságban a metrikus énekek is előbb-utóbb elvesztik ritmikus jellegüket. A magyar gyakorlatba bekerült jövevénydallamok (pl. német korálok) asszimilálása során a ritmikai szerkezet (főleg az auftaktos jelleg) fellazul, a ritmika a szövegértelmezéshez és a hangsúlyos versezethez idomul, a sorok, illetve versütemek végén hosszú hangokkal. A középkori eredetű énekek (hymnuszok) közlésére megfelelő lehet a sor eleji hosszú hang, viszont a sor közepén a hosszú hangok szükségtelenül széttörik a sor ívét.³⁰³

V.2. A Benedek- és a Baltazár énekeskönyvekből átvett énekek

E két énekeskönyvből 76 + 33, összesen tehát 99 dicséret került át [REF/48](#)-ba. Az átvett énekek nagyrészt [JUG](#)-ban is megvannak. (Az áttekintő táblázatot ld. a Függelékben.)

[BEN](#) 76 énekének kétharmad része (50) az ünnepi és katekizmusi fejezetből való, 8 az invokációk közül került be. Az alkalmi énekek csoportjából csak az aratási ének³⁰⁴ és egy másik dicséret egyetlen verse³⁰⁵ maradt meg. Az énekszövegek egyharmad része Lengyel József szerzeménye. Kiemelkedik az anyagból Szőnyi Benjámint karácsonyi és húsvéti éneke (előbbi jelentékeny átdolgozás után [REF/48](#)-ban csaknem teljesen helyreállítva), valamint Losontzi István néhány énekszövege, melyeket – közismert voltuk miatt – Bajnóczy János átdolgozásában kellett megtartani.

Megítélésünk szerint [BEN](#) átvett anyagából legalább 20-25 ének nem része a mai általános repertoárnak. A legtöbb használatos szöveg az ünnepi és az úrvacsorai énekek között található, de ezek egy részének megtartása is meggondolandó.

A [BAL](#) anyagából átvett 33 ének alapvetően három csoportba sorolható: 18 erdélyi eredetű, 10 halottas és 5 Hozsánna ének. Amíg [BEN](#) átvett énekei között egyetlen – német eredetű – dallamot találunk, [BAL](#) énekeinek több mint ¾-e dallamot is hozott magával.

Az igen heterogén dallamanyag kérdésesebb részére vonatkozhat Csomasz Tóth Kálmán megjegyzése az énekeskönyvet megterhelő, „kevésbé időálló” dallamokról.³⁰⁶ Ezek közel fele (13) a XIX. század nagy ambitusú, érzelmes, patetikusan kifejező dallamvilágának a gyümölcse, illetve idegen eredetű. Nem is lehetett mindegyiket saját dallamával átvenni. A csoport kisebbik fele jórészt a halottasokból származó, többnyire mivés dallam, ezek mai problémája, hogy életterük – virrasztás, háztól temetés – megszűnt. Ahol még énekelnek a temetés alkalmával, ott sem ezeket veszik elő. Végül található igazi érték is [BAL](#) igen heterogén anyagában: egy [Kv/1777](#)-ből ismert magyar³⁰⁷ és egy német korál,³⁰⁸ valamint a Hozsánából átvett históriás dallam.³⁰⁹

³⁰³ [REF/48 344. sz.](#), mely CSTK saját értelmezése.

³⁰⁴ [BEN 185.](#) = [REF/48 279. sz.](#)

³⁰⁵ [BEN 208. sz.](#) 5. versét először [JUG](#) emeli ki (15. sz.), innen [REF/48 175. sz.](#)

³⁰⁶ Csomasz Tóth, 2003. 96.

³⁰⁷ [REF/48 207.](#) népi dallamvariánsra cserélte [BAL](#) valószínűleg szintén népi gyökerű dallamát. Ld. [SZDR I/222.](#) és II/98.

³⁰⁸ „Wie schön leuchtet der Morgenstern”, [REF/48 325. sz.](#)

³⁰⁹ [REF/48 475. sz.](#)

A Baltazár-énekeskönyvből átvett énekek

Hozsánna énekek	BAL	JUG	REF/ 48
Aki értem megnyíltál	282.	251.	458.
Győzhetetlen én köszálom	284.	126.	346.
Imádkozzatok és buzgón kérjete	285.	195.	475.
Fel, barátim	288.	266.	471.
Bár bűn és kín gyötör	292.	260.	461.

Temetési énekek	BAL	JUG	REF/ 48
Menj el a te nyugalmadba	300.	317.	413.
Szomorú a halál	311.	323.	403.
Minden ember csak halandó	312.		405.
Életemnek végső napját	323.		420.
Ó, áldandó Szentháromság	324.	319.	210.
Én Istenem, benned bízom	325.	321.	406.
Hagyjátok el, hív keresztyének	336.	328.	400.
Jer, temessük el a testet	337.	335.	415.
Itt nincs igazi boldogság	338.		407.
Gyarló testünk porrá leszén	339.	334.	417.

Kv/1908-ból átvett énekek	BAL	JUG	REF/ 48
Nem vagyunk mi magunkéi	3.		173.
Szűkölködünk nagy mértékben	5.	17.	172.
Légy csendes szívvel és békével	21.	69.	270.
Seregeknek hatalmas nagy királya	40.		207.
Szívünk vígsággal	62.	109.	325.
Örülj szívem	70.	186.	436.
Lelkem siet hozzád menni	71.		435.
Jaj mely múlik	111.	312.	404.
Utas vagyok e világban	116.		409.
Már elmegyek az örömben	123.	325.	419.
Seregeknek szent Istene	123.	326.	408.
Megáll az Istennek Igéje	129.	20.	171.
Ím nagy Isten, most előtted szívem kitárom	144.	40.	345.
Gondviselő jó Atyám vagy	145.	66.	277.
Idvességünk, váltságunk	162.		442.
Térj magadhoz, drága Sion	166.	172.	394.
Egyedüli reményem	177.	54.	276.
Krisztus, én életemnek	187.	315.	416.

V.3. A XX. század első felének énekgyűjteményeiből átvett énekek

A korábbiakban többször említettük, hogy [REF/48](#) kiformalódásában több okból is nagy szerep jutott [JUG](#)-nak. Nemcsak követendő irányvonalat határozott meg, nemcsak kézbe vehető mintaként szolgált és nemcsak [REF/48](#) szerkezetének alakulására volt hatással, hanem kézenfekvő módon [JUG](#) lett [REF/48](#) új anyagának első forrása is. Az innen átvett énekek három csoportba oszthatók: (1.) a népszerű Hozsánna-típus, (2.) evangélikus gyűjteményekből átvett, többségében korálénekek és (3.) régebbi magyar forrásokból átvett énekek. (Utóbbiak nagy része [ÖD](#) anyagának áttekintésénél már szerepelt, de az [ÖD](#)-ben nem szereplő XVII–XVIII. századi énekek ide kerültek.) Csomasz Tóth Kálmán ugyanezen elvek mentén bővítette [JUG](#)-ból átvehetőnek ítélt anyagot, ezért áttekintésünk most így alakul:

1. református énekeskönyvben először szereplő, belmissziós gyűjteményekből átvett énekek,
2. református énekeskönyvben először szereplő, evangélikus forrásból átvett énekek és
3. elsőként a jugoszláviai énekeskönyvben szereplő felújított és új énekek.

V.3.1 Különböző gyűjteményekből átvett énekek

A XX. század elejének két legnépszerűbb énekgyűjteményéből (*Hozsánna!* és *Hallelujah!*) [REF/48](#) 29 éneke származtatható, melyeknek fele (15) valamilyen változatban [JUG](#)-ban is szerepel.

A [REF/48](#)-ba átvett szövegek az új fordítástól az átdolgozáson, egyszerűbb szövegigazításon keresztül a lehetőleg régi forrásból átvett szöveg többé-kevésbé változatlan átvételéig a lehető legváltozatosabb képet mutatják, melyet a rendelkezésünkre álló adatok alapján³¹⁰ a táblázatban igyekeztünk összefoglalni.

³¹⁰ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 349–393., uő. 1971., valamint [T96](#) forrásjelölései, melyeket Vizi István lelképásztor Csomasz Tóth Kálmán feljegyzései alapján pótol.

A 29 ének értékesebb anyagából ki kell emelnünk a *Krisztus feltámadá* középkori kanció XX. századi felbukkanását mely a *Hozsánna!* gyűjteménynek köszönhetően, **JUG** szerint egyetlen változtatással került át **REF/48**-ba.³¹¹ A legrégebb réteghez tartozik egy Hofgreff-dallam³¹² és az először **REF/48**-ban helyesen közölt Tinódi-ének.³¹³ A későbbiek között találunk példát a dallam lecserélésére,³¹⁴ egy másik népszerű ének³¹⁵ viszont csak jelentős átdolgozással és dallamcserével vált bevehetővé.

Különböző gyűjteményekből átvett énekek

	JUG	REF/48	Magyar forrás	Szöveg ³¹⁶
Siess, keresztyén	292.	161.	HOZS 74.	Tinódi (JUG szövege + 1 vers)
Itt van Isten köztünk		165.	HALL 84.	Thaly Lóránt-CSTK
Krisztus feltámadott	275.	185.	HOZS 210.	JUG
Lelkem drága Jézusa		300	HALL 350.	Áprily Lajos
Ó, jöjjetek, hívek	287.	327.	HOZS 22.	Victor János- CSTK
Az egyháznak a Jézus a fundamentoma		392.	HALL 16.	Varga Gyuláné-CSTK
Ne csüggedj el, kicsiny sereg		393.	DEV 259.	Zábrák Dénes-CSTK
Isten szívéen megpihenve		395.	HALL 81.	Thaly Lóránt-CSTK
Ébredj, bizonyágtévő Lélek		396.	HALL 235.	Varga Gyuláné-(CSTK)
Ó örök hatalmú mennyei szent Isten	289.	402.	HOZS 151.	
Csak vándorút az életem		410.	HALL 232.	Varga Gyuláné-(CSTK)
Tudom, az én Megváltóm él		421.	HOZS 258., Kv/1923 286.sz.	Nyáry Pál - CSTK
Ó, Ábrahám Ura	286.	425.	HOZS 225.	Id. Victor J. – JUG ³¹⁷ –(CSTK)
Vezess, Jézusunk	302.	434.	HALL 282.	Varga Gyuláné-Jug-CSTK
Testvérek, menjünk bátran		455.	HALL 318.	Varga Gyuláné-(CSTK)
Az Isten Bárányára	257.	459.	HALL 21.	Varga Gyuláné-(Jug)-(CSTK)
Amint vagyok, sok bűn alatt	254.	460.	HALL 11.	Vargha Tamás-(CSTK)
Csak vezess, Uram, végig	300.	462.	HOZS 96.	CSTK
Isten élő Lelke jöjj		463.	Újénekek ³¹⁸ 12.sz.	Révészné Váró Margit
Jöjj, királyom, Jézusom		464.	HALL 357.	Podmaniczky Pál
Szelíd szemed, Úr Jézus	295.	465.	HALL 356.	Podmaniczky Pál
Rád tekint már hitem		466.	HOZS 120.	CSTK
Mily jó, ha büntől már szabad	280.	467.	HOZS 145.	Kecskeméthy Ferenc–(CSTK)
Zengd Jézus nevét, zengd világ		468.	HOZS 228.	(Thaly Lóránt) -CSTK
Hinni taníts, Uram		479.	HALL 66.	Thaly Lóránt-(CSTK)
Szent vagy, szent vagy, szent vagy	294.	488.	HOZS 4.	Kecskeméthy Ferenc – JUG .
Örök élet reggele	290.	489.	HALL 306.	Varga Gyuláné-(CSTK)
Fölkelt immár a szép hold		502.	HALL 239.	Varga Gyuláné-(CSTK)
Maradj velem, mert mindjárt este van	276.	511.	HOZS 173.	Áprily Lajos

³¹¹ REF/48 185. sz.

³¹² REF/48 402. sz.

³¹³ REF/48 161. sz.

³¹⁴ REF/48 455. sz.

³¹⁵ **HOZS** 248., **HALL** 387., **BAL** 294., **JUG** 264. után **REF/48** 393. sz.

³¹⁶ A kötőjel átdolgozást jelez. Az eredeti fordító zárójeles neve jelentékeny, de az eredetit alapul vevő átdolgozásra utal, a második zárójeles név csak átigazítást jelez. Teljesen újnak értékelhető szöveg esetén nem jelöltük az eredeti fordítót.

³¹⁷ Nem tudjuk, vajon Árokháty áll-e a Jug-gal jelzett átdolgozások mögött?

³¹⁸ Új énekek. I-II. Bethánia-kiadás. Bp., 1940 [14 négyszólamú ének]

V.3.2. Evangélikus forrásból átvett énekek

1946-ban Schulek Tibor hívta fel Csomasz Tóth Kálmán figyelmét [UZMK](#) és [DEV](#) szövegeire. E két forrásból végül [REF/48](#) 30 éneke (köztük 3 felvidéki és 4 régebbi magyar szöveg illetve dallam) származtatható, melyek kétharmada (19) [JUG](#)-ban is szerepel. A [JUG](#)-ból átvett énekek valóban fontos koráldallamok. Közülük 4-re és [BAL](#) egy Erdélyből vett dallamára [REF/48](#) további énekszövegeket adott, nem egy esetben a korál összövegét.³¹⁹

A táblázatból kiderül, hogy Csomasz Tóth Kálmán igyekezett inkább az evangélikus forrásokat használni és csak ott alakítani, ahol az általa felállított prozódiai elvek megkívánták, hét énekre azonban teljesen új fordítás készült.

Evangélikus forrásból átvett énekek

	JUG	REF/48	Forrás	Szöveg
A bűnből hozzád sietek	19.	179.	DEV 28.	
Már nyugosznak a völgyek	229.	503.	DEV 87.	Sántha Károly-(CSTK)
Forog a szerencse	67.	262.	DEV 365.	
Eltévedtem, mint juh	45.	215.	DEV 321.	
Krisztusom, kívüled	44.	226.	DEV 330.	
Ments meg Uram, engem	338.	364.	DEV 593.	Tárk-Zs /SZVU
Hagyjad az Úr Istenre		265.	DEV 370.	Sántha Károly-(CSTK)
Úr Jézus, hozzád kiáltok		239.	UZMK 428.	UZMK -(Schulek T.)
Dicsérd Istent, keresztyénség		313.	UZMK 35.	UZMK
Teremtő Istenünk		238.	UZMK	Brno, 1798
Jézus, Istennek Báránya		339.	DEV 180.	
Az Úr Isten az én reménységem		275.	Békéscsabai ev. ékv.	Vietorisz József-(Schulek T.)
Ó, Krisztusfő, te zúzott	123.	341.	(DEV 177.)	Áprily Lajos
Ó, maradj kegyelmeddel	137.	200.	DEV 290.	Payr Sándor - Árokháty Béla
Szívem szerint kívánom	308.	401.	UZMK / DEV 553.	UZMK -Payr S-CSTK
Te drága Jézus, mi történt tevéled	125.	340.	DEV 182.	Áprily Lajos
A mi szívünk csak tehozzád	253.	227.	UZMK 240. / DEV 413.	Áts Ferenc-Sántha Károly-(CSTK)
Áldjad én lelkem a dicsőség erős királyát	77.	264.	UZMK 500. / DEV 10.	CSTK
Jézus, én bizodalمام		295.	DEV 213. / UZMK 570. (HOZS 41.)	Sántha Károly-CSTK
Jézus, vígasságom	86.	294.	DEV 404.	Révészné Váró Margit
Jöjj, mondjunk hálaszót	201.	167.	DEV 2.	Áprily Lajos
Kegyes Jézus, itt vagyunk	273.	164.	UZMK 217.	UZMK - JUG -(CSTK)
Ki Istenének átad mindent	65.	274.	DEV 373.	Révészné Váró Margit
Mind jó, amit Isten téssen	282.	271.	UZMK 439. / DEV 376.	Zábrák Dénes- JUG -(CSTK)
Mint Isten akarja, legyen	203.	272.	UZMK 374.	UZMK - JUG -(CSTK)
Urunk Jézus, fordulj hozzánk		166.	UZMK 221. / DEV 291.	(Schulek Tibor)
Istenem, én nagy bűnös ember		223.	UZMK 309.	Payr Sándor-Schulek T.
Jehova csak néked		228.	DEV 11.	Zábrák Dénes-CSTK

³¹⁹ [REF/48](#) számaival: 179 = 166., 325 = 196., 274 = 223., 228 = 296. és 401 = 295. számok. Az első szám a korábban bekerült szöveg, a második pedig [REF/48](#)-ban jelent meg.

Szép tündöklő hajnalcillag		296.	UZMK 391.	UZMK -(CSTK)
Jézusom, ki árva lelkem		295.	DEV 331.	Révészné Váró Margit

V.3.3. Elsőként a jugoszláviai énekeskönyvben szereplő énekek

Az előbbi két csoport megfelelő részein kívül még 14 éneket származtathatunk elsődlegesen [JUG](#)-ból, melyek forrásukat tekintve nagyon vegyes képet mutatnak. A régebbi rétegből való 2 Balassi- és 3 halottas ének. A XVIII. század eddig énekeskönyvben nem szereplő anyagából 3 Losontzi- és 3 Szőnyi Benjámín-szöveg, valamint Maróthi 1774es zsoltárkiadásának egy dallama, a XIX. századból egy erdélyi eredetű ének és az 1912-es Titanic-katasztrófa folytán világhíressé lett *Nearer my God, to Thee* magyar fordítása került e csoportba.

Itt kell kiegészítésül megjegyezni, hogy a katolikus *Szent vagy Uram* énekeskönyvből [REF/48](#)-ba két közvetlen átvételt tudunk regisztrálni.

Elsőként a jugoszláviai énekeskönyvben szereplő felújított és új énekek

	JUG	REF/48	Korábbi forrás
Minden teremtett állatok	16.	160.	Maróthi/1774.
Uram, kegyes indulatomban.	31.	201.	Losontzi István
Bocsásd meg, Úr Isten	46.	220.	
Téged ó Isten, dicsérünk.	208.	243.	Szőnyi, dall. ÁB
Kegyelmes Isten, kinek kezében	76.	261.	Balassa Ist.é
Ő dicsőségnek felkent	90.	292.	Losontzi István
Ő Seregeknek hatalmas Királya	87.	297.	Losontzi István
Kapuk emelkedjete	100.	304.	Szőnyi Benjámín
Az én időm, mint a szép nyár	147.	366.	Szőnyi B., DEV 590
Porok vagyunk, porrá lészünk	320.	412.	Pápai halottas 1841
Megszabadultam már	336.	414.	Debreceni halottas 1791
Uram, majd egyszer feltámadnak	332.	418.	Pápai halottas 1841
Hadd menjek, Istenem	278.	422.	
Istennel járni, lakozni	18.	474.	Kv/1923 9.sz.

Szent vagy Uram katolikus énektárból átvett énekek

	REF/48	Dallam	Szöveg
Jézus, világ Megváltója	342.	CC 1792 / SZVU	CC 1674
Dicsőség mennyben az Istennek	326.	SZVU	Tárk-Zs

V.3.4. Református énekeskönyvben először szereplő énekek

A negyedik fő csoportba 52 éneket soroltunk be. A legrégebbi réteghez az adventi, a nagyheti himnuszok és a *Dies Irae* szekvencia egyszerűsített dallamú változata tartozik. A két himnusz szövegét régi forrásból föl lehetett használni, a szekvencia új szöveget kapott.

További 5 szöveg származik a XVI. századból, 3 a XVII-ből, Ráday Pál 1712-es *Lelki hódolás*-ának 6 éneke is először szerepel református énekeskönyvben. Mint a fenti csoportokban, itt is szinte minden éneknek dallamának és szövegének külön története van, melynek részletezése nem lehet most feladatunk, részletes vizsgálatuk ugyanakkor újabb színekkel gazdagítja [REF/48](#)-ról kialakult képet.

Először szereplő régi énekek

	Szöveg	Dallam
159. Atya, Fiú, Szentlélek, teljes...	KMD 61	
182. Karácsony ünnepében	BG 159. old.	
195. Áldjuk Istent, végével	UZMK 222	BAL 315 más szöveggel
203. Mennybéli Úr Isten	Born	
216. Végtelen irgalmú	Oppenh	
245. Dicséret a Szentháromságnak	Rád	
251. Meghódol lelkem tenéked, nagy Felség	Rád	Dall. vö. ÖD 163. sz.
252. Mennyei seregek, boldog, tiszta lelkek	Balassa Bálint, 148. zsolt.pr	KMD 58. old.
289. Zengj nyelvem ékesen	Rád	
290. Dicsérlek téged	Rád	
302. Ó népeknek Megváltója	Oppenh	Kv
303. Jöjj népek Megváltója	BG alapján	
344. Királyi zászlók lobognak	CC 1792 (CSTK)	melizmatikus gregorián ritmikus kivonatolása
363. Jön a harag napja	Áprily L.	
399. Ímhol vagyok édes Uram	Born	TIN 19–20. old.
411. Nem sokáig tart már	Bork	
431. Úr Isten, kérünk tégedet	Oppenh	
452. Jézus édes emlékezet	Rád	
454. Ez a világ csak baj halma	Bork	
478. Ó, irgalmas Isten	Rád	
484. Mi Atyánk, ó kegyes Isten	Oppenh123	

A csoportba tartozó 52 ének háromötöde (31) külföldi forrásból származik: 14 német, 12 angol forrásból, míg 5 ének a francia reformátusok énekeskönyvéből. Az újonnan készült fordítások Áprily Lajos (11 ének), Papp Ákos (3 ének), R. Berde Mária, valamint Czeglédy Sándor munkái (utóbbiak 1-1 énekkel). Maga Csomasz Tóth Kálmán 7 éneket önállóan fordított, egy ének Papp Ákossal közös munka,³²⁰ Hat énekhez liturgikus szöveget kellett alkalmaznia, végül a középkori eredetű *Media vita*³²¹ szövegét szintén ő maga alkotta a régi magyar fordítások néhány sorának felhasználásával.³²²

A 12 angol eredetű ének közül csak egyikük³²³ szerepel az 1948 előtti tervekben. Egy kivétellel mindegyik³²⁴ a XIX. századi klasszikus-romantikus dallamvilág képviselője, e heterogén repertoárból azonban Csomasz Tóth Kálmán jó érzékkel választotta ki a XIX. századi angolszász himnuszok kegyes keringői és mozgalmi indulói közül a két végtől egyaránt legtávolabb álló dallamokat. Kiegyenlített dallamépítkezés és ritmika, arányos forma, viszonylag kevés ugrás és hangzatfelbontás, fegyelmezettebb dallami és szövegi fordulatok jellemzik a felvett énekeket.

A francia reformátusok énekeskönyvéből vett öt ének közül kettő dallama a késői német korálirodalom termése (343, 512), egy harmadik (472) gyengébb melódiája helyett [REF/48](#) genfi zsoltárt adott, így mindössze két ének képviseli a XIX. századi dallamvilágot.

³²⁰ [Csomasz Tóth, 1971. 130.](#)

³²¹ [REF/48 218. sz.](#)

³²² [Csomasz Tóth, 1971. 121.](#)

³²³ [REF/48 338. sz.](#)

³²⁴ [REF/48 470. sz.](#)

Először szereplő idegen eredetű énekek

	Magyar szöveg forrása	Megjegyzés
168. Ó, Atya Isten, irgalmas nagy Úr	Papp Ákos	
176. Szent, szent, szent a Seregeknek	Liturg-CSTK	
177. Urunk, irgalmazz nekünk	Liturg-CSTK	
178. Dicsőség az Atyának	Liturg-CSTK	
183. Istennek Báránya	Liturg-CSTK	
184. Krisztus, ártatlan Bárány	DEV 174-CSTK	
193. Az Úr Jézus Krisztusnak kegyelme	Liturg-CSTK	
218. Életünknek rendiben	CSTK	Nem magyar forrásból
229. Hű pásztorunk, vezesd a te árva nyájadat	CSTK	Songs of Praise Oxf1931/308
230. Áll a Krisztus szent keresztje	CSTK-Papp Ákos	English Hymnal
234. Jer, kérjük Isten áldott	CSTK	
266. Egek nagy Királya	Papp Ákos	
298. Jer Krisztus népe, nagy vígan	R.Berda M	Ld. ÖD 483.old.
299. Jézus hív, bár zúg, morajlik	Papp Ákos	Evening Prayer
312. Várj ember szíve készen	Czeglédy S.	
328. Jöjjetek Krisztust dicsérni	Áprily L.	
329. Itt állok jászolod felett	CSTK	
338. Lelki próbáimban – korai saját ford.	CSTK	
343. Ó, Krisztus, láttam szenvedésed	Áprily L.	német dall. francia forrásból
356. Felvirradt áldott szép napunk	Áprily L.	
367. Emeljük Jézushoz szemünk	Áprily L.	
397. Ó, Sion, ébredj	CSTK	
398. Úr lesz a Jézus mindenütt	CSTK	
426. Már keresztet vállra vettem	Áprily L.	formai bővítés ABA → AABA
445. Szólsz hozzám, Istenem	Áprily L	francia ref. úrv. bűnvallás éneke
457. Ó, Jézus, árva csendben	Áprily L	
469. Jézus, nyájas és szelíd	CSTK	
470. Úr Jézus, nézz le rám	Áprily L	14. zsoltár parafr.
472. Mennyit zengi a lelki békét	Áprily L	
510. Ó, lelkem szent napsugara	Áprily L	
512. Szólj, szólj hozzám, Uram	Áprily L	német dall. francia forrásból

Végül figyelmet szentelünk még a hat liturgikus jellegű éneknek, mely a szerkesztő eredeti szándéka szerint a megújítandó istentiszteleti liturgia kötött elemeihez kapcsolódott volna.³²⁵ Csomasz Tóth Kálmán másfél éves németországi tartózkodása (1945–46) alatt evangélikus gyülekezeti énekkart is vezetett, így élő kapcsolatba került a templomi liturgiával. Hogy mindez nem volt rá hatástalan, bizonyítják a liturgiával kapcsolatos, korábban már ismertetett megnyilatkozásai, mindenképp pedig őt, feltételezhetően német forrásból³²⁶ átvett liturgikus ének. A hatodik³²⁷ 4x10 szótagos magyar

³²⁵ [Csomasz](#) Tóth, 1971. 101.

³²⁶ [Csomasz](#) Tóth, 1950. 351–352.

³²⁷ [REF/48 193. sz.](#)

dallamra³²⁸ készült szentírási eredetű áldásszövege³²⁹ már a legkorábbi ismert énekeskönyvi tervezetben³³⁰ szerepel.

Az elmaradt liturgiai reform következtében ezek az énekek az éneklési gyakorlat perifériájára szorultak, legtöbbjük mégis helyet talált helyi szokásokba beépülve. Az egyik Agnus-ének³³¹ több gyülekezet úrvacsorai szertartásában szerepel. Ezt a hagyományt Ravasz László teremtette meg Budapest-Kálvin téri lelkipásztorként, mely ott azóta is az úrvacsorai liturgia része. A német és magyar evangélikus gyakorlatból is ismert *Gloria Patri*³³² ugyancsak több, egyénileg kialakított szokásban talált helyet. Gyökössy Endre ígehirdetéseinek rendszeres válaszéneke volt, a Debrecen-nagyerdei templomban több mint két évtizede folyó zenés áhítatok záróéneke, de rendszeres istentiszteleti záróének pl. Budapesten a budafoki református templomban. Az énekes áldás is liturgikus elemmé válhatott, amikor pl. saját hét éves főtí kántori szolgálatom temetésein ez zárta a szertartást. Gárdonyi Zoltán 1979-ben írt tanulmányában a *Sanctus*, *Kyrie* tételekkel együtt a *Gloria Patri*-éneket is református gyakorlatba bevihetetlennek ítélte, ezért elhagyását javasolta.³³³ Gárdonyi véleményét részben el kell fogadnunk. A *Sanctus* és a *Kyrie* valóban nem talált szervesen beilleszthető helyet, de az énekeskönyvben közölt forma önmagában is csonka, ráadásul nem is a legszebb ide kapcsolható dallamváltozatok egyike. A *Sanctus* az úrvacsorai-eucharisztikus liturgia bevezető hálaadó imádságának (*Prefatio*) szerves része, így önállóan, valódi rávezetés nélkül súlytalan, szervetlen elem. A *Kyrie* énekeskönyvi formájából hiányzik a responzórius szerkezet – ez az énekforma viszont a református egyházi éneklés utóbbi 200 esztendejét tekintve önmagában is ismeretlen. A további német forrásokból átvett énekek többsége a klasszikus korálrepertoár törzsanyaga.

---

³²⁸ [REF/48 286. sz.](#)

³²⁹ II. Kor. 13,13.

³³⁰ [Csomasz Tóth, 2003. 32.](#)

³³¹ [REF/48 183. sz.](#)

³³² [REF/48 178. sz.](#)

³³³ Ld: [Gárdonyi.](#)

Összegzés

Az értekezés elején kitűzött cél szerint áttekintvén a református egyházi éneklés két évszázados történetét, igyekeztem rámutatni olyan összefüggésekre és olyan újabb adatokra, melyek Csomasz Tóth Kálmán énekeskönyvének történeti beágyazottságát, megszületésének körülményeit, korhoz kötöttségét és évszázadokat átívelő egyetemességét, a benne rejtőző értékeket és korrigálandó hibáit egyaránt jobban megvilágítják.

A dolgozat arányait és főirányát tekintve nem foglalkozhattam minden fontos kérdéssel. Így kevesebb figyelem jutott a genfi zsoltárokra, melyeket inkább az énekreformra gyakorolt hatásuk vonatkozásában érintettem. Nem szóltam Csomasz Tóth Kálmán és Hendrik Hasper 1948-ban indult levelezéséről, melyet Fekete Csaba nemrégiben publikált,³³⁴ valamint ezzel összefüggésben Gárdonyi Zoltán szerepéről és a zsoltárok dallami kérdéseiről. Az évtizedekre szőnyeg alá söpört diézis-vita másfél évtizede szakmai körökben előkerülhetett és manapság megoldódni, tisztázódni látszik.³³⁵

Nem foglalkoztam az énekeskönyv tipográfiai kérdéseivel, a kiegészítő szövegekkel vagy éppen azok hiányával, az ad notam kérdésekkel, a korrigálandó forrásmegjelölésekkel.

Nem foglalkoztam Csomasz Tóth Kálmán későbbi munkásságával és e területet érintő későbbi felismeréseivel, melyeket egészen a 80-as évek elejéig végig lehet kísérni.³³⁶

Dolgozatomban elsősorban a XVI. századi protestáns gyülekezeti énekkincs újra felfedezésének a történetét igyekeztem nyomon követni. E dallamkincs átfogó feldolgozását kezdte el Csomasz Tóth Kálmán 1943–44-ben az akkor elérhető XVI–XVIII. századi protestáns és – a dallamok közlésében jelentős értékmentő szerepet játszó – katolikus énekeskönyvi források segítségével. Mind ő, mind korábban Ravasz László püspök megfogalmazta az énekeskönyv folyamatos revíziós munkájának szükségességét.³³⁷ A koncepcióban már akkor helyet kapott a további folyamatos munka és az egyházzenei élet megszervezésének szükséges és elképzelt rendje. Az 1950-ben megjelent kézikönyv lapjain³³⁸ is hasonló terveket olvasunk, de ez a munka a XX. század második felében lehetetlenné vált. Csomasz Tóth Kálmán életében nem adatott meg, hogy a próbaénekeskönyvön saját vagy mások megfigyelései, tapasztalatai alapján a szükséges kisebb kiigazításokat végrehajtsa. A budapesti református teológia tanáraként figyelemmel kísérte az énekeskönyv sorsát, tudományos munkáját közben a Magyar Tudományos Akadémián végezhetette tovább. Korábbi kutatásaira épült egyebek között a XVI. századi magyar dallamok gyűjteménye³³⁹ és 1953-ban Bárdos Kornéllal elkezdte a protestáns szertartási könyvek (graduálok) feldolgozását is. Mindezek a munkálatok, de Huszár Gál 1560-as énekeskönyvének felbukkanása sem érintették az 1948-ban létrehozott próbaénekeskönyvet, amely 16 évvel később minden külön átvizsgálás nélkül véglegesítést nyert.

Éppen a próbaénekeskönyv véglegesítésekor írt, közelmúltban nyilvánosságra hozott írásában³⁴⁰ Csomasz Tóth Kálmán félszázadnyi időben határozta meg egy énekeskönyv optimális élettartamát. Ez az idő az 1948-as énekeskönyv életében immár elérkezett.

---

³³⁴ [Fekete Csaba](#), 2003.

³³⁵ Gárdonyi Zoltán első megnyilatkozása még 1944-ben napvilágot látott. (Ld: [Gárdonyi](#), 1944.) Második írásának ([Gárdonyi](#), 1979.) későbbi megjelentetése nyomán születtek meg napjaink zsoltárkiadványai: [SZMA](#), [Goudimel](#), [Bourgeois](#).

³³⁶ [Csomasz Tóth](#), 1983. Ebben könyvben félszáz XVI. századi ének található, melyek hangjegyes formái CSTK megváltozott nézeteit tükrözik. A második kiadás a Kálvin János Társaság gondozásában jelent meg.

³³⁷ Lásd az 1946. novemberi előterjesztésben, valamint [Csomasz Tóth](#), 1950. 333–334. “Az énekeskönyv reformálása tulajdonképpen minden egyházban állandó folyamat kellene legyen. Minden egyházban szükség van egy tudós és kegyeletes bizottság munkájára, amely nem határidőre dolgozik ugyan, de szakadatlanul szűr, selejtez és új énekeket vesz fel.” - részlet a zsinati jegyzőkönyvből. 1940. június 13.

³³⁸ [Csomasz Tóth](#), 1950. 332–334.

³³⁹ [Csomasz Tóth](#), 1958.

³⁴⁰ Csomasz Tóth Kálmán ezzel kapcsolatos feljegyzését Fekete Csaba közölte: in. *Zsoltár* 10 (2003) 67–68.

Ezért ma Csomasz Tóth Kálmán himnológiai örökségének megőrzése és gondozása a nemzeti zenekultúra részét alkotva nem csak a magyar zenetudomány, hanem a református, sőt a XVI. századi énekkincs egyetemességét tekintve mindhárom történelmi egyház közös felelőssége. Ennek során egyrészt tovább kell folytatni a régi magyar egyházi énekkincs kutatását, rendszerezését és további feldolgozását, másrészt a XX. századi énekeskönyveket értékelve ki kell dolgozni e sok tekintetben közös kulturális és konfesszionális örökség jövőbeli megőrzésének és gyakorlati használatának lehetőségeit különösképpen a közös használatot segítő, lehetőség szerint összhangba hozott dallami- és szövegalakokra.

Az 1943-ban ezelőtt elkezdett és 1958-ban a Régi Magyar Dallamok Tára I. kötetében összegzett munkát tovább folytatva és szélesebb alapokra helyezve felekezeti és közös szempontokat figyelembe véve értékelni kell a jelenlegi énekeskönyvek dallami- és szöveganyagát, a különböző régi és újabb források és az újabb eredmények és adatok összevetésével. Felekezeti és közös szempontok szerint fel kell dolgozni a MTA népzenei archívumában és a Néprajzi Múzeum birtokában lévő több ezer magyar népénekfelvételt. A közös magyar örökséget a XVI. századi magyar kanció, a közös protestáns örökséget a XVIII. századi énekeskönyvek anyaga és környezete jelenti, ami mellett több figyelmet kell fordítani a szomszédnépi (szlovák, cseh) kapcsolatokra. Református tekintetben külön említendő még a némileg különvált erdélyi hagyományok vizsgálata, valamint az elmaradt református istentiszteleti reform keretén belül a gyülekezeti- és kóruséneklés szertartási szerepének meghatározása és megteremtése.

FÜGGELÉK

1. táblázat

Az Öreg Debreceni Énekeskönyv és kapcsolatai

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
ÉKES RHYTHMUSU HYMNUSOK, Az Esztendő-t-szakai Innepeknek rendjek szerént								
1.	Új Világosság jelenék, Régi tévely:							+
2.	Áldott Izraelnek Ura: Mert:							
3.	Menyei Ige jelenél, Örök Atyá:							+
4.	Az Idvezítőt régenten Mint:							
5.	Mindeneknek Teremtője, És hív:							
6.	Tsillagoknak alkotója, Híveknek:							
7.	Istentől választott népek, Mindnyá:							
8.	Jövel váltója népeknek, Mútasd:							+
KARATSONRA TARTOZÓK								
9.	Az Atyának országából, E' Világ:							
10.	Telleyes e' széles Világban, Minden:							
11.	A' Nap-tamadattól-fogván, Mind:							
12.	Jer ditsérjük Keresztyének! Nevét a':							
13.	Atya Istentől születött Jépus min:							
VIZKERESZT NAPJÁRA								
14.	Gonosz kegyetlen Héródes:							
BŐJTI NAPOKRA VALÓK								
15.*	Hallgassuk figyelmetesen							
16.	Ditsérjük a' nagy ÚR Istent:							
17.	Nvét a' nagy UR Istennek:							
18.	Szent Igéjét az Istennek Hallgass:							
19.	Hallgass-meg minket Ur Ist: Tek:							
20.	Jépus Kristus mi Megváltónk! Bün:							
NAGY-HETI NAPOKRA								
21.	Oh mi kegyelmes Kristusunk! Ki:							+
NAGY-PÉNTEKRE VALÓK								
22.	Jer hirdessük mi Urunknak nagy:							
23.	Keresztyének vígadozzunk: Mert or:							
24.	Mostan el-jöttek az idők, Mikor:							
HÚSVÉT INNEPIEK								
25.	Fénylik a' Nap fényességgel:							
26.	E' Világnak fényessége, És:							+
27.	Keresztyéneknek serege Hús-vét:							

* Az énekeskönyv tartalomjegyzékében hiányzik

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
28.	Keresztyének most örüljünk, Hús-vét:							
29.	Szenteknek te vagy, Kristus! ékess:							
30.	Jésus Kristus! Istennek egy Fija:							
31.	Örüljünk most mind-nyájan Kereszty:							
32.	URUNK' MENYBE MENETELÉRE Mostani ékes innep-nap, és lelki:							
33.	Jésus Kristus mi Királyunk! Terem:							
34.	PÜNKÖSD INNEPIRE Jövel teremtő Szent Lélek, És:							+
35.	Jövel Szent Lélek UR Isten, Vig:							
36.	Jövel Szent Lélek UR Isten, Ki A:							
37.	SZENT HÁROMSÁG NAPRA Idvez légy édes Jéusunk!							
38.	Oh Teremtő Atya Isten! Ki uralk:							
39.a	Atya, Fiú, Szent Lélek! Készíts:						+	+
39.	Mi Urunk 's édes Atyánk! add nek:							
40.	AZ ISTENNEK TEREMTÉSKORI Hat Napokon lett Dolgairól való HYMNUSOK Felséges Is: meny: földn: URa: És:							
		+	+	+				
41.	Menynek és földnek nemes Terem:	+	+	+				
42.	A' széles Földnek nagy-bölds Terem:							
43.	Oh magas menynek szentséges Is:							
44.	Oh nagy hatalmú Felséges UR Isten!							
45.	Emberi nemnek Teremtő Istene:							
46.	A' Nap reánk felvirradván							
47.	Felséges Is: meny: földn: Ura: Ki:							
48.	HETEDSZAKAI KÖZÖNSÉGES HYMNUSOK Igaz Bíró, nagy UR Isten! Ki áll:							+
49.	Látod Isten szíveinket:							+
50.	Felséges Atya UR Isten!							
51.	Könyörögjünk az Istennek: Kristus:							
52.	Sok nyavalyánkban Atyánk:							+
53.	Mindenkor téged' UR Isten, Mag:							
54.	Atya Istennek edgy Fija! E' Világ:							
55.	Az éjt-szakai setétség, Tévelygő:							
56.	Oh menyeknek fényessége! És:							+
57.	Oh mi szent menyei Atyánk! Tek:							
58.	Jésus Kristus! Egy Mesterünk; Men:							+
59.	Oh mi szent Atyánk! kegyes gondv:							
60.	Oh áldott Atya UR Isten! Ki:							
61.	UR' VATSORÁJAKOR URnak vég' Vatsorájára, És az ő:							+
62.	Szükség meg-tudni mindennek, És:							
63.	Oh idvességes áldozat! Ki meg-nyitád:							

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
64.	TE DEUM LAUDAMUS Téged' Isten! ditsérünk: Téged':							
	A' 'SOLTAROKBOL VALO ISTENI DITSÉRETEK							
65.	Bóldog az olyan ember az Istenb: (Ps. 1.)	+	+	+				
66.	Szent Dávid Király második Ének: (Ps. 2.)							
67.	Zúgódik dül-fül magában e' Világ: (Ps. 2.)							
68.	Szent Dávid Király háboruság: Im: (Ps. 3.)							+
69.	A' szent Dávid ötödik 'Sóltárában: (Ps. 5.)							
70.	Szent Dávid Király bűnei ellen így: (Ps. 6.)	+	+	+				
71.	Számkivetésre Dávid mégyen vala: (Ps. 7.)							+
72.	Régen ó Törvényben, Móis: (Ps. 8.)	+	+	+				
73.	Melly hatalmas a' mi Urunk az Isten: (Ps. 8.)							
74.	Tekints reám, Istenem! Nyavalyámb: (Ps. 10.)							+
75.	Meg-nyomorodván ellenségítől szent: (Ps. 10.)							
76.	Oh UR Isten! tekints hozzánk, Ma: (Ps. 12.)	+	+	+				
77.	Emlékezzél-meg UR Isten! A' mi: (Ps. 12.)	+	+	+				
78.	Szabadíts-meg és tarts-meg Uram Is: (Ps. 12.)							
79.	Szent Dávid Király háboruság: Pan: (Ps. 13.)							
80.	Sokan vagynak most ollyatén emb: (Ps. 14.)							
81.	Örizz-meg engemet, benned biz: (Ps. 16.)							
82.	Gyakorta-való buzgó könyörgést: (Ps. 20.)							
83.	Szent Dávid Próféta Éneklő könyv: (Ps.23.)							+
84.	Az Úr Isten nékem édes táplálóm: (Ps. 23.)							
85.	Mikor Dávid vala keserűségben, Sa: (Ps. 26.)							

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
86.	Oh én két szemeim! ti az URra néz: (Ps. 27.)							+
87.	Mostan hozzád fel-kiáltok Felség: (Ps. 28.)							
88.	Szent Dávid Király az Ist: nagy: (Ps. 29.)							
89.	Dávid prófétának imádkozásáról: (Ps. 30.)	+	+	+				
90.	Benned bízom, Uram Isten! (Ps. 31.)	+	+	+				+
91.	Te benned bízom: Uram Istenem! (Ps. 31.)	+	+	+				
92.	Bóldog az ilyen ember e' Világon: (Ps. 32.)			+				
93.	Sok emberek vagynak e' széles Vil: (Ps. 32.)							
94.	Mindenkoron áldom az és UR: (Ps. 34.)							+
95.	Mikoron Dávid Saul előtt futna: (Ps. 34.)	+		+				
96.	Sok nyilván-való bizonyságokkal: (Ps. 36.)							
97.	Meg-nyomorúlt szegény Keresztyén: (Ps. 37.)							
98.	Nagy bánatban Dávid mikor: (Ps. 38.)	+	+	+				
99.	Mint kívánkozik a' szarvas a' kút-fe: (Ps. 42.)	+		+				
100.	Jóllehet nagy-sokat szólltunk Dávidr: (Ps. 42.)							
101.	Fohászodom hozzád Uram Istenem! (Ps. 42.)							+
102.	Lásd meg, Uram! én ígyen: (Ps. 43.)							
103.	Mikor Sénakerib A' Jérusálemet: (Ps. 46.)							
104.	Erős várunk nekünk az Isten, És: (Ps. 46.)	+	+	+			+	+
105.	Minden népek örülvén tapsoljanak: (Ps. 47.)	+	+	+				
106.	Hogy panaszkodik az hatalmas Is: (Ps.50.)	+	+	+				
107.	UR Isten! irgalmaz nekem, A' te: (Ps. 51.)	+	+	+				
108.	Légy irgalmas, UR Isten! mi-nék: (Ps. 51.)	+	+	+				+
109.	Háborúsága Dávid Királynak: (Ps. 51.)	+	+	+				
110.	Mindenható ÚR Isten! szívünk ret: (Ps. 51.)	+		+				
111.	Ne szállj perbe én-velem, Oh én: (Ps. 51.)				* x	+	+	+

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
112.	Dávid Doëg' gonoszságát hogy: (Ps. 52.)							
113.	UR Isten! kérünk a' te szent Nevedért: (Ps. 54.)							
114.	Menynek és földnek kegyes Ist: (Ps. 54.)							
115.	Mikoron Dávid nagy búsultában: (Ps. 55.)	+						+
116.	Irgalmaz UR Isten! immáron énnék: (Ps. 57.)	+	+	+				+
117.	Saulnak a' Dávidhoz jó szer: (Ps. 63.)							
118.	Meg-hallgassad az én imádságomat: (Ps. 61.)							
119.	Sok jó-téteményin nagyon tsudálk: (Ps. 65.)							
120.	Siess nagy UR Isten! én segítségem: (Ps. 70.)							+
121.	Tsak te reád, Atyám! mindenkor támasz: (Ps. 70.)							
122.	Örök Isten figyelmezzél az én segít: (Ps. 70.)	+	+	+				
123.	UR Isten! légy most mi-velünk: (Ps. 71.)				+			+
124.	Ne hagyj el-esnem, Felséges Isten! (Ps. 71.)							+
125.	Hogy Jérusálemnek drága Templ: (Ps. 74.)							
126.	Sok ínségünkben hozzád kiáltunk: (Ps. 74.)							+
127.	Az Úr Istent magasztalom, Jó-vol: (Ps. 77.)				+			+
128.	Felséges Isten! néked jelentjük mi: (Ps. 79.)	+	+	+				
129.	Uraknak Ura, nagy Isten! Kit tisztel: (Ps. 79.)							
130.	Keresztyéneknek Istene, Te vagy: (Ps. 80.)	+	+	+				
131.	Az ÚR Isten áll minden Biráknak: (Ps. 82.)							
132.	Seregeknek Ura, Felséges Isten! (Ps. 84.)							
133.	A' jó hitü ember szelíd e' Világon: (Ps. 86.)							
134.	A' ki veti segedelmét az Istennek: (Ps. 91.)	+	+	+				
135.	Melly-igen jó az Ur Istent ditséreni (Ps. 92.)							+

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
136.	Mikor szent Dávid kegyetlenek: (Ps. 94.)							
137.	Jer örvendezzünk az UR Istennek: (Ps. 95.)							
138.	Örüljete az Istenben, Szolgálját: (Ps. 100.)							
139.	Ilyen fogadást tön a' szent Dávid: (Ps. 101.)							
140.	A' ki az Istent meg-esmérheti, Jó-té: (Ps. 103.)	+	+	+				
141.	Bóldog az olyan ember ő lelkében: (Ps. 112.)	+	+	+				
142.	Bóldog az férjfiú, ki az Istent féli: (Ps. 112.)	+	+	+				
143.	Keresztyének kik e' földön lakoztok: (Ps. 113.)	+	+	+				
144.	Nagy öröme adaték én lelkemnek: (Ps. 116.)							
145.	Int most minket Dávid Próféta: (Ps. 117.)	+	+	+				
146.	Sok nyomorúság mi életünkben hogy: (Ps. 120.)							
147.	Jer emlékezzünk Keresztyén népek: (Ps. 121.)	+	+	+				
148.	Örül mi szívünk, mikor ezt hallj: (Ps. 122.)				*	+	+	+
149.	Az Izraelnek népe régenten ó Törv: (Ps. 124.)							
150.	A' kik bíznak az Istenben, El-nem: (Ps. 125.)	+	+	+				+
151.	Mindenek meg-hallják, és jól meg-tan: (Ps. 127.)	+	+	+				+
152.	Minden hü Keresztyének meg-hallj: (Ps. 127.)	+	+	+				
153.	Bóldogok azok, kik Istent félik: (Ps. 128.)	+	+	+				
154.	Bűnösök hozzád kiáltunk, ÚR Is: (Ps. 130.)			+				+
155.	Felséges Isten! hozzád kiáltunk: (Ps. 130.)	+	+	+				
156.	Melly-igen jó legyen az egyenesség: (Ps. 133.)	+	+	+				
157.	URnak szolgálái! No ditsérjétek mind: (Ps. 124.)	+	+	+				
158.	Ti Keresztyének! Ditsérjétek Istent: (Ps. 134.)							+

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
159.	Izraelnek meg-szomorodott nemz: (Ps. 137.)							
160.	Hallgasd-meg Atya Isten! a' mi szük: (Ps. 143.)	+	+	+				
161.	Minden állat ditsér UR Isten! tég: (Ps. 144.)							
162.	Nagy hálá-adással magasztallak téged': (Ps. 145.)			+				
163.	Ditsérd az Istent mostan ó én lel: (Ps. 146.)							
164.	Ditsérjed, áldjad, én lelkem az UR: (Ps. 146.)							
165.	Drága dolog az UR Istent ditsérni: (Ps. 147.)							+
166.	Mikoron a' szent Dávid meg-esmér: (Ps. 148.)	+						
167.	Ditsöült helyeken, menyei Par: (Ps. 148.)				x	+		+
INNEPI ÉNEKEK								
ADVENTRE								
168.	A' Keresztyénségben Igaz vallás a':	+	+	+	*			
169.	Az Atya Ur Isten, Adámot hogy:							
170.	Küldé az UR Isten húséges szolg:				*			+
171.	Mi Atyánk Atya Isten! Vezérünk:							
NAGY KARATSONI DITSERETEK								
172.	Kristus Urunknak áldott szület:				*	+	+	+
173.	Angyali sereg Kristus' születésén:							
174.	Az Istennek szent Angyala Meny-ég:				*	+	+	+
175.	Jer ditsérjük e' mai napon a' mi:	+	+	+	*			+
176.	Parantsolá az Augustus Tsászár:				*			
177.	Jer mi ditsérjük, áldjuk, és fel-mag:							
178.	Szent Ézsaiás így ír Kristusnak sz:			+	*			+
179.	Mindnyájan örülünk hü Keresztyén:			+				
180.	Mikor e' széles Világ kárhozatba es:	+	+	+	*			
181.	Ditséretes a' Gyermekek: Ki ez nap':	+	+	+	*			
182.	Ez nap nekünk ditséretes nap: Biz:	+	+	+	*			+
183.	UR Isten veletek, Keresztyének ör:	+	+	+				
184.	Jer mind-nyájan örülünk, És szív:	+	+	+	*			+
185.	Kristus Jésum születék, Atya Isten:	+	+	+				
186.	UR Istennek szent Fija Ez nap' nek:	+						
187.	Jésum! születél idvességünkre, A':				*	+		+
188.	Tellyes szívvel örvendjük, És lélek:				*			
189.	Ma vígadjatok, Kik hívek vagytok:							
190.	Hálát adjunk mindnyájan az UR:	+						
KIS KARATSONI DITSERETEK								
191.	.Ez Esztendőt meg-áldjad: Ez Eszt:				*	+	+	+

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
192.	.Nékünk születék menyei Király:	+	+	+	*			+
193.	.Menyei Király születék, UR Krist:				*			
194.	.Meg-teljesíté az Atya Isten, Szent:							
195.	VÍZ-KERESZTI DITSÉRETEK Gyermek születék Bethlehm: Ez Új:				*			
196.	Gyermek születék Bethl: Örvend:	+						
197.	Dávidnak ő városában Születék:							
198.	Nagy hálát adjunk az Atya Istenn:							+
199.	Mikor Kristus Bethlehemben, Szül:							
200.	Mi ditsérjük e' mai szent napon N:							
201.	VIRAG VASARNAPI DITSERETEK Ditsőség és ditséret Tenéked Meg:							
202.	Örvendezzen már e' Világ, Légyen:				*	+	+	+
203.	KRISTUS' KINT SZENVEDESERŐL VALO DITSÉRETEK Atyának Böltésége, Bizony Istens:				*			
204.	Ditséretet mondjunk ÚR Istennek:							
205.	KYRIE PUERORUM Irgalmazz nekünk UR Isten! Krist:							
206.	Sirasd-meg, ember! bünödöt, Melly:							
207.	A' mi Urunk Jésum Kristus: Mint:							
208.	No földnek minden népei, Égnek dits:							
209.	Paraditsomnak te szép Élő:							+
210.	Tsudálatos nagy böltéség, Hogy:			+				
211.	Magas hegyén im' az Olaj-fáknak:							
212.	Ditsérd lelkem! Istenedet, Ki úgy:					+		
213.	Oh ártatlanság Báránnya! E' Világ:				x	+	+	+
214.	HÚSVETI DITSÉRETEK Örülj és örvendezz Keresztyénekn:							
215.	Kristus ma fel-támada, Ki ért: Mi'bün:	+	+	+				
216.	Kristus már fel-támada, Mi bün: Ó sz:							
217.	Kristus im' fel-támada, Nékünk öröm:	+	+	+				+
218.	Kristust megfeszíték? Kegyetlen:	+	+	+	*			+
219.	Kristus fel-támada igazságunkra:	+	+	+	*			+
220.	Kristus ma fel-támada, Ki ért: Minden:							
221.	Kristus fel-támada, Mi bün: Szent:	+	+	+				
222.	Emlékezzünk ez napon				*	+		
223.	Hála-adásokkal mi énekeljünk Az:	+	+	+				
224.	Kristus ma fel-támada, Mi bün: És kik:	+	+	+				
225.	Oh Jésum, mi Idvezítőnk! Kiben va:				*			+
226.	Fel-támadt a' mi életünk: Vigan:				*	+		+
227.	Ez Húsvét' Innepében: Ez Húsvét:							+
228.	URUNK MENYBE MENETELIRE való DITSÉRETEK Kristus menybe fel-méne, Nék:	+	+	+				
229.	A' Kristus menybe felméne, Nék:	+	+	+		+		+

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
230.	A' Kristus menybe felméne, Min:							
231.	PÜNKÖSTI DITSÉRETEK A' Pünköst innep napján, Tanítvá:							
232.	Pünköst napja bé-telvé, Jérusál:							
233.	A' Pünköstnek jeles napján, Szent Lé:				*	+		+
234.	Régi Pünköstnek idején Jöve Siná:							
235.	Pünköst nap' a' Szent Lélek UR Isten:				*			
236.	A' Szent Léleknek kegyelme, Apost:							
237.	Jövel, Szent Lélek UR Isten! Töl:				*	+	+	+
238.	Jövel, Szent Lélek UR Isten! Lel:	+	+	+	*	+	+	+
239.	E' Pünköst Innepében: E' Pünk:					+	+	+
240.	SZENT HÁROMSÁG NAPI DITSÉRETEK Szent Háromság és tsak egy Istens:							
241.	Imádunk mi téged' Szent Hároms:	+		+				
242.	Jer ditsérjük mindnyájan Urunkat:			+				
243.	Áldott légy örök UR Isten! Ki vagy:	+	+	+				+
244.	INVOCATIOK AZ ATYÁHOZ Hallgass-meg minket nagy UR Ist:	+	+	+				+
245.	Magasztaljuk Keresztyének! az UR:				*			
246.	Keresztyének kik vagyunk jertek:	+	+	+				
247.	Alázatos szívbéli fohászkodással:							
248.	A' FIÚHOZ Járuljunk mi az Istennek szent Fij:					+		+
249.	A' SZENT LELEKHEZ Könyörögjünk az Istennek Szent:	+	+	+		+	+	+
250.	Adj UR Isten! nekünk Szent Lelket:	+						+
251.	Jövel, Szent Lélek Isten! Tarts:	+	+		* x	+		+
252.	A KERESZTYEN TUDOMANYNAK Első Tzikkelyeröl (<i>Catechismusból</i> való) DITSÉRETEK A' MI ATYÁNKROL Mi Atyánk! ki vagy menyégben:	+		+				
253.	Mi kegyes Atyánk! kit vallunk Hit:	+	+	+				+
254.	Hiszek a' menybéli egy Istenben:							+
255.	A' ki akar idvezülni, Életét kell jobb:	+	+	+				
256.	A' TIZ PARATSOLATRÓL Szükség meg-tudnunk idvességnek:	+	+	+				
257.	Oh Izrael, szerető népem! Hallgassad:							
258.	A' KERESZTSÉGRŐL Keresztyén Hitnek egy fundámento:							
259.	AZ ÚR VATSORÁJÁROL Gyakran kellek nekünk Isten:			+				
260.	Jer ditsérjük az Istennek Fiját, A':	+	+	+	*	+		+
261.	Áldott légy Kristus! E' Világ:							

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
262.	Valaki Kristusnak Vatsoráját:	+		+	*			
263.	Emlékezzél UR Isten! híveidről:					+		+
264.	Mindenható ÚR Isten! mi bűnös:	+	+	+	*			+
265.	Én híveim, én szent népim, Aty:				*			
266.	Mondjatok ditséretet Keresztyének:					+	+	+
267.	Menjetek-el UR Kristusnak hív en:							
268.	Menjetek-el békeséggel UR Istennek:							
KÜLÓMB-KÜLÓMB-FÉLE DITSÉRETEK								
269.	El-bémégyünk nagy örömben. Fels:				*	+	+	+
270.	Minden embernek illik ezt meg-tud:	+		+				
271.	Tanúlj-meg te az úton el-men:	+		+				
272.	Emlékezzél, mi történék; Uram! mi:							+
273.	Keserves szívvel Magyar országban:	+	+	+				+
274.	Tekints reánk immár nagy UR Isten!	+	+	+				
275.	Mikor a' 'Sidó nemz: tartatnék Bab:							
276.	Szükség Keresztyéneknek tudakoz:			+				
277.	Hallgasd-meg Jésus Kristus! te:				x			+
278.	Hallgasd-meg mostan, Felséges Is:	+	+	+				
279.	Emlékezzél-meg menybéli Isten!	+	+	+				
280.	Buzgó szívből te fíjaid, kegyes Aty:	+	+	+				
281.	Kegyelmezz-meg nekünk nagy UR:	+	+	+				+
282.	Nagy Ur Isten! ne hagyj minket:			+				
283.	Vedd-el, UR Isten! rólunk haragod:			+	x			+
284.	Atya ÚR Isten! menybéli Terem:							
285.	Hajtsd-meg UR Isten! kegyes füleid:							
286.	Könyörgünk néked Istennel Fija:							
287.	Hatalmas Isten! könyörgünk, Sz:							+
288.	Oh menyői nagy boldogság! Te vagy:				*			
289.	Hallgasd-meg UR Isten! mi beszéd:							
REGGELI DITSÉRETEK								
VASÁRNAP REGGELRE								
290.	Adjunk hálát mind-nyájan az Atya:	+	+	+		+	+	+
291.	Hála-adásunkban rólad emlekez:	+	+	+				+
292.	Mindenható Felséges Atya UR Is:							
KÖZÖNSÉGES: REGG: DITSÉRETEK								
293.	Jésus Kristus! Szép fényes hajnal:				* x	+		+
294.	Hálát adunk néked mindenható irg:							
295.	Tenéked Uram! hálát adok, Hozzám:					+	+	
296.	Szívem' meg-aláztván, te hozzád mégy:					+	+	+
297.	Ditsérlek Uram! Téged', hogy az el:				* x			+
298.	Hálát adunk néked menyői Aty:					+	+	+
299.	Menyői Atyánk, UR Isten! Nék:							
300.	Magasztallak én téged', Isten! egeknek:				x	+	+	+
301.	Nagy hálá-adással magasztaljad Ist:							
302.	Mi szent Atyánk, ki lakozol menyég:					+	+	+

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
303.	REGGEL 's ESTVE énekelhetni Hálát adok néked menybéli Isten:			+		+	+	+
304.	ESTVELI DITSERETEK Kristus! Ki vagy Nap és világ: Min:				* x	+	+	+
305.	Kristus! Ki vagy Nap és világ, Meny:							
306.	Néked, menyei Atyánk! hálát ad:					+	+	+
307.	Maradj velünk mi Kristusunk! Mert:							
308.	Jésus Kristus, mi kegyelmes Hadn:							+
309.	A' mi Mesterünk minket arra int:			+				
310.	Oh én lelkem! ditsérjed Istenedet:							
311.	Jésus Kristus! Szentek' reménye:					+		+
312.	ETEL ELŐTT VALÓ DITSERET Hozzád kiáltásunkat hallgasd-meg:							
313.	ETEL UTAN VALÓ DITSERETEK Adjunk hálát az URnak, mert érd:			+	* x	+	+	+
314.	Engem igazgat az egeknek Ura:							
315.	KÖZÖNSEGES DITSERETEK Szent vagy örökké Atya UR Isten!				x	+	+	+
316.	Mostan UR Isten! hozzád kiáltunk:							
317.	Oh melly igen rövid volt lám e' Világ:			+				
318.	Gyarló emberekkel feddözik az Is:							
319.	A' mely embernek jó hiti vagyon:			+				
320.	Követi vala népnek soksága Krist:				*			+
321.	Istenünkhöz fohászkodván, Kö:							
322.	Hogy panaszkodik az Anya-szent:							+
323.	Menybéli nagy Isten! hozzád kiál:							
324.	Segítségül hívjuk a' menybéli Ist:			+				
325.	Semmit ne bánkódjál Kristus' szent:			+				+
326.	Nézz mi reánk, UR Isten! kegyelm:							
327.	Kérlek és intlek mostan tégedet, A':	+	+					
328.	Atya Isten! tarts-meg minket, És:	+	+	+				
329.	Oh mint keseregnek most a' Ker:			+				
330.	Menynek és földnek nemes terem:							
331.	Felséges Is: meny: föld: URa: És:							
332.	Tsak te benned Uram Isten! vagyon:	+	+	+				
333.	Hálát adunk tenéked örök Isten:	+	+	+				
334.	Ébredjél-fel Világ bűneidből:							+
335.	Hallgass-meg minket Ur Ist: Tek:							
336.	Bizodalmunk Krisztus által Istenben:							
337.	Aldott az ÚR Isten örökké meny:							
338.	Adjunk hálákat az Atya Istennek:							+
339.	Ditséret legyen Istennek, Atya: Fi:							
340.	Meg-bántunk Isten! szüntelen tégedet:							
341.	Téged' UR Isten! mi Keresztyén:				x	+		+
342.	Mire bánkodom, oh te én szívem:				*	+	+	+
343.	Isten, hívek' kö-sziklája, Kinek:							

<u>ÖD</u>	Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>KKÉ</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
BIZONYOS ALKALMATOSSÁGOKRA VALÓ ÉNEKEK								
344.	Kegyess Jéssus! én imádságomra Hajtsd:					+	+	+
345.	Én Istenem! Sok 's nagy bűnem:					+	+	+
346.	Jövel, légy velünk UR Isten! Seg:				*			+
347.	Tekints reánk UR Isten! Nagy ke:							
348.	Mi Urunk Jéssus Kristusnak, Szer:							
349.	Kegyelmes Meg-váltó irgalmas:							
350.	Mi kegyess Atyánk! böltességnek:				*			+
351.	Kezdetben hogy Isten Ádámot:							
352.	Istenem Uram néked hálát adok:							
353.	Tekints reánk UR Isten! Mi nyomó:							
354.	Könyörögjünk az Istennek, Mint:							
355.	Vasár-nap' Reggelre ADJUTORIUM URam Isten! siess Minket Meg-segí:				*	+		+
356.	AZON NAPRA Dellyestre Istennek szent Fija, A' te segítség:					+		
357.	Hétkö-nap' Reggelre Könyörülj rajtunk, UR Isten:					+		+
358.	Dellyestre Ha te meg-nem tartasz, Uram Is:					+		+
359.	Minden Időkori INVOCATIOK Szent UR Isten! Szent UR Isten!				*			
360.	Tévelygünk, mint a' juhok: Tévely:							
361.	Adj békeséget ÚR Isten!	+	+	+	*			+
362.	LITANIA MAJOR UR ISTEN! Irgalmazz nekünk!							

Itt következnek külön címlappal a genfi zsoltárok, majd azt követően számozatlan sorrendben az alábbi énekek:

Az énekek címe a tartalomjegyzék szerint	<u>HG</u> 1560	<u>V</u> 1566	<u>SZG</u> 1569	<u>Kké</u> 1766 * Mar 1774 x	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>REF</u> 1948
Emeld-fel szíved'						+	+
Uram botsássad-el				x		+	+
ÚR ISTEN! melly' sokan vagnak							
Meg-hagytad nekünk UR Isten!							+
Hallgasd-meg UR Isten! kéresemet							
Oh én lelke! Ditsérjed Istenedet							
Örül az én szívem az URban							
Magasztalja az én szívem							
Mennybéli Felséges Isten!				x		+	+

2. táblázat

A Benedek-énekeskönyv tartalma és kapcsolatai

Szöveg szerző / forrás:		<u>BEN</u>	<u>BAL</u>	<u>REF</u>
Kálmán Farkas CSTK	DICSÉRETEK:			
	A közönséges éneklést kezdő versek			
	Vasárnap reggel			
	Uram Isten! siess	1.		151.
<i>Földvári József</i>	Szent Isten noha néked	2.	2.	152.
<i>Lengyel József</i>	Ó mely boldog ember az, Ki	3.	3.	153.
<i>Diószegi Sámuel</i>	Ur Isten! Kész az én szívem / Noha	4.		
	Vasárnap délután			
<i>Lengyel József</i>	Ur Jézus! mely igen drága	1.	4.	154.
<i>Földvári József</i>	Óh Úr Isten, légy közöttünk	2.	5.	155.
	Istennek szent Fia!	3.		
	Köznapi reggel			
	Könyörülj rajtunk Ur Isten!	1.		157.
<i>Lengyel József</i>	Ur Isten! mi sok szükséget	2.	12.	156.
<i>Lengyel József</i>	Ez új reggel arra serkent	3.		
<i>Lengyel József</i>	A töredelmes szívet	4.	18.	180.
<i>Diószegi Sámuel</i>	E szent házban megállottunk	5.		
	Köznapi délután			
	Ha te meg nem tartasz	1.		158.
<i>Lengyel József</i>	Ur Isten! téged	2.	16.	169.
<i>Földvári József</i>	Jövel, ó áldott Szentlélek!	3.	17.	170.
	Új esztendőre való énekek			
<i>Lengyel József</i>	Az Urnak jóvoltá.	1.	39.	283.
<i>Keresztesi József</i>	Örök Isten! kinek esztendők	2.	40.	285.
<i>Bátori István</i>	Oh természetnek alkotója	3.		
<i>Balog Mózes</i>	Áldjuk a nagy Isten jóságát	4.		284.
	Ez esztendőt megáldjad	5.	21.	190.
<i>Budai Ézsaiás</i>	Ez esztendőt áldással	6.		191.
	Virág vasárnapi énekek			
<i>Horváth Ádám</i>	A nagy Király jön	7.	42.	331.
	Örvendezzen már e világ	8.	43.	330.
	Nagy héti és különösen nagy pénteki énekek			
<i>Horváth Ádám</i>	Jézusom! Imádjuk szent nevedet	9.		332.
<i>Szilágyi Mihály</i>	Adjunk hálákat Istenünknek	10.		
<i>Szilágyi Mihály</i>	Minden népek hirdessétek	11.		
<i>Keresztesi József</i>	Jézus Krisztus! Isten fia!	12.		
	Nagy pénteki énekek			
<i>Lengyel József</i>	Buzdítsd fel, Uram! lelkemet	13.	46.	333.
<i>Keresztesi József</i>	Jézus! Ki értünk emberré lettél	14.		
<i>Nagy István</i>	Oh Isten! ki a törődött	15.	47.	334.
	Dicsérd lelkem Istenedet	16.		336.
	Oh ártatlanság Báránya!	17.	48.	335.
	Úr Jézus feltámadásakor énekek			
<i>Keresztesi József</i>	Oh Úr Jézus első gondunk	18.		

• [Csomasz](#) Tóth, 1950. 349–393. alapján

Szöveg szerző / forrás:

Kálmán Farkas
CSTK

Lengyel József

Horváth Ádám

Lengyel József

Bátori István

Szönyi Benjámin

Szilágyi Mihály

Budai Ézsaiás

Lengyel József

Keresztesi József

Keresztesi József

Bátori István

Horváth Ádám

Keresztesi József

Lengyel József

Nagy István

Horváth Ádám

Nádaskai András

Szűcs György

Kérészi Ábrahám

Lengyel József

Kérészi Ábrahám

Szilágyi Bálint

Lácza József

Keresztesi József

Lukács István

Nagy István

Lengyel József

Keresztesi József

Lukács István

Nagy István

Horváth Ádám

Horváth Ádám

Szönyi Benjámin

Lácza József

DICSÉRETEK:

[BEN](#)

[BAL](#)

[REF](#)

Jézus! ki a sírban valál

19.

52.

347.

Győzedelem! Győzedelem!

20.

Mély gyászba borult a természet

21.

54.

355.

Örvendezetek egek!

22.

55.

348.

Jézus meghalt bűneinkért

23.

349.

Légy áldott kegyelmes Istenünk!

24.

Emlékezzünk e napon

25.

351.

Feltámadt a mi életünk

26.

350.

Ez Husvét innepében / Örvendjünk

27.

23.

187.

Ez Husvét innep napja

28.

E Husvét innepében / Dicsérjük

29.

186.

**Úr Jézus menybemenete emlékezetére való
énekek**

Vedd el jutalmadat

30.

61.

361.

Ur Jézus! aki felséggel

31.

60.

359.

Nagy Isten egek királya!

32.

Jézus elvégezvén dolgát

33.

Szent egek! minden boldogok

34.

360.

A Krisztus mennybe / Nékünk

35.

358.

A Krisztus mennybe felméne / Atyjának

36.

Pünkösti énekek

Jövel, szent Lélek Ur Isten! Töltsd

37.

63.

370.

Tenéked mondunk dicséretet

38.

Áldott szent Lélek reánk szállj

39.

Oh áldott szent Lélek!

40.

65.

376.

Jézus! az ígéretet

41.

375.

A Pünköstnek jeles napján

42.

374.

Jövel szent Lélek Ur Isten! Lelkünknek

43.

69.

368.

Oh szent Lélek hívek böles tanítója

44.

Szent Lélek! végy környül

45.

67.

377.

A békeség tanácsának

46.

E Pünköst innepében / Zeng

47.

26.

189.

E Pünkösöd ünnepében / Dicsérjük

48.

27.

188.

O Isten bölcseségének

49.

Álmélkodással csudáljuk

50.

71.

305.

Kegyes lelkek! az Urat dicsérjétek

51.

72.

306.

Dicséretet mond nyelve mindennek

52.

73.

307.

Szent Isten! Megáll a mit te mondassz

53.

Igaz Isten, ígéretedben

54.

75.

308.

Karátsoni énekek

E világot, bár ez bünt tett

55.

322.

Magasztaljuk kegyelmed

56.

Keresztyének! jertek magasztaljátok

57.

Dicsőség a magas mennyekben

58.

78.

323.

Örvendjétek keresztyének!

59.

79.

324.

Dicsőség mennyben az erős Istennek!

60.

Hogy eljött az idő teljessége

61.

80.

321.

Az Isten annyira szerette

62.

Krisztus Urunknak áldott születésén

63.

81.

315.

Az Istennek szent anygala

64.

82.

316.

Jézus születél idvességünkre

65.

314.

Szöveg szerző / forrás:		<u>BEN</u>	<u>BAL</u>	<u>REF</u>
Kálmán Farkas CSTK	DICSÉRETEK:			
	Vasárnap reggeli énekek			
Lengyel József	Imádandó Isten!	66.	85.	247.
Franz Kleist ford: Lengyel József	A csillagos égnek seregei	67.	86.	248.
Franz Kleist ford: Lengyel József	Nagy az Ur, ki fényes házát	68.	87.	249.
Horváth Ádám	Isten! a roppant egeknek	69.		
	Adjunk hálát mindnyájan	70.	89.	378.
	Járuljunk mi az Istennek szent	71.		287.
	Könyörögjünk az Istennek	72.	90.	372.
	Jövel, Szent Lélek Isten!	73.		368.
	Im bé jöttünk nagy örömmel	74.	7.	162.
	Örül mi szívünk	75.	8.	163.
	Szent vagy örökké Atya Ur Isten!	76.	91.	241.
Szentgyörgyi József	Isten kezét mutatja	77.	92.	253.
	Vasárnap déleesti énekek			
Lengyel József	Adj hálát lelkem a főbölcseiségnek	78.		
Keresztesi József	Oh minden jóknak kútfeje	79.		
	Katechismusi énekek			
Lengyel József	Főboldogságom tartom én ebben	80.	105.	202.
	Meghagytad nekünk	81.		211.
Lengyel József	Jó és igaz, óh Szenteknek Szente!	82.		
Szentgyörgyi József	Atyám! Ki felhozod a te napodat	83.		
Lengyel József	Tökéletes volt minden tekintetben	84.	108.	209.
Lengyel József	Én nem perlek, És nem merlek	85.	109.	212.
Lengyel József	Szívemen fekszik terhes adósságom	86.		
Lengyel József	Jézus! téged magasztalunk	87.		
Lengyel József	Uram! a te igéd nekem	88.	112.	231.
Lengyel József	Oh láthatatlan mennyei Felség!	89.		
Lengyel József	Atya Ur Isten rólad vallást tészek	90.	114.	219.
Lengyel József	Dicsérjük hálaadással	91.	115.	250.
Szentgyörgyi József	Lelkem álmélkodva örvend	92.		
Christian Gellert ford: Komádi Nagy Mihály	Istenre bizom magamat	93.	116.	269.
Lengyel József	Jézus! örömet érzek szívembe	94.		
	Krisztus! felkent fejedelem!	95.		
Keresztesi József	Ur Krisztus! ki vigasságnak	96.		
Keresztesi József	Ur Jézus Krisztus! bár meg nem	97.		
Keresztesi József	Nagy öröme szolgál szívünknek	98.		
Keresztesi József	Oh Ur Jézus! áldással	99.		
Keresztesi József	Oh Jézus, ki a váltság munkáját	100.		
Keresztesi József	Jézusunk holt teste	101.		
Keresztesi József	Oh Ur Jézus, egeknek nagy királya	102.		
Keresztesi József	Oh Jézus! ki már megdicsőültél	103.		
Keresztesi József	Megzendül nyelve közöttünk mindennek	104.		
Keresztesi József	Ur Isten! tőlünk végy dicséretet	105.		
Keresztesi József	Mely nagy vidámsággal	106.		
Losontzi István	Teljes az oly embernek boldogsága	107.	130.	424.
Losontzi István	Lelkünk hozzád kívánczik	108.	131.	435.
Losontzi István	Az övéinek az Ur megtartója	109.	132.	
Losontzi István	Ur Jézus! idvesség fejedelme!	110.	133.	430.

Szöveg szerző / forrás:

Kálmán Farkas
CSTK

DICSÉRETEK:

BEN

BAL

REF

Losontzi István

Áldjuk szüntelen kegyes Istenünket

111.

Losontzi István

Oh Jézus! mi idvességünk!

112.

135.

437.

Losontzi István

Hívek! Ébredjetek

113.

Losontzi István

Föggondja légyen mindennek

114.

137.

Losontzi István

Istennek választott népe

115.

138.

Losontzi István

Uram! téged tisztelünk

116.

139.

Losontzi István

Hozzád kiáltunk mi Istenünk!

117.

Losontzi István

Lelkünknek ez teljes indulatja

118.

Losontzi István

Taníts meg, Uram! szent törvényedre

119.

Losontzi István

Tisztelünk Uram! nagy félelemmel

120.

Losontzi István

Őrizd meg Uram! bennünket, kérünk

121.

Losontzi István

Próbáld meg Uram! próbáld szívünket

122.

Losontzi István

Szent igéd, Uram! nekünk lámpásunk

123.

Nagy István

Élők Istene! tégedet Mennyire

124.

Nagy István

A szüzesség az a legdrágább kincs

125.

Nagy István

Mely boldog a ki jól és igazán él

126.

Fazekas Mihály

Oh mely nagy az oly ember boldogsága

127.

Nagy István

A nyelv csuda alkotása

128.

Nagy István

Szent Isten! rémuléssel eltelünk

129.

Nagy István

Oh könyörgést meghallgató.

130.

153.

480.

Nagy István

Oh felséges Úr! egek királya!

131.

Nagy István

Oh Isten! kinek szentséged

132.

Lukács István

Magasztaljuk az Ur Istent

133.

Lukács István

Szent vagy Uram! szent! akaratod szent!

134.

Lukács István

Világnak Ura, bölcs teremője

135.

Lukács István

Halld meg Uram! esedezésünket.

136.

159.

Mennybéli felséges Isten!

137.

160.

483.

Köznap reggeli énekek

Németi Mihály

Hálát adunk néked mindenható irgalmas

138.

494.

Tenéked, Uram! hálát adok.

139.

162.

493.

Szivem megalázzván te hozzád

140.

163.

486.

Hálát adok néked mennybéli Isten!

141.

164.

495.

Hálát adunk néked mennyei

142.

165.

496.

Nagy hálaadással magasztallak téged

143.

Mi szent Atyánk! ki lakozol

144.

166.

497.

Jézus Krisztus! szép fényes hajnal

145.

485.

Magasztallak én téged, Isten!

146.

167.

487.

Ki hívta az éjszakát elő

147.

168.

498.

Lengyel József

Oh Isten! ki e reggellel

148.

Kovács József

Elmult az éjnek homálya

149.

Kovács József

Oh Isten! a nap fáklyája

150.

Keresztesi József

Ur Isten! a nap felköltével

151.

Keresztesi József

Megújult testtel és erővel

152.

173.

499.

Szentgyörgyi József

Köznap estveli énekek

Krisztus! ki vagy nap és világ

153.

181.

500.

Oh én lelkem! dicsérjed Istenedet!

154.

Néked mennyei Atyánk! hálát

155.

182.

507.

Jézus Krisztus! szentek reménye

156.

506.

Étel után való ének

Lengyel József

Adjunk hálát az Urnak, mert

157.

183.

501.

Ne jöjjön addig szememre álom

158.

184.

509.

Szöveg szerző / forrás:		BEN	BAL	REF
Kálmán Farkas <i>CSTK</i>	DICSÉRETEK:			
Szentgyörgyi József	Téged Ur Isten! dicsérünk	159.		
<i>Szentgyörgyi József</i>	A nap immár elenyészett	160.	186.	
Kovács József	Adjunk hálát megtartó Istenünknek!	161.	187.	505.
	Bűnbocsánatért való énekek			
	Ne szállj perbe énvelem	162.	194.	205.
	Én Istenem! sok nagy bűnöm	163.	195.	206.
Keresztesi József	Uram! bűneink soksága	164.	196.	208.
	Úr vacsorájakor mondandó énekek			
	Emlékezzél Ur Isten! híveidről	165.		379.
Ismeretlen	Hallgasd meg, Ur Isten! kérésemet	166.		
Losontzi István	Jer! lássuk az Úr keresztyét	167.	205.	440.
Lengyel József	Hallottuk Jézus miképen hívogatsz	168.	206.	438.
Keresztesi József	Oh irgalmas Isten!	169.		
Zámbori(?) Ferenc	Zeng nyelvünk a te dicséreteddel Jézus!	170.		
	Áldott légy Krisztus e világnak Ura	171.		
	Jer dicsérjük az Istennek fiát	172.		286.
	Kegyes Jézus én imádságomra	173.	207.	441.
	Úr vacsorája után mondandó énekek			
Szentgyörgyi Kemény János	Uram! bocsásd el népedet békével	174.	210.	446.
Nagy Ferenc	Áldás dicsőség tenéked, Isten!	175.		
	Mondjatok dicséretet, Keresztyének!	176.	211.	196.
	Uram bocsássad el Szolgádat	177.	212.	247.
	Déleesti órák			
Keresztesi József	Hirdetvén az Ur halálát! Uram!	178.	213.	448.
	Tavaszi énekek			
	Dicsóült helyeken	179.	245.	278.
Gál András	Örvendezzünk a nagy Istennek!	180.		
Beregszászi Pál	Emeljétek fel szíveteket	181.		
Beregszászi Pál	Oh Isten! ki úgy igazgatod	182.		
Keresztesi József	Az Urnak szavára a hidegek már	183.		
	Nyári és aratáskori énekek			
Tóth István (?)	Oh világosságoknak Atyja!	184.		
Lengyel József	Vígak e föld lakosai	185.	248.	279.
Keresztesi József	Adjunk hálákat az Istennek, Ki osztogatja	186.		
	Szűk termés idején			
Gál András	Uram! hatalmat mutogatja	187.		
	Szűk termés és drágaság idején			
Beregszászi Pál	Szent Isten! a te nagy jóságod	188.		
Földvári József	Ne búslakodjál óh te én lelkem!	189.		
	Mire bánkódol óh te én szívem!	190.	260.	
	Őszi és szüreti énekek			
Keresztesi József	A föld kebele Tárháza Istennek	191.		267.
Lengyel József	Bölcs az Ur, egyszersmind kegyes	192.		
Gál András	Oh isteni nagy bölcsesség!	193.		
Bacsó János	Embereknek teremtője	194.	253.	
Nagy Ferenc	Dicséret dicsőség Istennek	195.		
	Szárazságkor mondandó énekek			
Lengyel József	Nincsen kire tekintenünk, Mi Istenünk!	196.		
Keresztesi József	Oh Isten! ki markodban Tartod az időket	197.		
Balog Pál	Hatalmas Felség! rettegünk	198.		
Balog Ábrahám	Mindennémü szükségünkben, Ur Isten!	199.		

Szöveg szerző / forrás:		<u>BEN</u>	<u>BAL</u>	<u>REF</u>
Kálmán Farkas CSTK	DICSÉRETEK:			
	Tekints reánk Ur Isten!	200.		
	Esőért való hálaadás			
Keresztesi József	Uram! ki vagy az eső Atyja	201.		
Balog Pál	Egek dicső teremtője!	202.		
	Hosszas vagy káros esőzésekben mondandó énekek			
Balog Pál	Erős Isten dicsőségnek Királya	203.		
	Oh Uram! rémítő a te kezéd	204.		
Balog Pál	Rettenetes az Urnak búsulása	205.		
	Égi háború után			
Beregszászi Pál	Oh hatalmas egy Istenség!	206.		
	Házi tűz miatt lett romlás után mondandó énekek			
Juhász András	A Teremtőnek szavára	207.		
Juhász András	Oh felséges Ur! kinek birodalmad	208.		
	Égi tűz miatt lett romlás után mondandó énekek			
Juhász András	Oh természet felett való Isteni nagy	209.		
Nagy Ferenc	Az Isten legszentebb valóság	210.		
	Káros árvizek idején mondandó énekek			
Nagy Ferenc	Egyetlenegy segítségünk	211.		
Juhász András	Nagy Isten! ma is mint volt kezdetben	212.		
Juhász András	Haragodnak nagy voltában, Búsultában	213.		
Palócai Pál	Jó Isten! könyörülő Atyánk!	214.		
	Mikor az árvizek megtérnek			
Nádaskai József	Az Ur meghallgatta bennünket	215.		
	Téli időre való énekek			
Beregszászi Pál	Az Ur kebeléből jönnek	216.		
Tóth István	Oh szent Isten! ki az időt	217.		
Gál András	Ugy tetszik halva fekszik a természet	218.		
Keresztesi József	Elmult az ősz, nyár, kikelet	219.	259.	
	Király koronázásakor			
Lengyel József	Ur Isten! te mástól nem vetted	220.		
	Király utolsó tisztességtétele			
Lengyel József	Embernek fia! tekints megdobbanva	221.		
	Birótételkor vagy tisztviselők megujításakor mondandó énekek			
Lengyel József	Te! ki a magos ég seregeit	222.		
Keresztesi József	Áldassék Uram! gondviselésed	223.		
Liszkai Sámuel	Isten! ki az embereket	224.		
	Hadakozás idején mondandó énekek			
Breznai István	Isten! mi erős óltalmunk!	225.		
Keresztesi József	Oh Isten! látod jól, A te sátorodból	226.		
	Ellenségén vett győzedelmkor			
Lengyel József	Zengjen győzedelmi ének	227.		
Keresztesi József	Az Ur Isten áldassék	228.		
	Téged Ur Isten! mi keresztyének	229.		
	Békeség kötéskor			
Keresztesi József	Uram! ki a szomorúságot	230.		
	Békeséget szóla Az Ur, s érte róla	231.		
Liszkai Sámuel	Istenfélő szent keresztyének!	232.		242.

Szöveg szerző / forrás:		BEN	BAL	REF
Kálmán Farkas CSTK	DICSÉRETEK:			
	Templom szenteléskor			
Lengyel József	Nagy Isten! téged az egeknek	233.		
Böszörményi Pál	Uram! áldjuk szent nevedet	234.		
	Prédikátor beállításakor			
Szakács István	Oh Isten! a ki pásztorokat	235.		
	Az esztendő utolsó napján			
Szentgyörgyi József	Ismét egyik esztendeje	236.	278.	280.
Bátori István	Örökkön örökké élő	237.		
Bátori István	Lelkünk, testünk Teremtője!	238.		281.

3. táblázat

A Baltazár-énekeskönyv új énekei

BAL 1921		FEJ 1903 szám	Kv/ 1908 old.	Kv/ 1908 szám
1.	Terólad	156.	1.	I.
6.	Szent buzgósággal		3.	VI.
9.	Téged áldunk	162.	8.	XVI.
10.	Nem vagyunk mi		3.	V.
13.	Alleluja dicsérjétek	217.	129.	2.
14.	Mindenható! Reménnyel	216.	4.	IX.
15.	Tehozzád száll		5.	XI.
20.	Szomorúan sóhajt szívünk	257.	142.	20.
22.	Lelkem nézz a Golgotára	102.	149.	28.
24.	Alleluja, alleluja!	107.	152.	30.
25.	Megdicsőült Krisztusunk	114.		
28.	Drága Advent			
29.	Dicsőség az Istennek	143.	160.	39.
30.	Atya, Fió, Szentlélek	159.	5.	XII.
31.	Szűkölködünk	158.	5.	XIII.
32.	Megáll az Istennek		129.	4.
33.	Hallók Uram		9.	XVIII.
34.	Meghallgatók szent		9.	XX.
37.	Isten áldd meg	332.	184.	67.
38.	Hazádnak rendületlenül			
44.	Hozsánna, hozsánna	95.	146.	25.
49.	Búsan zengnek	103.	46.	LXXIII.
50.	Óh Úr Jézus mennyi bánat	101.	148.	27.
51.	Sirasd meg, sirasd meg	104.	151.	29.
57.	Vessük le már	110.	152.	31.
58.	A Golgotán megszűnt	111.	153.	32.
59.	Győzedelmi		49.	LXXXVI.
62.	Jézusnak, a megdicsőültnek		52.	LXXXIII.
68.	Szent Lélek, óh jövel	124.	156.	35.
76.	Szállj, szállj magasra	138.	158.	37.
77.	Isten, aki népedet	140.		

BAL 1921	FEJ 1903 szám	Kv/ 1908 old.	Kv/ 1908 szám	
83.	A próféták elhallgattak	139.	60.	XCVI.
84.	Szívünk vígsággal	148.	62.	CI.
93.	Minden, aki hív		10.	XXIII.
94.	Mit használ keresztyénségem		11.	XXIV.
95.	Kire nézzünk	191.	14.	XXIX.
96.	Nagy Isten, téged imád	169.	15.	XXX.
97.	Tebenned bízni, óh áldott	192.	18.	XXXIII.
98.	Mindenható leborulva	183.	20.	XXXIV.
99.	Légy csendes szívvel		21.	XXXV.
100.	Mennyben lakó		128.	1.
101.	Örök Isten	174.	131.	7.
102.	Jertek, áldjuk az ég	198.	132.	8.
103.	Óh, mindenütt jelenvaló	180.	133.	9.
104.	Istenemhez száll az ének	195.	134.	10.
161.	Új nap, új hét	218.	23.	XXXIX.
174.	Legelső gondom		24.	XL.
175.	Néked éneklek	231.	25.	XLII.
176.	Feltetszett a nap		27.	XLIV.
177.	Szívem, buzogj hálákat	232.	28.	XLV.
178.	Hála zendül ajkainkról	233.	135.	11.
179.	Íme a nap fénylő fáklyája	235.	136.	12.
180.	Szálljatok fel a tiszta fénybe	234.		
188.	Csendesül a föld határa	247.	138.	15.
189.	Óh, én Uram!	249.	139.	16.
190.	Ne még, ne szállj le	250.	140.	18.
191.	Már az erdők elpihennek	252.		
192.	Maradj velünk, mi Krisztusunk	113.	141.	19.
193.	Hálát adunk, Istenünk		34.	LVII.
197.	Seregeknek hatalmas	263.	40.	LXVI.
198.	Szemeimből bánat könnyei		36.	LX.
199.	Óh, mélységes irgalom	266.	143.	22.
200.	Gondviselő jó Atyám vagy	187.	145.	24.
201.	Ím nagy Isten	268.	144.	23.
202.	Hogyha éltünk vándorútja	211.		
203.	Örülj, szívem		70.	CLV.
204.	Lelkem siet hozzád menni	275.	71.	CLVI.
208.	Megterítve áll előttünk		71.	CLVII.
209.	Idvességünk, váltságunk	273.	162.	42.
214.	Buzdulj mély hálára			
215.	Öröm- s hálaénekléssel		81.	CLXVI.
217.	Édes Atyánk!	321.	164.	45.
218.	Szent hitünkről vallást tettünk	323.	164.	46.
219.	Áldást kérünk, óh nagy Isten	324.	82.	169.*
220.	Halleluja... Iskoláink			
221.	Jertek ifjak s gyermekek!			
222.	Jöjj segítségül		83.	CLXX.
223.	Áldott legyen szent neved		83.	CLXXI.

* Az első részben szerepel arab számmal.

BAL 1921	FEJ 1903 szám	Kv/ 1908 old.	Kv/ 1908 szám
224.			
225.			
226.			
229.	310.	182.	65.
230.	309.	169.	49.
232.			
233.		106.	CCXXI.
234.		104.	CCXI.
235.	317.	181.	64.
236.	313.	165.	47.
237.		166.	48.
238.			
239.			
241.			
247.		86.	CLXXXII.
249.	285.	172.	52.
250.		90.	CLXXXVIII.
251.	287.	173.	53.
254.		91.	CXC.
255.	297.	173.	54.
256.		92.	CXCI.
262.		100.	CCIII.
263.	195.	177.	58.
264.		101.	CCIV.
265.			
267.		96.	CXCV.
268.	294.	179.	60.
272.		98.	CXCVIII.
275.	295.	180.	62.
276.	303.	180.	61.
277.	293.	102.	CCX.
280.		84.	CLXXVIII.
281.	336.	170.	50.
295.		107.	CCXXII.
296.		107.	CCXXIII.
297.		108.	CCXXIV.
298.			
299.		121.	CCXXXVIII
300.			
301.			
303.		109.	CCXXV.
304.		110.	CCXXVII.
307.		111.	CCXXVIII.
308.		114.	CCXXX.
310.		112.	CCXXIX.
317.			
318.		187.	69.
319.			

<u>BAL</u> 1921		<u>FEJ</u> 1903 szám	<u>Kv/</u> 1908 old.	<u>Kv/ 1908</u> szám
326.	Utaz vagyok e világban		116.	CCXXXIII.
328.	Az Isten az árvák Atyja		119.	CCXXXVI.
330.	Megdöbönt kebellem állunk		119.	CCXXXVII.
332.	Búcsút vennem		189.	72.
333.	Óh jaj! Gyászos hang		122.	CCXXXIX.
334.	Már elmégyek		123.	CCXL.
335.	Seregeknek szent Istene		123.	CCXLI.
340.	Itt a sírhalmok sorában		126.	CCLXIV.

4. táblázat

A Jugoszláviai énekeskönyv anyaga és kapcsolatai

	<u>BEN</u> 1806	<u>BAL</u> 1921	<u>JUG</u> 1939	1943	<u>REF 1948</u>
Uram Isten, siess	Vr/1. •		1.		151.
Szent Isten, noha néked	Vr/2.	2.	2.	*	152.
Ó, mely boldog ember	Vr/3.	3.	3.	*	153.
Úr Jézus mely igen	Vd/1.	4.	4.	*	154.
Ó, Úr Isten légy	Vd/2.	5.	5.	*	155.
Istennek szent Fia	Vd/3.		6.		
Könyörülj rajtunk	Kr/1.		7.	*	157.
Úr Isten, mi sok	Kr/2.	12.	8.	*	156.
Ez új reggel arra serkent	Kr/3.	11.	9.		
Uram, a töredelmes	Kr/4.	18.	10.	*	180.
Ha te meg nem tartasz	Kd/1.		11.		158.
Úr Isten téged, szívünkben	Kd/2.	16.	12.	*	169.
Jövel, ó áldott	Kd/3.	17.	13.	*	179.
Uram, szent segedelmeddel			14.		
Gyűjtsünk oly kincset	208,5.		15.		175.
Minden teremtett világok			16.		160.
Szűkölködünk nagy		31.	17.	*	172.
Istennel járni, lakozni			18.		474.
A bűnből hozzád sietek			19.		179.
Megáll az Istennek ígéje		32.	20.	*	172.
Jer, áldott vendég	53,4.	74,4.	21.	*	181.
Jer, dicsérjük e mai			22.	*	317.
E húsvét ünnepében, Örvendjünk	27.	23.	23.	*	187.
E húsvét ünnepnapja	28.		24.		
E pünkösd ünnepében, Dicsérjük	48.	27.	25.	*	188.
E pünkösd ünnepében, Zeng	47.	28.	26.		189.
Ez esztendő megáldjad	5.	21.	27.	*	190.
Ez esztendő áldással	6.		28.		191.
Krisztus, ki vagy nap	153.	181.	29.		500.
Dicséret, dicsőség	(179.)	(245.)	30.	*	278,8.
Uram, kegyes indulatomban			31.		201.

• Vr – vasárnap reggel, Vd – vasárnap délután, Kr – köznap reggel, Kd – köznap délután

	BEN 1806	BAL 1921	JUG 1939	1943	REF 1948
Föbaldogságom tartom	80.	105.	32.	*	202.
Boldogok, akik lelki			33.	*	204.
Ne szállj perbe én velem	162.	194.	34.	*	205.
Én Istenem sok nagy	163.	195.	35.	*	206.
Uram, bűneink soksága	164.	196.	36.	*	208.
Tökéletes volt minden	84.	108.	37.	*	209.
Meghagytad nekünk	81.		38.		211.
Én nem perlek és nem	85.	109.	39.	*	212.
Ím, nagy Isten most		201.	40.	*	345.
Mindenható Úr Isten			41.	*	213.
Teljes világ éltében			42.		
Ó, én bűnös, jaj mit			43.		
Kihez folyamodjam kívüled			44.	*	226.
Eltévedtem mint juh			45.	*	215.
Bocsásd meg Úr Isten			46.	*	220.
Bűnösök, hozzád kiáltunk			47.		217.
Ó mennyeknek fényessége			48.		222.
Mint az ellankadott			49.		
Jézus, téged magasztalunk	87.	111.	50.	*	
Uram, a te igéd nekem	88.	112.	51.	*	231.
Emlékezzél, Úr Isten	165.		52.	*	379.
Hiszek egy Istenben			53.	*	
Egyedüli reményem		263.	54.	*	276.
Szent vagy örökké	76.	91.	55.	*	241.
Ó, láthatatlan mennyei	89.	113.	56.		
Ó, mi szent Atyánk			57.		
Téged, Úr Isten, mi	229.		58.	*	242.
Imádandó Isten, e széles	66.	85.	59.	*	247.
A csillagos égnek seregei	67.	86.	60.		248.
Isten, a roppant egeknek	69.	88.	61.		
Isten kezét mutatja	77.	92.	62.		253.
Dicsérjük hálaadással	91.	115.	63.	*	268.
Istenre bízom magamat	93.	116.	64.	*	269.
Ki dolgát csak az Úrra			65.	*	274.
Gondviselő jó Atyám		200.	66.	*	277.
Forog a szerencse			67.	*	262.
Dicsértessék Uram			68.	*	
Légy csendes szívvel		99.	69.	*	270.
Elbágyadt lelkeknek			70.	*	
Gondviselő édesatyám			71.	*	
Mire bánkódsz ó te én	190.	260.	72.	*	267.
Ne búslakodjál, ó te én	189.	261.	73.		
Szent Dávid próféta			74.	*	260.
Mikor Dávid nagy			75.	*	263.
Kegyelmes Isten, kinek			76.	*	261.
Áldjuk a nagy Királyt			77.	*	264.
Mely igen jó az Úr Istent			78.	*	255.
Jer dicsérjük az Istennek	172.		79.	*	286.
Jézus, örömet érzek	94.	117.	80.	*	
Járuljunk mi, az Istennek	71.		81.	*	287.
Minden e földön csak			82.	*	

	BEN 1806	BAL 1921	JUG 1939	1943	REF 1948
Krisztus, felkent fejedelem	95.	118.	83.	*	
Úr Krisztus ki igazságnak	96.	119.	84.		
Úr Isten, mely sokan			85.		
Jézus, életemnek öröme			86.		294.
Ó, seregeknek hatalmas			87.		297.
Atyaistennek egy fia			88.		
Ó, mi kegyelmes			89.		291.
Ó, dicsőségnek felkent			90.		292.
Ó Isten bölcsességének	49.	70.	91.	*	
Álmélkodással csodáljuk	50.	71.	92.	*	305.
Kegyes lelkek, az Urat	51.	72.	93.	*	306.
Dicséretet mond nyelve	52.	73.	94.	*	307.
Igaz Isten, ígéretedben	54.	75.	95.	*	308.
Új világosság jelenék			96.	*	301.
Küldé az Úr Isten			97.	*	310.
Jöjj, népek Megváltója			98.	*	303.
Áldott az élet Istene			99.		
Kapuk emelkedjete			100.		304.
Magasztalja az én szívem			101.	*	
Szent Ézsaiás így ír			102.	*	311.
Az Istennek szent angyala	64.	82.	103.	*	316.
Krisztus Urunknak áldott	63.	81.	104.	*	315.
Hogy eljött az idő	61.	80.	105.	*	321.
Dicsőség a magas	58.	78.	106.	*	323.
Örvendjete keresztyének	59.	79.	107.	*	324.
Jézus, születél	65.		108.	*	314.
Szívünk vígsággal ma		84.	109.	*	325.
Uram, bocsássad el	177.	212.	110.	*	447.
Jer, mindnyájan örüljünk			111.		318.
Kezdetben volt az Ige			112.		318.
Ó, te felséges dicsőség			113.		
A nagy Király jön	7.	42.	114.	*	331.
Örvendezzen már e világ	8.	43.	115.	*	330.
Minden népek hirdesséte	11.	45.	116.		
Jézus Krisztus, Isten fia	12.		117.		
Buzdítsd fel Uram lelkemet	13.	46.	118.	*	
Ó, Isten, ki a törődött	15.	47.	119.	*	334.
Ó, ártatlanság báránya	17.	48.	120.	*	335.
Dicsérd lelkem Istenedet	16.		121.	*	336.
Paradicsomnak te szép			122.		337.
Ó, vérző drága szent fej			123.	*	341.
Ó, Úr Jézus áldassál	99.	122.	124.		
Ó, drága Jézus, ugyan			125.	*	340.
Győzhetetlen én köszálom		284.	126.	*	246.
Ó, Úr Jézus első gondunk	18.		127.		
Jézus, ki a sírban valál	19.	52.	128.	*	347.
Örvendezzete egek	22.	55.	129.	*	348.
Jézus megholt bűneinkért	23.		130.		349.
Emlékezzünk ez napon	25.		131.	*	351.
Feltámadt a mi életünk	26.		132.	*	350.
Krisztus ma feltámoda			133.	*	

	BEN 1806	BAL 1921	JUG 1939	1943	REF 1948
Krisztus feltámadá			134.	*	353.
Jézus én bizodalمام			135.		357.
Mely nagy vidámsággal	106.	129.	136.		
Ó, maradj kegyelmeddel			137.	*	200.
Maradj velünk, mi... Mert már			138.		
A Krisztust megfeszíték			139.	*	354.
A Krisztus élet nékem			140.		
Vedd el jutalmadat	30.	61.	141.	*	361.
Úr Jézus, aki felséggel	31.	60.	142.		359.
Szent egek, minden	34.		143.		360.
A Krisztus mennybe	35.		144.	*	358.
Jézus Krisztus, mi királyunk			145.		365.
E világnak fényessége			146.		288.
Az én időm, mint a			147.	*	366.
Ó, te édes Jézus, ki			148.		
Ó, miként fogadjalak, Világ			149.		
Jövel Szentlélek Úr Isten, Töltsd	37.	63.	150.	*	370.
Tenéked mondunk	38.		151.		
Áldott Szentlélek	39.	64.	152.	*	
Ó, áldott Szentlélek, ki	40.	65.	153.	*	376.
Jézus, az ígéréstet ím	41.		154.		675.
Jövel Szentlélek Úr Isten, Lelkünknek	43.	69.	155.	*	369.
Szentlélek, végy körül	45.	67.	156.	*	377.
Könyörögjünk az Istennek	72.	90.	157.	*	372.
Jövel Szentlélek Isten	73.		158.	*	368.
Jézus, Krisztus egy			159.		371.
Adjunk hálát mindnyájan	70.	89.	160.	*	378.
Ím bėjöttünk nagy	74.	7.	161.	*	162.
Örülj mi szívünk	75.	8.	162.	*	163.
Ó, minden jóknak	79.	216.	163.	*	
Mondjatok dicséretet	176.	211.	164.	*	196.
Én híveim, én szent népem			165.		
Jézus Krisztus mi kegyelmes			166.	*	381.
Semmit ne bánkódjál			167.	*	380.
Hatalmas Isten			168.	*	456.
Öröködbe Uram, pogányok			169.		
Ó, seregeknek Istene			170.		
Erős várunk nekünk az		236.	171.	*	390.
Térj magadhoz, drága		237.	172.	*	394.
Ó, mely boldog az oly	107.	130.	173.		424.
Lelkem hozzád kíván	103.	131.	174.	*	427.
Az Úr énnékem hűséges	109.	132.	175.	*	429.
Úr Jézus idvesség	110.	120.	176.	*	430.
Ó, örök Isten ki Atyánk		235.	177.	*	
Az Atya, Fiú, Szentlélek Istennek nevében			178.		
Áldjad én lelkem felséges	111.	134.	179.		433.
Ó Jézus, mi idvességünk	112.	135.	180.	*	437.
Hallgasd meg Úr Isten	166.		181.	*	

	BEN 1806	BAL 1921	JUG 1939	1943	REF 1948
Hallottuk Jézus, miképpen	168.	206.	182.		438.
Ó, én lelkem, dicsérjed			183.		
Én lelkem, ébredj fel	113.	136.	184.		439.
Jer, lássuk az Úr	167.	205.	185.	*	440.
Örülj szívem, vígadj		203.	186.	*	436.
Kegyves Jézus én imádságomra	173.	207.	187.	*	441.
Lelkem adj dolgot	114.	137.	188.		443.
Uram, bocsásd el népedet	174.	210.	189.	*	446.
Hirdetvén az Úr halálát	178.	213.	190.	*	448.
Ó Istennek választott	115.	138.	191.	*	444.
Uram, Téged tisztellek	116.	139.	192.	*	449.
Hozzád kiáltok én Istenem	117.	140.	193.	*	453.
Emeld fel szíved			194.	*	473.
Kérjetelek és megadatik		285.	195.	*	475.
Ó, könyörgést	130.	153.	196.	*	480.
Ó. felséges Úr, egek	131.	154.	197.		481.
Halld meg Uram	136.	159.	198.	*	477.
Mennybéli felséges Isten	137.	160.	199.	*	483.
Mi Atyánk, ki vagy			200.		
Jer, dicsérjük Istent			201.		167.
Örül az én szívem az			202.		
Mind jó, amit Isten			203.		272.
Bár hitemért szenvednem			204.		
Uram, szekerünkre szállj			205.		
Boldog aki akarsz lenni			206.	*	
Bár zordonnak látszik			207.		
Téged ó Isten			208.	*	243.
Elmúlt az éjnek homálya	149.	170.	209.	*	
Nagy hálaadással	143.		210.	*	
Hálát adunk néked, mindenható	138.		211.		
Tenéked Uram, hálát	139.	162.	212.	*	494.
Szívem megalázzván	140.	163.	213.	*	486.
Hálát adok néked	141.	164.	214.	*	495.
Hálát adunk Néked, mennyei	142.	165.	215.	*	496.
Mi szent Atyánk, ki lakozol	144.	166.	216.	*	497.
Jézus Krisztus, szép	145.		217.	*	385.
Magasztallak én Téged	146.	167.	218.	*	487.
Ki hívta az éjszakát elő	147.	168.	219.		498.
Ó, Isten, ki e reggellel	148.	169.	220.		
Megújult testtel és erővel	152.	173.	221.		499.
Adjunk hálát az Úrnak	157.	183.	222.	*	501.
Krisztus, ki vagy nap	153.	181.	223.	*	
Ne jöjjön addig szememre	158.	184.	224.	*	509.
A nap immár elenyészett	160.	186.	225.	*	504.
Adjunk hálát megtartó	161.	187.	226.	*	505.
Jézus Krisztus, szentek	156.		227.	*	506.
Leszáll az alkony árnya			228.		
Már nyugszanak az erdők			229.	*	503.
Örvendezzünk a nagy	180.		230.		
Az Úrnak szavára a	183.		231.		

	BEN 1806	BAL 1921	JUG 1939	1943	REF 1948
Haragodnak nagy voltában	213.		232.		
Jó Isten, könyörülő	214.		233.		
Az Úr meghallgata	215.	273.	234.		
Vígak e föld lakosai	185.	248.	235.	*	279.
Tekints reánk, Úr Isten	200.	266.	236.		
Uram, ki vagy az eső	201.	270.	237.		
Rettenetes az Úrnak	205.	274.	238.		
Embereknek teremtője	194.	253.	239.	*	
Elmúlt az ősz, nyár	219.	259.	240.	*	
Mi kegyes Atyánk			241.	*	432.
Nagy Isten, téged az	233.	231.	242.		
Ó, Isten, aki pásztorokat	235.	227.	243.		
Az Úrnak jóvolta	1.	39.	244.	*	283.
Örök Isten, kinek	2.	40.	245.	*	285.
Áldjuk a nagy Isten	4.		246.		284.
Ismét egyik esztendeje	236.	278.	247.		280.
Örökkön-örökké élő	237.	279.	248.	*	
Lelkünk, testünk teremtője	238.		249.		281.
Dicsőült helyeken	179.	245.	250.	*	278.
Aki értem megnyíltál		282.	251.		458.
Ameddig Jézus él			252.		
A mi szívünk Téged			253.	*	227.
Amint vagyok, sok bűn			254.		460.
Az áldott orvos közeleg		287.	255.		
Az Úr csodásan működik			256.	*	
Az Úr szent Báránnyára			257.	*	459.
Az Úr szeretete által			258.		
Áldjad az Urat, magasztald			259.		
Bár bűn és kín gyötör		292.	260.		461.
Bár veszély jön rád			261.		
Boldog idő, áldott idő			262.		
Buzdulj szívem szeretetre			263.		
El ne csüggedj, te kis		294.	264.	*	
El ne hagyjuk a Bibliát		283.	265.	*	
Fel barátim, drága Jézus		288.	266.	*	471.
Fel, mert eljő az éjjel			267.		
Felfelé repül a lélek		291.	268.		
Fenn a kéklő ég felett			269.	*	
Halleluja! – Dicsérjétek		13.	270.		
Ha megtérni szándékozol			271.		
Hozzád jövök, ó			272.		
Kegyes Jézus, itt vagyunk			273.		164.
Két kezünket összetéve			274.		
Krisztus feltámadott			275.	*	185.
Maradj velem az alkony			276.	*	511.
Meghallám Jézus szent			277.		
Megyek már ó Uram			278.		422.
Mennyben lakó én		100.	279.		
Mily jó a bűntől ha			280.		467.
Mindig velem Uram			281.		
Mint Isten akarja, legyen			282.		271.

	BEN 1806	BAL 1921	JUG 1939	1943	REF 1948
Mi Urunk és jó Atyánk			283.		
Nagy vagy, te Isten			284.		
Nem tűnő sóhajt			285.		
Ó, Ábrahám Ura			286.		425.
Ó, jöjjetek hívők és			287.	*	327.
Ó, miként fogadjalak, Mint			288.		
Örök, nagyhatalmú			289.	*	402.
Örök élet reggele			290.		489.
Örök Isten, ínségünkben			291.		
Siess keresztyén			292.	*	161.
Szent szeretet, imádlak			293.		
Szent vagy, szent vagy			294.	*	488.
Szelíd szemed, Úr Jézus			295.	*	465.
Szólít a Jézus, bízd rá		290.	296.	*	
Tehozzád szól énekem			297.		
Testvér, bátran állj a			298.		
Te vagy napvilágom			299.		
Te vezess, Jézus, engem			300.		462.
Uram, áldjuk szent	234.		301.		
Vezess Jézusunk			302.		434.
Zengjen hálaének		286.	303.		
Végtelen irgalmú			304.	*	
Csalárd színnel fénylő		309.	305.	*	
Vigyázz halálodra		314.	306.	*	
Eljött időm végórája			307.		
Szívem szerint kívánom			308.	*	401.
Örülj lelkem, teljes szívből			309.		
Mint a rózsza, melyet sért		303.	310.		
Immár eljött az óra		331.	311.		
Jaj, mely hamar múlik		307.	312.	*	404.
A fájdalmak éles nyilai		322.	313.	*	
E mulandó világban		315.	314.	*	
Krisztus, én életemnek		318.	315.	*	416.
Végső órám már el			316.		
Menj el a te nyugalmadba		300.	317.	*	413.
Ó, boldog, ki jó órába			318.		
Ó, áldandó Szentháromság		324.	319.	*	210.
Porok vagyunk, porrá			320.		412.
Én Istenem, benned		325.	321.	*	406.
E világ mióta fennáll		310.	322.	*	
Szomorú a halál a gyarló		311.	323.	*	403.
Búcsút vennem, el kell		332.	324.	*	
Már elmégyek az örömbé		334.	325.	*	419.
Seregeknek szent Istene		335.	326.	*	408.
Dicsérjétek, ti gyermekek			327.	*	
Hagyjátok el hív			328.		400.
Zokog a keserves szüle			329.		
Halld meg lélek, mert		313.	330.	*	
Immár gyarló testem			331.	*	
Uram egyszer majd			332.		418.
Már oda térek			333.		

	BEN 1806	BAL 1921	JUG 1939	1943	REF 1948
Gyarló lestünk porrá		339.	334.	*	417.
Jer, tessük el a testet		337.	335.	*	415.
Megszabadultam már én			336.		414.
A nap eljő nagy haraggal			337.		
Ments meg Uram, engem			338.	*	364.
Isten velünk, viszontlátásra			339.		
Maradj velünk, mi... Feltámadott		192.	340.	*	

5. táblázat

Az 1948-as énekeskönyv tartalma

151.	Uram Isten, siess	189.	E Pünkösöd ünnepében zeng
152.	Szent Isten, noha néked	190.	Ez esztendőt megáldjad (Batth.G.)
153.	Ó mely boldog ember az	191.	Ez esztendőt áldással
154.	Úr Jézus, mely igen drága	192.	Adj békességet, Úr Isten
155.	Ó Úr Isten, légy közöttünk	193.	Az Úr Jézus Krisztusnak kegyelme
156.	Úr Isten, mi sok szükségét	194.	Tartsd meg e gyülekezetnek
157.	Könyörülj rajtunk Úr Isten	195.	Áldjuk Istent, végével
158.	Ha te meg nem tartasz	196.	Mondjatok dicséretet
159.	Atya, Afiú, Szentlélek, teljes...	197.	Hálaadásunkban
160.	Minden teremtett állatok	198.	Ti keresztyének, dicsérjétek Istent
161.	Siess, keresztyén	199.	Adjunk hálákat
162.	Ím bėjöttünk nagy örömben	200.	Ó, maradj kegyelmeddel
163.	Örvend mi szívünk	201.	Uram, kegyes indulatomban.
164.	Kegyes Jézus, itt vagyunk	202.	Fő boldogságom tartom én ebben
165.	Itt van Isten köztünk	203.	Mennybéli Úr Isten
166.	Urunk Jézus, fordulj hozzánk	204.	Boldogok, akik lelki szegények
167.	Jöjj, mondjunk hálaszót	205.	Ne szállj perbe énvelem
168.	Ó, Atya Isten, irgalmas nagy Úr	206.	Én Istenem! Sok nagy bűnöm
169.	Úr Isten, téged	207.	Seregeknek hatalmas nagy királya
170.	Jövel, ó áldott Szentlélek	208.	Uram, bűneink soksága
171.	Megáll az Istennek Igéje	209.	Tökéletes volt
172.	Szűkölködünk nagy mértékben	210.	Ó, áldandó Szentháromság
173.	Nem vagyunk mi magunkéi	211.	Meghagytad nekünk
174.	Atya, Fiú, Szentlélek	212.	Én nem perlek, én nem merlek
175.	Gyűjtsünk oly kincset	213.	Mindenható Úr Isten
176.	Szent, szent, szent a Seregeknek	214.	Sok nyavalyánkban
177.	Urunk, irgalmazz nekünk	215.	Eltévedtem, mint juh
178.	Dicsőség az Atyának	216.	Végtelen irgalmú
179.	A bűnből hozzád sietek	217.	Bűnösök hozzád kiáltunk
180.	A töredelmes szívet	218.	Életünknek rendiben
181.	Jer áldott vendég	219.	Atya Úr Isten, könyörülj rajtam
182.	Karácsony ünnepében	220.	Bocsásd meg, Úr Isten
183.	Istennek Báránya	221.	Légy irgalmas
184.	Krisztus, ártatlan Bárány	222.	Ó mennyeknek
185.	Krisztus feltámadott	223.	Istenem, én nagy bűnös ember
186.	E Húsvét ünnepében dicsérjük	224.	Kegyelmezz meg
187.	E húsvét ünnepében (Budai É.)	225.	Nagy hálát adjunk az Atya Istennek
188.	E Pünkösöd ünnepében (Batth.G.)	226.	Krisztusom, kívüled

227. A mi szívünk csak tehozzád
 228. Jehova csak néked
 229. Hú pásztorunk, vezesd
 230. Áll a Krisztus szent keresztje
 231. Uram, a te igéd nekem
 232. Hiszek a mennybéli egy Istenben
 233. Úr Isten, te tarts meg minket
 234. Jer, kérjük Isten áldott
 235. Hallgass meg minket
 236. Mindenek meghallják
 237. Reménységemben hívlak
 238. Teremtő Istenünk
 239. Úr Jézus, hozzád kiáltok
 240. Ó, én két szemeim
 241. Szent vagy örökké, Atya Úr Isten
 242. Téged, Úr Isten, mi keresztyének
 243. Téged ó Isten, dicsérünk.
 244. Áldott légy örök Úr Isten
 245. Dicséret a Szentháromságnak
 246. Adj Úr Isten nekünk Szentlelket
 247. Imádandó Isten
 248. A csillagos égnek
 249. Nagy az Úr, ki fényes házát
 250. Atya Úr Isten
 251. Meghódol lelkem
 252. Mennyei seregek
 253. Isten kezét mutatja
 254. Mindenkoron áldom az én Uramat
 255. Mely igen jó az Úr Istent dicsérni
 256. Irgalmazz, Úr Isten
 257. Ne hagyj elesnem, felséges Isten
 258. Fohászodom hozzád
 259. Benned bíztam Uram Isten
 260. Szent Dávid próféta.
 261. Kegyelmes Isten, kinek kezében
 262. Forog a szerencse
 263. Mikoron Dávid
 264. Áldjad én lelkem
 265. Hagyjad az Úr Istenre
 266. Egek nagy Királya
 267. Mire bánkódom, ó, te, én szívem
 268. Dicsérjük hálaadással
 269. Istenre bízom magamat
 270. Légy csendes szívvel és békével
 271. Mint Isten akarja, legyen
 272. Mind jó, amit Isten térszen
 273. Az Úr Istent magasztalom
 274. Ki Istenének átad mindent
 275. Az Úr Isten az én reménységem
 276. Egyedüli reményem
 277. Gondviselő jó Atyám vagy
 278. Dicsőült helyeken
 279. Vigak e föld lakosai
 280. Ismét egyik esztendeje
 281. Lelkünk, testünk teremtője
 282. Nekünk születék mennyei király
 283. Az Úrnak jóvolta.
 284. Áldjuk a nagy Isten jóságát
 285. Örök Isten, kinek esztendőik
 286. Jer, dicsérjük az Istennek Fiát
 287. Járuljunk mi az Istennek szent
 288. E világnak fényessége
 289. Zengj nyelvem ékesen
 290. Dicsérlek téged
 291. Ó mi kegyelmes Krisztusunk
 292. Ó dicsőségnek felkent
 293. Jézus, ó mi Idvezítőnk
 294. Jézus, vígasságom
 295. Jézusom, ki árva lelkem
 296. Szép tündöklő hajnalcsillag
 297. Ó Seregeknek hatalmas Királya
 298. Jer Krisztus népe, nagy vígan
 299. Jézus hív, bár zúg, morajlik
 300. Lelkem drága Jézusa
 301. Új világosság jelenék
 302. Ó népeknek Megváltója
 303. Jöjj népek Megváltója
 304. Kapuk emelkedjete
 305. Álmélkodással csudáljuk
 306. Kegyes lelkek, az Urat dicsérjétek
 307. Dicséretet mond nyelve mindennek
 308. Igaz Isten, ígéretedben
 309. Mennyei Ige jelenél
 310. Küldé az Úr Isten
 311. Szent Ézsaiás így ír
 312. Várj ember szíve készen
 313. Dicsérd Istent, keresztyénség
 314. Jézus, születél idvességünkre
 315. Krisztus Urunknak áldott
 316. Az Istennek szent angyala
 317. Jer, dicsérjük e szent napon
 317. Jer, mindnyájan örülünk
 319. Kezdetben volt az Ige
 320. Ez nap nekünk dicséretes nap
 321. Hogy eljött az időnek teljessége
 322. E világot, bár ez bünt tett
 323. Dicsőség a magas mennyekben
 324. Örvendjete, keresztyének
 325. Szívünk vígsággal
 326. Dicsőség mennyben az Istennek
 327. Ó, jöjjetek, hívek
 328. Jöjjetek Krisztust dicsérni
 329. Itt állok jászolod felett
 330. Örvendezzen már e világ
 331. A nagy Király jön
 332. Jézusom, imádjuk
 333. Buzdítsd fel Uram lelkemet
 334. Ó Isten, ki a törődött
 335. Ó, ártatlanság Báránya
 336. Dicsérd lelkem Istenedet

337. Paradicsomnak te szép élő fája
338. Lelki próbáimban
339. Jézus, Istennek Báránya
340. Te drága Jézus, mi történt tevéled
341. Ó, Krisztusfő, te zúzott
342. Jézus, világ Megváltója
343. Ó, Krisztus, láttam szenvedésed
344. Királyi zászlók lobognak
345. Ím nagy Isten, most előtted
346. Győzhetetlen én köszálom
347. Jézus, ki a sírban valál
348. Örvendeztetek egek
349. Jézus meghalt bűneinkért
350. Feltámadt a mi életünk
351. Emlékezzünk ez napon
352. Krisztus ím feltámadta
353. Krisztus feltámadta
354. A Krisztust megfeszíték
355. Mély gyászba borult a természet
356. Felvirradt áldott szép napunk
357. Jézus, én bizodalمام
358. A Krisztus mennybe felméne
359. Úr Jézus, aki felséggel
360. Szent egek, minden boldogok
361. Vedd el jutalmadat
362. Ébredjél fel világ bűneidből
363. Jön a harag napja
364. Ments meg Uram, engem
365. Jézus Krisztus, mi királyunk
366. Az én időm, mint a szép nyár
367. Emeljük Jézushoz szemünk
368. Jövel, Szentlélek Isten
369. Jövel, Szentlélek... , Lelkünknek
370. Jövel, Szentlélek... Töltsd bé
371. Jézus Krisztus, egy Mesterünk
372. Könyörögjünk az Istennek
373. Jövel, teremtő Szentlélek
374. A Pünkösdnek jeles napján
375. Jézus az ígéretet
376. Ó áldott Szentlélek.
377. Szentlélek, végy körül
378. Adjunk hálát mindnyájan
379. Emlékezzél, Úr Isten, híveidről
380. Semmit ne bánkódjál
381. Jézus Krisztus, mi kegyelmes
382. Hogy panaszkodik
383. Könyörgünk néked, ó Isten Fia
384. Sok ínségünkben
385. Keserves szívvel
386. Emlékezzél, mi történék
387. Úr Isten, légy most mivelünk
388. Hallgasd meg, Jézus Krisztus
389. Jövel, légy velünk Úr Isten
390. Erős vár a mi Istenünk
391. Vedd el Úr Isten, rólunk haragodat
392. Az egyháznak a Jézus
393. Ne csüggedj el, kicsiny sereg
394. Térj magadhoz, drága Sion
395. Isten szívéen megpihene
396. Ébredj, bizonyágtévő Lélek
397. Ó, Sion, ébredj
398. Úr lesz a Jézus mindenütt
399. Imhol vagyok édes Uram
400. Hagyjátok el, hív keresztyének
401. Szívem szerint kívánom
402. Ó örök nagy hatalmú
403. Szomorú a halál
404. Jaj mely múlik
405. Minden ember csak halandó
406. Én Istenem, benned bízom
407. Itt nincs igazi boldogság
408. Seregeknek szent Istene
409. Utas vagyok e világban
410. Csak vándorút az életem
411. Nem sokáig tart már
412. Porok vagyunk, porrá lészünk
413. Menj el a te nyugalmadba
414. Megszabadultam már
415. Jer, temessük el a testet
416. Krisztus, én életemnek
417. Gyarló testünk porrá lészen
418. Uram, majd egyszer feltámadnak
419. Már elmégyek az örömbé
420. Életemnek végső napját
421. Tudom, az én Megváltóm él
422. Hadd menjek, Istenem
423. Akik bíznak az Úr Istenben
424. Ó mely boldog
425. Ó, Ábrahám Ura
426. Már keresztem vállra vettem
427. Lelkem hozzád kíván menni
428. Látod Úr Isten szívünket
429. Az Úr énnékem (Az övéinek)
430. Úr Jézus idvesség fejedelme
431. Úr Isten, kérünk tégedet
432. Mi kegyes Atyánk, bölcsességnek
433. Áldjad én lelkem felséges Uradat
434. Vezess, Jézusunk
435. Lelkem siet hozzád menni
436. Örülj szívem
437. Ó Jézus, mi idvességünk.
438. Hallottuk Jézus
439. Én lelkem, ébredj fel
440. Jer lássuk az Úr keresztyét
441. Kegyes Jézus, én imádságomra
442. Idvességünk, váltságunk
443. Lelkem adj dolgot
444. Ó Istennek választott kedves népe
445. Szólsz hozzám, Istenem
446. Uram, bocsásd el népedet

447. Uram, bocsássad el szolgádat
 448. Hirdetvén az Úr halálát
 449. Uram, téged tisztellek
 450. Drága dolog az Úr Istent dicsérni
 451. Száma nincsen Uram
 452. Jézus édes emlékezet
 453. Hozzád kiáltok, én Istenem
 454. Ez a világ csak baj halma
 455. Testvérek, menjünk bátran
 456. Hatalmas Isten, könyörgünk.
 457. Ó, Jézus, árva csendben
 458. Aki értem megnyíltál
 459. Az Isten Bárányára
 460. Amint vagyok, sok bűn alatt
 461. Bár bűn és kín gyötör
 462. Csak vezess, Uram, végig
 463. Isten élő Lelke jöjj
 464. Jöjj, királyom, Jézusom
 465. Szelíd szemed, Úr Jézus
 466. Rád tekint már hitem
 467. Mily jó, ha büntől már szabad
 468. Zengd Jézus nevét, zengd világ
 469. Jézus, nyájas és szelíd
 470. Úr Jézus, nézz le rám
 471. Fel, barátim
 472. Mennyit zengi a lelki békét
 473. Emeld fel szíved
 474. Istennel jární, lakozni
 475. Imádkozzatok és buzgón kérjétek
 476. Siess nagy Úr Isten
 477. Halld meg Uram esedezésünket.
 478. Ó, irgalmas Isten
 479. Hinni taníts, Uram
 480. Ó könyörgést meghallgató.
 481. Ó felséges Úr, egek királya
 482. Mi kegyes Atyánk, kit vallunk
 483. Mennybéli felséges Isten
 484. Mi Atyánk, ó kegyes Isten
 485. Jézus Krisztus, szép fényes hajnal
 486. Szívem megalázzván tehozzád
 487. Magasztallak én téged
 488. Szent vagy, szent vagy, szent vagy
 489. Örök élet reggele
 490. Igaz Bíró, nagy Úr Isten
 491. A nap immár felvirradván
 492. Felséges Atya Úr Isten
 493. Dicsérlek Uram, téged
 494. Tenéked Uram hálát adok.
 495. Hálát adok néked, mennybéli Isten
 496. Hálát adunk néked mennyei
 497. Mi szent Atyánk, ki lakozol
 498. Ki hívta az éjszakát elő
 499. Megújult testtel és erővel
 500. Krisztus, ki vagy nap és világ
 501. Adjunk hálát az Úrnak
 502. Fölkelt immár a szép hold
 503. Már nyugosznak a völgyek
 504. A nap immár elenyészett
 505. Adjunk hálát megtartó Istenünknek
 506. Jézus Krisztus, szentek reménye
 507. Néked, mennyei Atyánk hálát
 508. Nagy hálát adjunk kegyes Atyánk
 509. Ne jöjjön addig szememre álom
 510. Ó, lelkem szent napsugara
 511. Maradj velem, mert
 512. Szólj, szólj hozzám, Uram

6. táblázat

Énekeskönyvek szerkezeti összehasonlítása

ÖREG DEBRECENI 1778	BENEDEK MIHÁLY SZERK. 1806	BALTAZÁR DEZSŐ SZERK. 1921	JUGOSZLÁVIAI 1939	REFORMÁTUS 1948
Himnuszok (1-64.)				
Zsoltárparafrázisok (65-167.)	Genfi zsoltárok (I-CL.)	Genfi zsoltárok (I-CL.)	Genfi zsoltárok (I-CL.)	Genfi zsoltárok (1-150.)
	Kezdő énekek (Invocatiók) (1-4., 1-3., 1-5., 1-3.)	Kezdő és záró énekek (1-38.)	Fohászokodások (1-30.)	Fohászokodások (151- 200.) Kezdő és gyülekező énekek 151-170. Igehirdetés előtti énekek 171-178. Ünnepi fohászokodások 181-191. Záró énekek 192-200.
Ünnepi dicséreték (168-243.) 76 ének	Ünnepi énekek (1-65.)	Ünnepi énekek (39-84.)		
Invokációk (244-248.)				
	Vasárnapi énekek (66-79.)	Vasárnapi énekek (85-104.)		
Katekizmusi énekek (249-268.)	Katekizmusi énekek (80-137.)	Katekizmusi énekek (106-160.)	Hítvalló énekek 31-33.	Hítvalló dicséreték és lelki énekek (201-512.) Az egyetlen vígasztalásról 201- 204.
Egyéb dicséreték (269-289.)	Köznapi énekek (138-161.)	Köznapi énekek (161-193.)		
	Bűnbánati énekek (162-164.)	Bűnbánati énekek (194-202.)	Az ember nyomorúságáról (Bűnbánat) 34-48.	Az ember nyomorúságáról 205- 223.
			Az ember megváltásáról 49-50.	Az ember megváltásáról 224- 230.

ÖREG DEBRECENI 1778	BENEDEK MIHÁLY SZERK. 1806	BALTAZÁR DEZSŐ SZERK. 1921	JUGOSZLÁVIAI 1939	REFORMÁTUS 1948
			Az igaz hit 51-58.	Az igaz hitről 231-240. A Szentháromságról 241-246.
			Az Atya Istenről 59-78.	A teremtő Atya Istenről 247-253. Az Istennek gondviseléséről 254-285.
			A Fiú Istenről 79-90.	A Fiú Istenről 286-300.
			Készítsétek az Úrnak útját (Advent) 91-102. Az Ige testté lett (Karácsony) 103-113.	Az Ige testet öltéséről (Advent, Karácsony) 301-329.
			Jer, lássuk az Úr keresztyét! (Nagyhét) 114-126.	Krisztus szenvedéséről és haláláról 330-346.
			Feltámadott az Úr! (Húsvét) 127-140.	Krisztus feltámadásáról 347-357.
			Felméne mennyekbe (Mennybemenetel) 141-149.	Krisztus mennybemeneteléről 358-361. Krisztus ítéletre eljövételéről 362-367.
			A Szentlélek Istenről (Pünkösd) 150-159.	A Szentlélek Istenről 368-377.
			Az Anyaszentegyház 160-172.	Az Anyaszentegyházról 378-398. A test feltámadásáról és az örök életről 399-422.
			Kegyelemből – hit által 173-174.	A kegyelemből hit által való megigazulásról 423-428.
	Úrvacsorai énekek (165-177.)	Úrvacsorai énekek (203-214.)	A sákramentomokról 175. A keresztségről 176-179. Az úrvacsoráról 180-191.	A sákramentomokról 429-448.

ÖREG DEBRECENI 1778	BENEDEK MIHÁLY SZERK. 1806	BALTAZÁR DEZSŐ SZERK. 1921	JUGOSZLÁVIAI 1939	REFORMÁTUS 1948
			A háládatosságról (Jó cselekedetek – megtérés) 192-193. Az Isten törvénye 194. Az imádkozásról 195-208.	A háládatosságról és a megtérésről 449-472. Az Isten törvényéről 473. Az imádkozásról 474- 484.
Reggeli és esti dicséreték (290-314.)	Alkalmi énekek (178-238.)	Alkalmi énekek (215-280.)	Alkalmi énekek (209-250.)	Reggeli énekek 485-499. Estvéli énekek 500-512.
	Közönséges dicséreték (315-343.) Adjutorium, invocatiók (355-361.) Alkalmi dicséreték (344-362.)			
		Hozsánna énekek (282-294.)	Lelki énekek (251-303.)	
		Temetési énekek (295-340.)	Vígasztaló halottas énekek (304-340.)	
Genfi zsoltárok és egyéb(I-CL.)				

ÉNEKESKÖNYVEK, ÉNEKGYŰJTEMÉNYEK

Időrendben

- HG/1560** Huszár Gál énekeskönyve, 1560
„A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek.” Hasonmás kiadása: *BHA XII.*, Bp. 1983
- VÁR** Váradi énekeskönyv, 1566
„A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek...” Betűhív másolat MTA könyvtára IVr 213. RUI. Hasonmás kiadása: *BHA IX.*, Bp., 1975
- SZEG** Szegedi Gergely Énekes Könyve 1569-ből Szilády Áron tanulmányával Sz. Gergelyről s énekes könyvéről. Budapest, 1893. RMNy 264
„Énekeskönyv melyből szoktanac az Úrnak dicséretet mondani...”
- HG/1574** Huszár Gál énekeskönyve, 1574.
„A keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek” Hasonmás kiadása: *BHA XIII/1–3*
- BG** Batthyány Graduál, XVII. sz. eleje
„Hymni et Psalmi cum notis cantus hungarice” Stoll Nr. 6
- EG** Eperjesi graduál, 1635.
„Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis...” Ed. et red. Ferenczi Ilona. *Musicalia Danubiana* 9. Bp., 1988
- ÖG** Öreg Graduál, 1636. RMK I. Nr. 658
- CC** Cantus Catholici, 1651
- Rád** Ráday Pál énekeskönyve, 1715
„Lelki hódolás...istenes énekekkel”
- UZMK** Új Zengedező Mennyei Kar, 1743
- Kv/1744.** Kolozsvári énekeskönyv, 1744
„Közönséges Isteni tiszteletre rendeltetett Lelki Énekek...”
- KKÉ** Kolozsvári Kálvinista Énekgyűjtemény, 1766 Stoll Nr. 282, Szabó Csaba I-33
- Kv/1777** Kolozsvári énekeskönyv, 1777
„Közönséges Isteni tiszteletre rendeltetett...”
- ÖD** Öreg Debreceni Énekeskönyv, 1778
„Isten közönséges tiszteletére rendeltetett énekeskönyv...”
- BEN** Benedek-énekeskönyv, 1806
„Közönséges isteni tiszteletre rendeltetett énekeskönyv...”
- Kv/1837** Kolozsvári énekeskönyv, 1837.
„Megújított énekeskönyv...”
- Tárk-Zs** Tárkányi–Zsaskovszky: Katholikus Egyházi Énektár, 1855
- ÚJ SION** Új Sion-Hárfa.
„Szent énekek gyűjteménye, a Krisztusban hívő gyülekezetek számára” Bécs, 1866
- ÉN** „Énekek a keresztyéni vasárnapi iskolák számára” Bp, 1876.
- BEG** Begedi Lajos énekeskönyve.
„Új énekes könyv. A magyarországi evangéliom szerint reformált egyház énekes könyveinek átdolgozásával és néhány új ének hozzá adásával szerkesztette és kézirat gyanánt, a tulajdonjog fenntartásával közrebocsátja Begedi Lajos magyar-ladi ev. ref. lelkész. Kaposvár, 1887.”
- Gy-I** „Gyermek-lant vallásos énekek gyűjteménye különösen vasárnapi iskolai használatra” összeállította Farkas Sándor. Bp, 1883.
- GY 1901** „Gyűjtemény a Magyarországi Református Egyház megújítandó énekeskönyvéhez” Kiadja Fejes István. Sárospatak, 1901.
- HOZS** „Hozsanna! énekeskönyv vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára” Összeállította Victor János. Bp, 1901.
- HALL** „Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteménye” Szerk. Kováts Lajos.

FEJ 1903	„Énekeskönyv a magyarországi ev. ref. anyaszentegyház híveinek használatára” 1903 [szerkesztette Fejes István]
Kv/1908	Kolozsvári énekeskönyv, 1908
DEV	„Egyházi énekeskönyv az Erdélyi Ref. Egyházkerület használatára.”
PR 1916	Dunántúli Evangélikus Énekeskönyv, 1911
Újé	„Énekeskönyv a Magyarországi Református Egyház híveinek használatára. Az Egyetemes Konvent által elrendelt második próbakiadás”. Bp, 1916
BAL	„Új énekek az erdélyi prot. vasárnapi iskolás gyermekek számára” Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetsége. Kolozsvár, 1920
BAL	Baltazár-énekeskönyv, 1921
Bork	„Énekeskönyv magyar reformátusok használatára.”
SZVU VÍG	„Buzgóság. Énekek. Melyeket Isten dicséretére, a saját és a testvérlelkek építésére és gyönyörködtetésére összegyűjtött, részben szerkesztett Borkó Julianna” Kiadta a kopacsevoi (kopácsi) női bibliakör, 1928
KMD	Szent vagy Uram. Bp., 1931
JUG	„Vígasztaló ének református keresztyének számára zsoltárokból, dicséretekből és egyéb lelki énekekből virrasztási és temetési alkalmakra” Feketics, 1932.
Konf	„Kis Magyar Daloskönyv” [Szerkesztette és a megjegyzéseket írta Balla Péter] Soli Deo Gloria kiadás. Párkány, [1938 ?]
PSALT MIÉ	„Énekeskönyv református keresztyének számára” A Jugoszláv Királyság Református Keresztyén Egyház kiadása [Szubotica, 1939]
RMIÉ	„Konferenciai énekek” Összeválogatta Karácsony Sándor. A magyar ifjúság füzetei 2. KIE. Bp, 1939. [65 ének, köztük 15 zsoltár, összesen 47 ének a későbbi énekeskönyv anyagából.]
ÉS	Árokháty Béla, Psalterium (Organum comitans). Bp, 1941.
ÉM	„A mi énekeink. Régi magyar protestáns énekgyűjtemény, összeállította: Bereczki Sándor ref. lelkész” Az ifjú Erdély kiadása. Kolozsvár, 1942.
Hitv	„Régi magyar istenes énekek, azaz az Új Zengedező Mennyei Karból és az Isten anyaszentegyházabeli közönséges istentiszteletre a debreceni és kolozsvári forma szerint rendeltetett énekeskönyvekből válogatott isteni dicséretes és lelki énekek, most újra értelmesebben és tisztábban kótákkal is az atyák éneklése szerint megékesítettén kibocsátott a híveknek serkentésekre és vigasztalásokra S. T. [Schulek Tibor] és S. I. [Sulyok Imre] által” Győr, 1945.
EXOD	„Énekel a szívem. Evangéliumi énekek a vasárnapi iskola, ifjúsági, leánymunka, bibliaórák, vallásos estélyek és evangélikációk számára” Összeállította: Dr. Ecsedy Aladár. A Magyar Református Vasárnapi Iskolai Szövetség kiadása, 1946.
REF/48 T96	„Énekeljtek minden népek! Református Gyülekezeti Evangélikáció Baráti Társasága és a Református Traktátus Vállalat kiadása evangélikációs, gyülekezeti és ifjúsági összejövetelek használatára” Összeállította Békefi Benő a Jugoszláviai Magyar Református Egyház énekeskönyvéből. Bp, 1947. [48 ének, köztük 22 zsoltár, bővített kiadásában 59 ének 28 zsoltárral. A füzet információja szerint a teljes délvidéki énekeskönyv kiadását tervbe vették.]
PART	„Hitvalló énekeink vallásos összejövetelek, evangélikációk, bibliaórák, házi áhítatok és ifjúsági összejövetelek használatára” Kecskeméti Református Könyvtár 1. sz. Kecskemét, 1947. [33 ének, szöveges kiadás.]
	„Szent Dávid király Százötven Zsoltára Theodore de Bèze és Clement Marot francia verseiből, magyarra fordította Szenci Molnár Albert” [Sajtó alá rendezte Kövendi Dénes, bevezetővel látta el Karácsony Sándor] 84. kiadás Bp., 1948. E könyv faksimile utánnomása a Csökmei kör gondozásában megjelent Pécelen 2001-ben
	„Énekeskönyv magyar reformátusok használatára” Bp, 1948
	„Magyar Református Énekeskönyv” Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Bp., 1996
	Énekeskönyv. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása. [Nagyvárad] 2001

A rövidítések betűrendje szerint

BAL	Baltazár-énekeskönyv, 1921. „Énekeskönyv magyar reformátusok használatára.”
BEG	Begedi Lajos énekeskönyve. „Új énekes <i>könyv</i> . A magyarországi evangéliom szerint reformált egyház énekes könyveinek átdolgozásával és néhány új ének hozzá adásával szerkesztette és kézirat gyanánt, a tulajdonjog fenntartásával közrebocsátja Begedi Lajos magyar-ladi ev. ref. lelkész. Kaposvár, 1887.”
BEN	Benedek-énekeskönyv, 1806. „Közönséges isteni tiszteletre rendeltetett énekeskönyv...”
BG	Batthyány Graduál, XVII. sz. eleje „Hymni et Psalmi cum notis cantus hungarice” Stoll Nr. 6
Bork	„Buzgóság. Énekek. Melyeket Isten dicséretére, a saját és a testvérlelkek építésére és gyönyörködtetésére összegyűjtött, részben szerkesztett Borkó Julianna” Kiadta a kopacsevoi (kopácsi) női bibliakör, 1928
CC	Cantus Catholici, 1651
DEV	Dunántúli Evangélikus Énekeskönyv, 1911
EG	Eperjesi graduál, 1635... „Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis...” Ed. et red. Ferenczi Ilona. Musicalia Danubiana 9. Bp., 1988
ÉMN	„Énekeljete minden népek! Református Gyülekezeti Evangélizáció Baráti Társasága és a Református Traktátus Vállalat kiadása evangélizációs, gyülekezeti és ifjúsági összejövetelek használatára” Összeállította Békefi Benő a Jugoszláviai Magyar Református Egyház énekeskönyvéből. Bp, 1947. [48 ének, köztük 22 zsoltár, bővített kiadásában 59 ének 28 zsoltárral. A füzet információja szerint a teljes délvidéki énekeskönyv kiadását tervbe vették.]
ÉN	„Énekek a keresztyényi vasárnapi iskolák számára” Bp, 1876.
ÉSZ	„Énekel a szívem. Evangéliumi énekek a vasárnapi iskola, ifjúsági, leánymunka, bibliaórák, vallásos estélyek és evangélizációk számára” Összeállította: Dr. Ecsedy Aladár. A Magyar Református Vasárnapi Iskolai Szövetség kiadása, 1946.
EXOD	„Szent Dávid király Százötven Zsoltára Theodore de Bèze és Clement Marot francia verseiből, magyarra fordította Szenci Molnár Albert” [Sajtó alá rendezte Kövendi Dénes, bevezetővel látta el Karácsony Sándor] 84. kiadás Bp., 1948. E könyv faksimile utányomása a Csökmei kör gondozásában megjelent Pécelen 2001-ben
FEJ 1903	„Énekeskönyv a magyarországi ev. ref. anyaszentegyház híveinek használatára” [szerkesztette Fejes István], 1903
GY 1901	„Gyűjtemény a Magyarországi Református Egyház megújítandó énekeskönyvéhez” Kiadja Fejes István. Sárospatak, 1901.
Gy-1	„Gyermek-lant vallásos énekek gyűjteménye különösen vasárnapi iskolai használatra” összeállította Farkas Sándor. Bp, 1883.
HALL	„Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteménye” Szerk. Kováts Lajos.
HG/1560	Huszár Gál énekeskönyve, 1560 „A keresztyényi gyülekezetben való isteni dicséretetek.” Hasonmás kiadása: <i>BHA XII.</i> , Bp. 1983
HG/1574	Huszár Gál énekeskönyve, 1574. „A keresztyényi gyülekezetben való isteni dicséretetek” Hasonmás kiadása: <i>BHA XIII/1–3</i>
Hitv	„Hitvalló énekeink vallásos összejövetelek, evangélizációk, bibliaórák, házi áhítatok és ifjúsági összejövetelek használatára” Kecskeméti Református Könyvtár 1. sz. Kecskemét, 1947. [33 ének, szöveges kiadás.]
HOZS	„Hozsanna! énekeskönyv vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára” Összeállította Victor János. Bp, 1901.
JUG	„Énekeskönyv református keresztyének számára” A Jugoszláv Királyság Református Keresztyén Egyház kiadása [Szubotica, 1939]
KKÉ	Kolozsvári Kálvinista Énekgyűjtemény, 1766. Stoll Nr. 282, Szabó Csaba I-33
KMD	„Kis Magyar Daloskönyv” [Szerkesztette és a megjegyzéseket írta Balla Péter] Soli Deo Gloria kiadás. Párkány, [1938 ?]

Konf	„Konferenciai énekek” Összeválogatta Karácsony Sándor. A magyar ifjúság füzetei 2. KIE. Bp, 1939. [65 ének, köztük 15 zsoltár, összesen 47 ének a későbbi énekeskönyv anyagából.]
Kv/1744.	Kolozsvári énekeskönyv, 1744. „Közönséges Isteni tiszteletre rendeltetett Lelki Énekek...”
Kv/1777	Kolozsvári énekeskönyv, 1777. „Közönséges Isteni tiszteletre rendeltetett...”
Kv/1837	Kolozsvári énekeskönyv, 1837.. „Megújított énekeskönyv...”
Kv/1908	Kolozsvári énekeskönyv, 1908. „Egyházi énekeskönyv az Erdélyi Ref. Egyházkerület használatára.”
MIÉ	„A mi énekeink. Régi magyar protestáns énekgyűjtemény, összeállította: Bereczki Sándor ref. lelkész” Az ifjú Erdély kiadása. Kolozsvár, 1942.
ÖD	Öreg Debreceni Énekeskönyv, 1778. „Isten közönséges tiszteletére rendeltetett énekeskönyv...”
ÖG	Öreg Graduál, 1636. RMK I. Nr. 658
PART	Énekeskönyv. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiadása. [Nagyvárad] 2001
PR 1916	„Énekeskönyv a Magyarországi Református Egyház híveinek használatára. Az Egyetemes Konvent által elrendelt második próbakiadás”. Bp, 1916
PSALT	Árokháty Béla, Psalterium (Organum comitans). Bp, 1941.
Rád	Ráday Pál énekeskönyve, 1715. „Lelki hódolás... istenes énekekkel”
REF/48	„Énekeskönyv magyar reformátusok használatára” Bp, 1948
RMIE	„Régi magyar istenes énekek, azaz az Új Zengedező Mennyei Karból és az Isten anyaszentegyházabeli közönséges istentiszteletre a debreceni és kolozsvári forma szerint rendeltetett énekeskönyvekből válogatott isteni dicséretes és lelki énekek, most újra értelmesebben és tisztábban kótákkal is az atyák éneklése szerint megékesítettén kibocsátott a híveknek serkentésekre és vigasztalásokra S. T. [Schulek Tibor] és S. I. [Sulyok Imre] által” Győr, 1945.
SZEG	Szegedi Gergely Énekes Könyve 1569-ből Szilády Áron tanulmányával Sz. Gergelyről s énekes könyvéről. Budapest, 1893. RMNy 264. „Énekeskönyv melyből szoktanac az Úrnak dicséretet mondani...”
SZVU	Szent vagy Uram. Bp., 1931
T96	„Magyar Református Énekeskönyv” Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata. Bp., 1996
Tárk-Zs	Tárkányi–Zsaskovszky: Katholikus Egyházi Énektár, 1855
ÚJ SION	Új Sion-Hárfa. „Szent énekek gyűjteménye, a Krisztusban hívő gyülekezetek számára” Bécs, 1866
Újé	„Új énekek az erdélyi prot. vasárnapi iskolás gyermekek számára” Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetsége. Kolozsvár, 1920
UZMK	Új Zengedező Mennyei Kar, 1743
VÁR	Várad énekeskönyv, 1566. „A keresztyeni gyülekezetben való isteni dicséretes...” Betűhív másolat MTA könyvtára IVr 213. RUI. Hasonmás kiadása: BHA IX., Bp., 1975
VÍG	„Vigasztaló ének református keresztyének számára zsoltárokból, dicséretkből és egyéb lelki énekekből virrasztási és temetési alkalmakra” Feketics, 1932.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ágenda 1927** Ágenda. A Magyar Református Egyház liturgiás könyve. Bp., 1927.
- Ágenda 1930** Istentiszteleti rendtartás a magyar református egyház részére. Bp., 1930.
- Árokháty Béla**
- 1917** Megjegyzések az Új Énekeskönyvhöz. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 60 (1917) 502–503.
- 1918** A II. Próbaénekeskönyv dallamaihoz (Válasz Szügyi Józsefnek) A zsinat figyelmébe. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 61 (1918) 299–301.
- 1932/1.** Énekeskönyvünk, gyülekezeti éneklésünk és a Magyar Református Kántorkönyv. *Protestáns Szemle* 42 (1932) 369–374.
- 1932/2.** A Magyar Református Kántorkönyv és egyházi énekgyűjteményünk. *Protestáns Szemle* 42 (1932) 641–646.
- 1937/1** Egyházzenei előadások - a MPIT kiadása P. 1937. 77. lap
- 1937/2.** Az igazi békekonferencia. *Zeneközlöny* 11/4 (1937) 1.
- 1940** A református gyülekezeti éneklés. A jugoszláviai református új énekeskönyv lelki képe. Bp., 1940.
- Bányai Jenő** A magyarországi baptista egyházzene története. Bp., 1996.
- Bartalus István:** Könyvismertetés. Egyházi énektár... készítette Ivánka Sámuel,... *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 22 (1863) 470.
- Bíró-Bucsay** -Tóth-Varga, *Magyar református egyháztörténet*. Bp., 1949. 352.
- Benkő István** Korabeli vita az 1744-es kolozsvári énekeskönyvről. *Református Szemle* 84 (1991) 219–237.
- Botta István,** Huszár Gál élete, művei és kora (1514?–1575). Bp., 1991.
- Bárdos Kornél:** Harcok a passió éneklése körül Magyarországon. *Theologiai Szemle* 14 (1971) 296–303, 320., újabban jegyzetek nélkül: *Zsoltár* 3/2-3. (1996) 8–15.
- Bárdos-Csomasz Tóth**
Bárdos Kornél–Csomasz Tóth Kálmán: A magyar protestáns graduálok himnuszai. *Népzene és Zenetörténet III.* (1977) 134–256., 276–277.
- Bódiss Tamás**
- 2000** Csomasz Tóth Kálmán himnológiai öröksége. Az 1948-as magyar református énekeskönyv szerkesztési munkáinak megindulása, elvi alapvetése. *Magyar Egyházzene* 8 (2000/2001) 229–235. és *Református Egyház* 54 (2002) 34–36.
- 2001** A zsoltár a református gyülekezeti éneklésben. *Magyar Egyházzene* 9 (2001/2002) 271.
- 2002** Énekeskönyvek a mérlegen. Csomasz Tóth Kálmán születésének 100. évfordulóján. *Református Egyház* 54 (2002) 200–203.
- 2003** Reformtörekvések a református énekeskönyv megújításáért a XX. század első felében. In: *Socia exsultatione* A Reajeczky Benamin születésének 100. évfordulóján tartott tudományos ülészak előadásai. Bp., 2003. 217–224.
- Bourgeois** Louis, A muzsika igaz útja. Genf, 1550. [új kiadás Bp., 2003.]
- Csomasz Tóth Kálmán**
- 1950** A református gyülekezeti éneklés. Útmutató és adattár a próbaénekeskönyvhöz. /Református Egyházi Könyvtár, 25./ Bp., 1950.
- 1958** A XVI. század magyar dallamai. /Régi Magyar Dallamok Tára, I./ Bp., 1958.
- 1967** A humanista metrikus dallamok Magyarországon. Bp., 1967.
- 1971** Dicsérvételek az Urat! Tudnivalók énekeinkről. Bp., 1971.
- 1978** Maróthi György és a kollégiumi zene. Bp., 1978.
- 1983** O wahres Wort. Kirchenlieder aus der Reformationszeit in Ungarn. Bp., 1983.
- 2003** Hagymány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születése 100. évfordulójára. Szerk. Bódiss Tamás. Bp., 2003.

- Az itt közölt írások részletezését és az eredeti forrásokat ld. a következő mutatóban.
- Csáji Pál:** Énekeskönyv-revizíó kísérlet 1729-ben. *Egyháztörténet* 1 (1958) 166–173.
- Czanik Gyula:** Néhány szó az énekeskönyvről *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 55 (1912) 484., 502.o.
- Czeglédy Sándor** Megifjodó öreg graduálok. *Confessio* 2/4 (1978) 68–78.
- Dávid László** Az éneklőszék. *Magyar Egyházzene* 8 (2000/2001) 431–434.
- Dávid István:**
- 1998** Kisorgonák a református liturgiában. *Zsoltár* 5 (1998) 8–9.
- 2000** Kiegészítések és következtetések... *Magyar Egyházzene* 8 (2000/2001) 435–438.
- 2001** Erdély XVIII. századi orgonaépítészete és hatása a magyar református egyházban. DLA értekezés. Bp., 2001.
- 2002** Az orgona helye a református templomban. *Magyar Egyházzene* 10 (2002/03) 214.
- Denke Gergely** Balla Péter (1908–1984) In: *Himnológiai szöveggyűjtemény*. Dr. Szőnyi György [szerk.] Teológiai tanulmányok. Új folyam – 24. kötet. Bp., 1990.
- Dobszay László**
- 1984** Magyar zenetörténet. Bp., 1984.
- 1996** A magyar népének I. Csomasz Tóth Kálmán emlékének. Veszprém, 1996.
- Erdélyi János:** A reformált énekeskönyv és az énekügy. *Sárospataki Füzetek* (1864) 846–858.
- Ferenczi Ilona**
- 1996** Protestáns graduál. Bp, 1996.
- 1997** Graduale Ráday saeculi XVII [Kutatástörténet] – közreadta és bevezető tanulmányokkal ellátta Ferenczi Ilona. MTA Zenetudományi Intézet Budapest, 1997.
- Fejes István:** A próba-énekeskönyv ügy. Részlet az egyet. énekügyi biz. elnökének jelentéséből. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 48 (1905) 401–404.
- Fekete Csaba**
- 1993** Maróthi és a kronológia... *Magyar Egyházzene* 1 (1993/94) 410–411.
- 1994** Két új könyv Maróthiról. *Magyar Egyházzene* 2 (1994/95) 365.
- 1996/1** Az Öreg Debreceni Énekeskönyv keltezése. *Magyar Egyházzene* 4 (1996/97)
- 1996/2** Éneklés tilalma? *Magyar Egyházzene* 4 (1996/97) 319–324.
- 1996/3** Találkozás énekeskönyv. Istentiszteleti életünk paraméterei. *Zsoltár* 3/4 (1996) 2–14.
- 1997/1** Három tétel református istentiszteletünk értelmezéséhez. *Zsoltár* 4/2 (1997) 6.
- 1997/2** Mi urunk, édes Atyánk és Atya, Fiú, Szentlélek [Énektörténet]. *Zsoltár* 4/3 (1997) 11–13.
- 1999** A korai protestáns gyülekezeti ének kutatásának története, *Magyar Egyházzene* 7. (1999/2000) 414.
- 2000/1** Graduál és református istentisztelet In: *Egyház és művelődés* Debrecen, 2000. 207–351.
- 2000/2** Nánási neumák. *Magyar Egyházzene* 8 (2000/01) 187–204.
- 2001** Óbudai (?) neumák *Magyar Egyházzene* 9 (2001/02) 35–45.
- 2003** Hendrik Hasper és Csomasz Tóth Kálmán levelezése. *Zsoltár* 10 (2003) 50–67.
- Fekete Károly**
- 1995** Makkai Sándor részvétele a magyar református liturgia megújításában. *Magyar Egyházzene* 3 (1995/1996) 147–154.,
- 1999** A Református liturgikák története a XIX–XX. században. *Magyar Egyházzene* 7 (1999/2000) 468–480.
- 2003** Orgonáink szerepének újragondolója. *Zsoltár* 10 (2003) 17–33.
- Gárdonyi Zoltán** Széljegyzetek a magyar református énekeskönyvhöz. Református Egyház XLIV (1992) 200–203., valamint „...eleitől #ogva...” Tanulmányok, dolgozatok... Bp., 1993. 7–12.
- Gáty Ferenc** *Új magyar református énekeskönyv*. Pápa, 1941.
- Goudimel** Claude, *Zsoltárok*. Négyszólamú kórusok a genfi zsoltárok dallamaira 1565. Szenci Molnár Albert verseivel. [Kálvin János: A keresztyénekhez, Théodore de

- Béze: A mi Urunk egyházához. Közreadja, a zárótanulmányt és a mutatókat készítette Bólya József.] Bp., 2002.
- Gönczy Lajos** Egyházi énekeskönyvünk története. *Református Szemle* 71 (1978) 433.
- Havas** Gábor–Kulifay Albert, *A Soli Deo Gloria Szövetség története*. Bp., 1992.
- Hoppál Péter**
1997 A hiányzó láncszem: a Bánffyhunyadi Passió. *Magyar Egyházzene* 5 (1997/98) 425–434.,
2001 XVI-XVII. századi kéziratos énekeskönyvek a Homoród- és Küküllő-menti unitárius parókiákon. *Magyar Egyházzene* 9 (2001/02) 427–430.
- Hubert Gabriella** A lelki éneklésről régi magyarok. *Magyar Egyházzene* 7 (1999/2000) 327–366.
- Ivánka Sámuel** Őszinte szó új énekeink érdekében. *PEIL* 42 (1883) 1159. skk.
- Karácsony Sándor** Mostani és leendő énekeskönyvünk esztétikai és irodalomtörténeti szempontból. *Zsoltár* 2/2 (1995) 2–10.
- KOM** A komáromi helvét hitvallású egyházmegye közgyűlése által elfogadott és egyházkerületi közgyűlésre terjesztett vélemény. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 16 (1863) 1280–1285.
- Kósa László** A belmisszió irányzatai és főbb képviselői. In: *Egyháztörténet II*. Bp., 1998. 96–98.
- Kálmán Farkas**
1878 Az énekes könyvről. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 21 (1878) 1997–1207.
1879 Régi egyházi dallamainkról. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 22 (1879) 694–701.
1891 Nyílt levél a szerkesztőkhöz. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 34 (1891) 208.
- Kövendi Dénes** Karácsony Sándor és zsoltáreneklésünk megújulása. (Emlékek és gondok). In: *Himnológiai szöveggyűjtemény*. Dr. Szőnyi György [szerk.] Teológiai tanulmányok. Új folyam – 24. kötet. Bp., 1990.
- Kurta József**
2000 Kántorok bejegyzései az Öreg Graduál erdélyi példányaiban. *Magyar Egyházzene* 8 (2000/01) 205–213
2002 *Az Öreg Graduál századai Erdélyben*. Kolozsvár, 2002;
- Ladányi Sándor** A református egyház az I. világháború végén. *Egyháztörténet 2. – tankönyv és tanári kézikönyv*. Református Pedagógiai Intézet Budapest, 1998
- Lajtha László** Egyházzenei vitánk margójára. *Protestáns Szemle* 43 (1933) 27–32.
- Losonczy Katalin** Genfi zsoltárok a népi emlékezetben. Az 1970-ig készült genfiszoltár-felvételek elemzése. *Magyar Egyházzene* XIV. (2006/07) 291–340
- Molnár Antal** A magyar református kántorkönyv ankétjához. *Protestáns Szemle* 43 (1933) 57–63.
- MZT II.** *Magyarország Zenetörténete. II. 1541–1686*. Szerk. Bárdos Kornél. Bp., 1990, Csomasz Tóth Kálmántól származó részek (pontosított szerzői részletezés Papp Géza szíves közlése alapján):
Iskolai énekkönyv (III. fej. 125–134.),
Protestáns egyházak (IV. fej. 186–199, 202–213.),
A históriás ének és rokonai (V. fej. 220–326.),
Lírai énektípusok – A virágének (uo. 236–239. 1. bek.) – Egyéb énektípusok (uo. 242–243. p.),
A zenei írásbeliség alakulása... (VI. fej. 254–260. csak protestáns vonatk),
– A népies egyszólamúság formakészlete... (uo. 260–271 1. bek.),
Költőink zenei mintái (uo. 284–291. p. Papp Gézával közös munka, szét nem bontható.)
- Nagy Ignác**
1891 Néhány szó az énekgyártásról. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 34 (1891) 546.
1882 Az énekkönyvi bizottság munkálatairól. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 25 (1882) 141.
- Németh István** Református énekek népi emlékezetben. Az MTA Népzenei Archívumának újabb felvételeiből. *Zsoltár* XII. (2005) 13–14
- Papp Géza** *A XVII. század énekelte dallamai. /Régi magyar dallamok tára II./* Bp. 1970.

- Pálffy Károly**
1981 Éneklésünk legbecesebb forrása az 1744-es kolozsvári impressum. *Református Szemle* 74 (1981) 202.
1983 Gyülekezeti éneklésünk vázlatos története. *Református Szemle* 76 (1983) 207–208.
- Id. Révész Imre**
Révész Imre
1941 Mostani és leendő énekeskönyvünk egyházi teológiai szempontból. *Igazság és Élet* 7 (1941) 22.skk; valamint *Zsoltár* 2/1. (1995) 2–5.
1943/1 *Egy fejezet a magyar református ébredés történetéből.* Debrecen, 1943.
1943/2 *Az új énekeskönyv felé.* Szerkesztette Révész Imre. Debrecen, 1943.
1943/3 Jelenlegi énekeskönyvünk dicsérete és egyéb anyagának teológiai átvizsgálása. *Theológiai Szemle* 19 (1943) 46.skk, 94.skk, 135.skk
- Sápy Szilvia**
Szabó Csaba „Terelés” Erdőháton. *Magyar Egyházzene* 5 (1997/98) 157–172.
Erdélyi magyar harmóniás énekek a XVIII. századból. Budapest-Szombathely, 2001. CD-ROM
- Seprődi János**
1904/1 Seprődi János: A reformátusok próba-énekeskönyvének bírálata. Bp, 1904.
1904/2 A próbaénekeskönyv dallamai. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 47 (1904) 647. skk, 663. skk.
1906 Seprődi korábbi cikkére utal (Protestáns Szemle 1906/1-2.).
1906 Seprődi válasza *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 49 (1906) 274. skk, 290. skk.
1909 A Kájoni-kódex irodalom- s zenetörténeti adalékai. *ItK* 1909 129–146, 282–301, 385–424.
1912 –Balthazar Dezső: Az egyetemes ref. énekeskönyv ügyében. *Református Szemle* 6 (1912) 747–750.
- Szendrei Janka:**
SZDR „Új világosság jelenék” Egy himnusz története. *Zsoltár* 2/4 (1995) 6–8.
Szendrey Janka–Donszay László–Rajeczky Benjamin, XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. I-II. Bp., 1979.
- SZMA** *Psalterium Ungaricum.* Szenci Molnár Albert zsoltárfordításai a genfi zsoltárok dallamaira. [Kálvin János: A keresztyénekhez, Théodore de Béze: A mi Urunk egyházához, Sz. Molnár Albert: Dedicatio, Elöljáró beszéd, Georg Rem: Epigramma, Filiczky János üdvözlő verse. Közreadja, a zárótanulmányt és a mutatókat készítette Bólya József.] Bp., 2003
- Szügyi József:** Énekeskönyvünk ügyében. *Zeneközlöny* 1906 március. Az írás megjelent: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 49 (1906) 195. skk és 211. skk.,
- Szücs Endre** Csomasz Tóth Kálmán (1902–1988) munkásságának bibliográfiája. *Magyar Egyházzene* 6 (1998/1999) 93–116.
- TIN** Szabolcsi Bence: *Tinódi zenéje.* Bp., 1929.
- Tóth Béla** *Maróthi György.* Debrecen, 1994.
- Tóth Ferenc** *Liturgika...* Győr, 1810.
- Zalánfy Aladár** Az orgona mint liturgikus hangszer. *Protestáns Szemle* 43 (1933) 169–176.
- Zsoltkvünk** *Zsoltároskönyvünk az ige mérlegén.* „A Kálvin János Társaság kiadványai 10. szám” Budapest, 1941.

Hagyomány és haladás

Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai

születése 100. évfordulójára

Szerkesztette és bevezetővel ellátta Bódiss Tamás.
Az ajánlást írta és a bibliográfiát összeállította Szűcs Endre.
Bp., 2003.

A tanulmánykötet tartalomjegyzéke és az írások eredeti forrása

Rövidítések magyarázata:

DPL – Debreceni Protestáns Lapok	RE – Református Egyház
Egyht – Egyháztörténet	RGy – Református Gyülekezet
ItK – Irodalomtörténeti Közlemények	RJ – Református Jövő
MRÉb – Magyar Református Ébredés	StudMus – Studia Musicologica
MZ – Magyar Zene	ThSz – Theologiai Szemle
MZT – Magyar Zenetörténeti	Zk – Zeneközlöny
Tanulmányok	ZtT – Zenetudományi Tanulmányok
RádÉvk – A Ráday Kollégium évkönyve	

Oldalszám

Eredeti forrás (első közlés)

AZ ÉNEKESKÖNYVRŐL ÉS A GYÜLEKEZETI ÉNEKLÉSRŐL

27–31.	1. Az énekanyag megrostálásának szempontjai.	<i>Az új énekeskönyv felé.</i> Szerkesztette Révész Imre. Debrecen, 1943. 18–21.
32–44.	2. Az új magyar református énekeskönyv dicséretanyagának tervezete.	<i>Az új énekeskönyv felé.</i> Szerkesztette Révész Imre. Debrecen, 1943. 63–72.
45–48.	3. Testvéri szó az énekügyről.	<i>MRÉb</i> (1943) 6. sz. 3–4.
48–50.	4. Éneklésünk megújulása és éneklő múltunk tanulságai.	<i>MRÉb</i> (1943) 7. sz. 3–4.
51–53.	5. Hogyan lettem az egyházi éneklés szakértőjévé?	<i>RJ</i> (1943) 40. sz.
54–56.	6. A tanult leckét elfelejti a felnőtt, az ének emléke elkíséri a sírig.	<i>RJ</i> (1943) 42. sz.
57–59.	7. Mikor fogjuk énekelni mind a 150 zsoltárt?	<i>RJ</i> (1943) 45. sz.
59–61.	8. Tegyük valamit, hogy a templomi éneklés szebb legyen!	<i>RJ</i> (1943) 48. sz.
61–63.	9. Milyen lesz, hogyan kellene és hogyan fogják megcsinálni új énekeskönyvünket?	<i>RJ</i> (1943) 52. sz.
63–64.	10. Ha zenei anyanyelvünkön csendülne fel énekünk.	<i>RJ</i> (1944) 2. sz.
65–66.	11. Gyöngyszemekként kerülnek elő az értékes régi énekek.	<i>RJ</i> (1944) 5. sz.
67–68.	12. Ma divat az újítás, akár van rá szükség, akár nincs.	<i>RJ</i> (1944) 8. sz.
69–70.	13. Milyen ének vehető be egy énekeskönyvbe?	<i>RJ</i> (1944) 13. sz.
71–72.	14. Kellenek-e alkalmi énekek?	<i>RJ</i> (1944) 19. sz.

73–75.	15. Elég volt a rossz énekek örökös csépléséből, most már lássuk, melyek a jók?	<i>RJ</i> (1944) 20. sz.
75–77.	16. Régi énekeink a mérlegen.	<i>RJ</i> (1944) 24. sz.
77–80.	17. Kérdések, amikre felelni kell.	<i>Zk</i> 18 (1944) 36–40.
80–83.	18. Énekeskönyvünk megújításának szempontjai.	<i>Zk</i> 18 (1944) 42–45.
83–88.	19. Ének dallamaink kérdéséhez.	<i>Zk</i> 18 (1944) 60–64.
88–93.	20. Énekeskönyvünk.	<i>DPL</i> (1947) 11.sz. 1–3.
94–98.	21. Az új énekeskönyv vitájához.	<i>RE</i> 1/5 (1949.) 7–8.
98–101.	22. Megjelent a Próbaénekeskönyv.	<i>RE</i> 1/14 (1949) 4–5.
102–107.	23. Tudnivalók a próbaénekeskönyv bevezetéséhez és használatához.	<i>RE</i> 1/14 (1949) 5–7.
107–109.	24. Az énektanítási tanterv kérdéséhez.	<i>RGy</i> 1/3 (1949) 32–34.
109–116.	25. Ének–Ige–Egyház.	<i>RGy</i> 1/5 (1949) 11–17.
116–119.	26. Az énekes istentiszteletről.	<i>Az Út</i> (1950) 9.sz. 3.
119–121.	27. Hozzászólás az Istentiszteleti Rendtartás reformjához.	<i>RGy</i> 2/4 (1950) 259–260.
121–124.	28. A gyülekezeti énektanítás missziói munkája.	<i>RE</i> 2/21 (1950) 13–14.
124–127.	29. Így tanuljunk énekelni.	<i>RE</i> 3/21 (1951) 18–19.
127–129.	30. Karácsonyi énekeink és éneklésünk.	<i>RE</i> 3/23–24 (1951) 27–28.
130–133.	31. Újesztendő a gyülekezeti éneklésben.	<i>RE</i> 4/1 (1952) 25–26.
133–136.	32. Nagyheti és húsvéti éneklésünk tanulságai.	<i>RE</i> 4/8–9 (1952) 15–17.
136–139.	33. A pünkösdi ünnepkör a gyülekezeti éneklésben.	<i>RE</i> 4/11 (1952) 6–7.
139–142.	34. Pünkösdi énekes áhítat.	<i>RE</i> 9 (1957) 53–54.
142–145.	35. Egy zenés áhítat tanulságai.	<i>RE</i> 12 (1960) 160–161.
145–148.	36. Húsvéti énekes áhítat.	<i>RE</i> 15 (1963) 74–75.
149–155.	37. –Gárdonyi Zoltán: Énekreform és kántorképzés.	<i>RE</i> 17 (1965) 219–222.
155–158.	38. Egyházi éneklésünk időszerű kérdései. 1967. augusztus 20.	<i>Ráday Levéltár C/222. 5. d.</i>
158–165.	39. Evangéliumi harmónia az éneklésben. (Reflexiók az Új Hozsanna forgatása közben).	<i>ThSz</i> 10 (1967) 99–102.
166–172.	40. Éneklő gyülekezet és nemzeti zenekultúra. Bapt. Teol. Szem. Bp., 1969. május 3.	<i>Ráday Levéltár C/222. 5. doboz</i>
173–176.	41. Egy szép zsoltárest tanulságairól.	<i>RE</i> 24 (1972) 76–77.
176–183.	42. Énekeskönyvünk és a gyülekezeti éneklés időszerű kérdései. A huszonötödik évfordulóra.	<i>RE</i> 26 (1974) 136–138.
183–190.	43. Harminc év után: énekeskönyvünk a mérlegen.	<i>RE</i> 31 (1979) 224–226.

TANULMÁNYOK, ÍRÁSOK ÖT ÉVSZÁZAD MAGYAR PROTESTÁNS EGYHÁZZENÉJÉRŐL

193–201.	44. Szegedi Kis István, az énekszerző.	<i>ThSz</i> 15 (1972) 98–102.
202–205.	45. Balassi Bálint énekeinek dallamairól.	<i>RE</i> 7 (1955) 58–60.
205–215.	46. Hét év: három dallamforrás szomszédságban. [dallamtábl. nélk.] 1975.01.15,	<i>Ráday Levéltár C/222. 6. doboz</i>
215–230.	47. Huszár Gál énekeskönyve (1560) és zenei jelentősége.	<i>MZ</i> 22 (1981) 176–208.
230–239.	48. Huszár Gál újabban felfedezett énekeskönyvének tanulságai.	<i>Confessio</i> 6 (1982) 50–59.
240–255.	49. Szilvás–Újfalvi Imre helye a zenetörténetben.	<i>RádÉvk II.</i> (1982) 57–73.
256–291.	50. Variantes des mélodies du XVI ^e siècle dans la musique folklorique hongroise moderne.	<i>StudMus</i> 6 (1964) 67–106. Magyar szöveg forrása:

	[XVI. századi dallamok változatai az újabb magyar népzeneben].	<i>Ráday Levéltár C/222. 6. doboz</i>
292–309.	51. Huszár Gál énekeskönyvének úrvacsorai liturgiája.	<i>RE 7 (1955) 342–348.</i>
309–318.	52. Előmunkálatok a magyar graduálok hazai kapcsolatainak felderítéséhez. 1958. június,	<i>Ráday Levéltár C/222. 5. doboz</i>
319–326.	53. A magyar graduálok zsoltárainak és passióinak kapcsolatai. [Fénymásolat MTA Kézirattár 166/I.-ről] Budapest, 1960. november.	<i>Ráday Levéltár C/222. 4. doboz</i>
326–335.	54. Hangjegyes szertartási könyvek. 1979.02.14.	<i>Ráday Levéltár C/222. 3. doboz</i>
336–356.	55. Die Melodien des Lutherliedes in Ungarn [A Luther-énekek dallamai Magyarországon].	<i>StudMus 10 (1968) 11–36.</i> Magyar szöveg forrása: <i>Ráday Levéltár C/222. 6. doboz</i>
357–371.	56. A prágai Gálszécsi-töredék énekei.	<i>ItK 74 (1970) 51–59.</i>
371–389.	57. Az Eperjesi graduál. II. Kórusok és népénekdallamok.	<i>ZiT VI. (1957) 199–264.</i>
390–397.	58. Das Umsingen einer berühmten deutschen Singweise in Ungarn [Egy híres német dallam magyar variánsai].	<i>StudMus 11 (1969) 113–122.</i>
398–404.	59. Nachtrag zur Variation des Lutherliedes in Ungarn [Adalékok a Luther-énekek magyarországi variánsaihoz].	<i>StudMus 14 (1972) 423–430.</i>
405–417.	60. Új dokumentumgyűjtemény a hugenotta zsoltár történetéhez. (Pidoux, Pierre: Le Psautier Huguenot du XVI ^e siècle, vol. I–II. Bâle, 1962.)	<i>ThSz 6 (1963) 357–362.</i>
417–425.	61. Hesseni Móric és a református egyházi zene.	<i>ThSz 15 (1972) 356–359.</i>
426–436.	62. Négyszáz év halhatatlanság. Szenci Molnár Albert születésének évfordulója.	<i>ThSz 17 (1974) 272–276.</i>
436–451.	63. Szenci Molnár Albert és magyar zenei írásbeliség.	<i>MZ 15 (1974) 350–363.</i>
452–461.	64. Maróthi György zenei ismeretei és svájci kapcsolatai.	<i>MZT II (1969) 103–112.</i>
461–472.	65. Maróthi György és Varjas János.	<i>RE 22 (1969) 262–267.</i>
473–477.	66. 1774–1974. A harmóniás zsoltár utolsó kiadásának évfordulója.	<i>RE 26 (1974) 87–88.</i>
478–481.	67. Adalékok zsoltáréneklésünk történetéhez.	<i>RE 14 (1962) 225–226.</i>
481–490.	68. A négyszázéves genfi zsoltár magyar tanulságai.	<i>ThSz 5 (1962) 287–291.</i>
491–519.	69. Protestáns egyházi népének a 17-18. században. [é.n.] 1976. [dallamtáblákkal];	<i>Ráday levéltár C/222 3. doboz</i>
519–523.	70. Szőnyi Benjámín és a szentek hegedűje aktualitása.	<i>RE 15 (1963) 53–54.</i>
524–544.	71. Éneklésre tartozó Regulák 1807-ből.	<i>RE 6/9 (1954) 15–24.</i>
544–547.	72. Nos Franciscus Primus.	<i>RE 14 (1962) 244–246.</i>
548–553.	73. Egy népszerű dallamunk eredetéhez.	<i>MZ 15 (1974) 73–77.</i>
554–577.	74. 18-19. századi primitív többszólamúság. [dallampéldák nélkül][é.n.]	<i>Ráday levéltár C/222 4. doboz</i>
577–590.	75. Az evangélikus korálkönyvek szerepe a magyar zenei művelődésben.	<i>ThSz 17 (1974) 77–82., 85.</i>
591–601.	76. Zur Metamorphose etlicher Huguenottenpsalmen [Néhány zsoltárdallam átalakulásáról].	<i>StudMus 16 (1974) 179–203.</i> Magyar szöveg forrása: <i>Ráday Levéltár C/222. 6. doboz</i>

602–633.	77. Korálkönyveink száz éves története.	<i>Egyht</i> 2 (5) (1959) 242–267.
633–636.	78. Harmincesztendős a jugoszláviai énekeskönyv.	<i>RE</i> 21 (1969) 191–192.
637–647.	79. A megújított jugoszláviai énekeskönyvről.	<i>RE</i> 25 (1973) 63–66.
647–651.	80. Hymnológiai munkahét Grácban.	<i>ThSz</i> 13 (1970) 38–40.
651–669.	81. Jazz az egyházban?	<i>RE</i> 21 (1969) 82–84., 102–105.
669–691.	82. A zene válsága és az egyház.	<i>ThSz</i> 13 (1970) 103–108., 156–160.
692–699.	83. Emlékezés Seprődi Jánosra.	<i>RE</i> 25 (1974) 269–271.
699–703.	84. Árokháty Béláról – halálának huszonötödik évfordulóján.	<i>ThSz</i> 10 (1967) 219–221.
704–706.	85. Áprily Lajos és énekeskönyvünk.	<i>RE</i> 20 (1968) 191–192.
707–710.	86. Gárdonyi Zoltán hatvan éves.	<i>ThSz</i> 9 (1966) 180–182.
711–715.	87. Búcsú Szabolcsi Bencétől.	<i>ThSz</i> 16 (1973) 164–166.
716–736.	88. Halotti énekeink és a gyülekezeti éneklés.	<i>RE</i> 4/20 (1952) 11–19.
737–750.	89. Egyházi művelődésünk a magyar zenetudomány tükrében.	<i>ThSz</i> 4 (1961) 95–101.
750–760.	90. Istentiszteletünk zenei vonatkozásainak kialakulása. Debrecen, 1974.08.28.	<i>Ráday levéltár</i> C/222 5. doboz
760–777.	91. A pápai halottaskönyv.	<i>RádÉvk</i> III. (1984) 3–16.
778–797.	92. Abriss der Geschichte des ungarischen Kirchenliedes. [A magyar egyházi népének vázlatos története] (Papp Gézával közösen.)	<i>IAH Bulletin</i> 11. (1983. május) Magyar szöveg forrása: <i>Ráday Levéltár</i> C/222. 6. d.

